

**T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ BANKACILIK
SEKTÖRÜNÜN VERİMLİLİĞİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**Nesibe PEKTAŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**GEBZE
2016**

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN VERİMLİLİĞİNE
ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Nesibe PEKTAŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hüseyin İNCE

GEBZE
2016

GTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 13.06.2016 tarih ve 2016/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 22.06.2016 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Nesibe PEKTAŞ'ın tez çalışması İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Prof. Dr. Hüseyin İNCE

ÜYE

: Yrd. Doç. Dr. Mesut KARAKAŞ

ÜYE

: Yrd. Doç. Dr. Susanna AYVAZ

ONAY

GTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../20... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

Finansal liberalleşme ve küreselleşme akımlarının etkisiyle ekonomilerin birbirlerine entegre hale gelmesi, son yıllarda dış ticaretin ötesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine hız kazandırmıştır. 1990'lardan itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımları teorileri tartışılmakta ve ekonomik büyümeyi hızlandırdığı düşünülmektedir.

Türkiye, coğrafik konumu ile farklı kıtalarla komşuluklarının olması ve zengin doğal kaynaklara sahip olması Çok Uluslu Şirketler için ilgili odağı halindedir. Liberalleşme hareketlerinin ardından Türkiye ekonomisini yabancı sermayedarlar için cazip hale getiren, 1996'da Gümrük birliğine katılmasıyla en çok ekonomik faaliyet içinde oldukları Avrupa ülkeleri ile gümrük vergilerinin ve kısıtlamalarının kaldırılması olmuştur.

Bu çalışmanın amacı 2003 yılından günümüze kadar Türk bankacılık sektörünün verimliliğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda kamu, özel ve yabancı sermayeli 19 banka ele alınarak 988 gözlemden oluşan panel veri ile rekabet ve verimlilik analizleri yapılmıştır. 2003 yılından itibaren bankacılık sektörünün rekabet analizi için Panzar-Rosse (1987) modeli, verimliliği hesaplamak için ise Stokastik Sınır Analizi modeli ile uygulanmıştır. Panzar-Rosse H-istatistik değeri ile hesaplanan rekabet analizi sonucunda Türk bankacılık sektörünün monopolcü rekabet piyasa yapısında olduğu ve 13 yıllık dönem içerisinde rekabetin düştüğü bulunmuştur. Yapısal olarak bakıldığında yerel bankaların yabancı bankalara göre rekabet oranının daha yüksek olduğu elde edilmiştir. Stokastik Sınır Analizi modeli ile hesaplanan teknik etkinlik değerleri ile 2003-2015 yılları arasında banka performanslarının bağımlı değişkenlere göre farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Panzar-Rosse Modeli, Rekabet Analizi, Stokastik Sınır Analizi Modeli, Verimlilik Analizi

ABSTRACT

In recent years the evolution of foreign direct investment has gained speed beyond external trade, by the effect of financial liberalization and globalization flows. Since 1990s the theories of foreign direct investment have been argued that foreign direct investment accelerates the economic growth.

With the geographical location, having neighborhoods from different continents and rich natural resources, Turkey is in the focus of Multinational Firms. After the liberalization movements of 1996, joining the Customs Union Turkey became attractive for foreign financiers. Removing tariff and non-tariff barriers were attractive especially for European countries, many of which were in cahoots with Turkey.

The aim of this study is to investigate the banking sector's profitability beginning from the year 2003 until more recent years. In the direction of this purpose, we took 19 public, private and foreign commercial banks including 988 observations and implement competition and profitability analysis. The banking sector competition level examined by Panzar and Rosse (1987) model and banks profitability performances by Stochastic Frontier Analysis. The result of competition analysis by Panzar-Rosse H-statistics gave us that the Turkish banking sector has a monopolistic competitive market structure and within the period of 13 years, competition level decreased. When we look at the structure, we found that domestic banks are more competitive than their foreign peers. Applying the Stochastic Frontier Analysis, we calculated technical efficiencies with 8 models and found that between the years 2003-2015, bank performances differed across dependent variables.

Key Words: Foreign Direct Investment, Panzar and Rosse Model, Competition Analysis, Stochastic Frontier Analysis, Productivity Analysis

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans sürecinin en başından, bu çalışmanın gerçekleşmesine kadar olan tüm süreçlerde desteğini hiçbir zaman esirgemeyen; üzerimde büyük emeği olan sayın hocam Prof. Dr. Hüseyin İNCE'ye ve çok sevdiğim aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>SAYFA</u>
ÖZET	iv
ABSTACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	3
2.1. Yabancı Sermaye Yatırımları	5
2.1.1. Yabancı Sermaye Yatırımı Nedir?	5
2.1.2. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Çeşitleri	6
2.2. Finansal Küreselleşme ve Finansal Liberalizasyon	7
2.2.1. Finansal Küreselleşme	7
2.2.2. Finansal Liberalleşme	9
2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	10
2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	11
2.3.2. Cumhuriyet Dönemi	12
2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları ve Dezavantajları	15
2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	17
2.5.1. Yatırım Nedenleri	17
2.5.2. Yatırım Alanları ve Yatırım Kararı	18
2.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teoriler	19
2.6.1. Endüstriyel Organizasyon Yaklaşımı	20
2.6.2. Tekel Üstünlüğü Teorisi	21
2.6.3. Oligopolcü Tepki Teorisi	21
2.6.4. İçselleştirme Teorisi	22
2.6.5. O-L-I Modeli	23

2.7. Bankacılık Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	24
2.7.1. Türkiye’de Yerli ve Yabancı Bankalar	24
2.7.2. Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi	27
2.7.2.1. Osmanlı Dönemi	27
2.7.2.2. 1923-1980 Dönemi	28
2.7.2.3. 1981-2000 Dönemi	31
2.7.2.4. 2001 ve Sonrası	33
2.7.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bankacılık Sektörüne Etkileri	34
2.8. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Sermaye Yatırımları: Türkiye Değerlendirmesi	40
3. EKONOMETRİK METODOLOJİ	44
3.1. Panzar-Rosse Modeli ile Rekabet Analizi	46
3.1.1. Panzar-Rosse Modeli ile Uygulama ve Sonuçlar	49
3.2. Stokastik Sınır Modeli ile Verimlilik Analizi	52
3.2.1. Stokastik Sınır Modeli ile Uygulama ve Sonuçlar	59
4. SONUÇ	68
KAYNAKLAR	71
ÖZGEÇMİŞ	77
EKLER	78

KISALTMALAR DİZİNİ

<u>Kısaltmalar</u>	<u>Açıklamalar</u>
BDDK	: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EFTA	: European Free Trade Association / Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EU /AB	: European Union / Avrupa Birliği
HEKK / PLS	: Havuzlanmış En Küçük Kareler / Pooled Ordinary Least Squares
IBRD-WB	: International Bank for Reconstruction and Development- World Bank
IMF	: International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
ML	: Maximum Likelihood
NAFTA	: North America Free Trade Agreement / Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development/ Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OLS / EKK	: Ordinary Least Squares / En Küçük Kareler
SSA	: Stokastik Sınır Analizi
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TFP	: Total Factor Productivity / Toplam Faktör Verimliliği
TYDTA	: Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı
UN	: United Nations / Birleşmiş Milletler
WAIPA	: Dünya Yatırım ve Tanıtım Ajansları Birliği
WTO	: World Trade Organisation / Dünya Ticaret Örgütü
WIR	: World Investment Report / Dünya Yatırım Örgütü
VZA	: Veri Zarflama Analizi

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Şekil No:</u>		<u>sayfa:</u>
2.1:	2003-2015 Yılları Arasında Bölgelere Göre DYY Girişleri (Milyon \$)	42
2.2:	2003-2015 Yılları Arasında Ekonomilere Göre DYY Girişleri (Milyon \$)	42
2.3:	2003-2015 Yılları Arasında Türkiye'ye DYY Girişleri (Milyon \$)	43
3.1:	2003-2015 Yılları Arasında Yıllık Büyüme oranları	50
3.2:	Zamanla-değişim Modellerine Göre Kernel Yoğunluk Dağılımları	78
3.3:	$\ln(kred)$ Değişkenine Ait Kernel Yoğunluk Dağılımları	79
3.4:	$\ln(faiz_geliri)$ Değişkenine Ait Kernel Yoğunluk Dağılımları	80
3.5:	$\ln(faiz_disi_gelir)$ Değişkenine Ait Kernel Yoğunluk Dağılımları	81

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablo No:</u>		<u>sayfa:</u>
2.1:	2000-2014 Yılları Arasında Faaliyette Bulunan Banka Sayısı	25
2.2:	2015 Tarihi İtibarıyla Gruplar Bazında Banka ve Şube Sayıları	26
3.1:	Kullanılan Banka İsimlerinin Kısaltmaları	45
3.2:	Bankaların 2003-2015 Yılları Arasındaki Sermaye Ortaklık Yapısı (%)	45
3.3:	Panzar-Rosse H-İstatistiğinin Yorumlanması	49
3.4:	2003-2015 Yılları Arasındaki PRH İstatistik Değerleri	50
3.5:	Yıllara Göre PRH İstatistik Değerleri	51
3.6:	Değişkenlere Göre Açıklayıcı İstatistikler	60
3.7:	2003-2009 Yılları Arasındaki Teknik Etkinlik Değerleri	63
3.8:	2010-2015 Yılları Arasındaki Teknik Etkinlik Değerleri	65
3.9:	2003-2015 Yılları Arasındaki Teknik Etkinlik Değerleri	67

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nin ardından gelişen küreselleşme olgusu ile birlikte uluslararası ticaretin gelişimi de hız kazanmıştır. Bu sayede dünyanın tek pazar haline gelmesi ve minimum maliyetle daha etkin ekonomik faaliyetlerde bulunması amaçlanmıştır. Küreselleşmeyi destekleyen en önemli unsurlardan biri şüphesiz teknolojik yenilikler ve gelişmeler olmuştur. Teknolojinin gelişmesi bir taraftan maliyetlerde düşüş sağlarken, diğer taraftan ülkeleri ekonomik olarak birbirine bağımlı hale getirmiştir. Böylece ekonomik ve parasal birlikler kurularak finansal serbestleşme faaliyetlerinin önemi artmıştır. Küreselleşme ve liberalleşme akımları ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarına önemli ölçüde hız kazandırmıştır.

Uluslararası ticaret teorilerinin ardından yabancı sermaye yatırımları teorileri ortaya çıkmıştır. Genellikle yabancı yatırımlar olarak ilk akla gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gittikleri ülkeye beraberinde götürdükleri işletmecilik bilgisi, teknoloji ve know-how (tecrübe ve beceri) ile yerel ekonomiyi canlandırmakta ve ülkelerin ekonomik gelişmelerine katkı sağlamaktadırlar. Bu nedenle hem bol kaynaklara sahip gelişmekte olan ülkeler için sermaye kaynağı olmakta ve yeni teknolojilerle birlikte işletme gücü sunmakta, hem de kıt kaynaklara sahip çok uluslu şirketler için ucuz işgücü ve doğal kaynak imkânı sağlamaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittikleri ülkenin kültürel davranışlarından, politika yapısından, finansal faaliyetlerinden, finans sektörünün yapısından ve işleyişinden etkilenmektedirler. Örneğin, politik ve ekonomik beklentiler ya da siyasi ortamın ekonomide ve kurlarda meydana getirdiği değişimler yabancı yatırımların ülkeye giriş ve çıkışlarını etkilemektedir. Dolayısıyla, ekonomik faaliyetlerin büyük bir bölümünü oluşturan bankacılık sektörünün de yabancı yatırımlarla etkileşim içinde olduğu ve finansal faaliyetler içinde bankacılık faaliyetlerinin büyük bir öneme sahip olduğu kabul edilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların Türk bankacılık sektörünün etkinliği ve rekabeti üzerine çeşitli yıl aralıkları için çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda etkinlik analizlerini yapmak üzere genellikle Veri Zarflama Analizi kullanılmıştır. Yapılan

analizler sonucunda Türkiye'de liberalleşme hareketlerinin başlamasının doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişlerini ve bankacılık sektöründe etkinliği artırdığı bulunmuştur. Ancak bazı çalışmalarda 2000'li yıllar değerlendirildiğinde yabancı bankaların sektörün performansına etki etmediği sonucuna varılmıştır. Buna karşın bazı çalışmalar da yabancı bankaların sektörün etkinliğini artırdığını savunmaktadır.

Buradaki çalışmanın amacı ise son 13 yıl içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türk bankacılık sektörünün verimliliğine etkisini incelemektir. Özellikle yabancı banka sayısındaki artışlarla birlikte, 2001 krizi sonrasında günümüze kadar doğrudan yabancı yatırımların sektörün verimliliğini nasıl etkilediğine hem bütün bir dönem hem de alt dönemler dikkate alınarak bakılmıştır. Bunun için 2003 yılından 2015'e kadar faaliyette bulunan ticari bankalar ele alınmıştır.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde girişin ardından ikinci bölümde finansal küreselleşme ve liberalleşme kavramlarına kısaca değinilerek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi anlatılmıştır ve doğrudan yabancı yatırımların sektör üzerindeki etkisiyle ilgili literatür özeti sunulmuştur. Dördüncü bölümde verimlilik analizi için ekonometrik metodolojiye yer verilerek son bölüm sonuç ve değerlendirme kısmını içermektedir.

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Yabancı sermaye yatırımları genellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak düşünölmektedir. Uluslararası kuruluşlardan biri olan OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) tanımına göre doğrudan yabancı yatırım, farklı ekonomiler arasında doğrudan, sürekli ve kalıcı ekonomik bağ oluşmasını sağlayan uluslararası bir yatırım çeşididir. Hızla gelişen ekonomik entegrasyon ve küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımlar yerel girişimlerin gelişmesinde hem ev sahibi ülke hem de yatırım yapan ülke ekonomisindeki rekabet artışında önemli bir araçtır (OECD: 14). OECD tanımında yer alan “kalıcı ekonomik bağ kurulması” ifadesinden uzun vadeli bir yatırım olduğu ve kayda değer bir etki sağlayacağı anlaşılabilir (T.C. Hazine Müsteşarlığı, 2013: 6).

Doğrudan yabancı yatırımlar diğer bir ifadeyle ayrıntılı biçimde şöyle tanımlanmıştır (Karluk, 1983, 14):

“Bir ülkede bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırma yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetisini beraberinde getiren yatırımdır. Genellikle doğrudan yatırımlar sanayi sektörüne yöneliktir. Doğrudan yatırımlar iki şekilde meydana gelir: yatay ve dikey yatırımlar. Yatay yatırımlar, bir firmanın yatırım yaptığı ülkelerde, kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştirdiği zaman ortaya çıkar. Dikey yatırımlar ise, yatırım yapılan ülkede esas ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili olarak ileriye ve geriye dönük şekilde yapıldığı zaman görülür.”

Yabancı sermayeye sahip olan ve bununla uluslararası faaliyetlerde bulunan kuruluşlara Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) denir. Globalleşen dünyada ekonominin her alanına yönelik kazanç sağlayıcı girişimlerinin yanı sıra ÇUŞ'lar, doğrudan yabancı yatırımların önemli ölçüde büyümesi ve yaygınlaşmasında da büyük rol oynamaktadır. Son yıllarda Orta ve Küçük ölçekli Şirketler de buna katılmıştır. Çok

uluslu şirketler, ana merkezin kontrol ve denetimi altında olan, kendi ülkesi dışında birkaç farklı ülkede devamlı faaliyet gösteren kurumlardır (Seyidoğlu, 2013: 627).

Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülke dışında üretim tesisi kurulması veya mevcut üretim tesisinin satın alınması, bağlı ortaklıklar ve şube açma şeklinde görülebilir. Doğrudan yatırım yapan yatırımcı, bulunduğu girişimde söz sahibi olmayı bekler. Bu yüzden, bu yatırım türünde yatırımcı en az %10 oy hakkına ya da aynı oranda paya sahip olmalıdır. Böylece, yatırımcı için yeni pazarlara girme ve ulaşamayacağı kaynaklara ulaşma imkânı doğarken, ev sahibi ülkeye de işletmecilik bilgisi ve diğer uzmanlık alanlarının geçişi sağlanmış olur (IMF, 1996, 107).

Yabancı sermaye yatırımlarının diğer bir çeşidi olan portföy yatırımları, borsada işlem gören şirket hisselerinin yabancı bir ülke veya kuruluş tarafından satın alınması şeklindeki yatırımlar olmasıyla, herhangi bir piyasa işlemine maruz kalmayan doğrudan sermaye yatırımlarından farklılık gösterir. Doğrudan sermaye yatırımları, uluslararası sermaye hareketinden ziyade paranın oluşumuyla ilgilidir (Karluk, 1983: 14-16).

Portföy yatırımları ve doğrudan yatırımlar arasındaki farklılıklar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- a) Doğrudan yabancı yatırımın bir özelliği yatırımcının şirket hisselerinde en az %10 paya ya da aynı oranda oy hakkına sahip olmasıdır. Dolayısıyla yatırımcı, şirketin yönetim ve denetiminde etkin rol almaktadır. Portföy yatırımlarında ise yatırımcının şirket üzerinde doğrudan bir hakkı bulunmamaktadır. Hisse senetleri karşılık geldiği pay ölçüsünde yatırımcıya ortaklık hakkı tanırken, tahvil satın alımları ödünç fon sağlar ve ortaklık hakkı tanımaz.
- b) Portföy yatırımları hisse senedi ve tahvil satın alınması şeklinde olduğundan ülkeye yalnızca döviz girişi sağlamaktadırlar. Doğrudan yatırımlarda ise döviz girişi yanında işletmecilik bilgisi, teknoloji, donanım gibi bilgi transferi de sağlanabilmektedir.
- c) Doğrudan yatırımlar uzun vadeli yatırımlar iken, portföy yatırımları kısa vadede yüksek getiri amaçlayan, hareketli, değişken yatırımlardır.

- d) Doğrudan yatırımlar çok uluslu şirketler tarafından, portföy yatırımları finansal kurumlar, kurumsal yatırımcılar ya da bireysel yatırımcılar tarafından yapılmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 629-630).

2.1. Yabancı Sermaye Yatırımları

2.1.1. Yabancı Sermaye Yatırımı Nedir?

Yabancı sermaye yatırımları, hem yatırımcı ülke hem de yatırım yapılan ülke açısından ülkelerin büyüme ve kalkınmasında önemli bir rol almaktadır. Özellikle kaynak itibarıyla yetersiz olan gelişmekte olan ülkeler için bu pay oldukça büyüktür. Yabancı sermaye yatırımlarının ne olduğu konusunda literatürde farklı tanımlamalar mevcuttur ve bu tanımlamalardan birkaçına aşağıda yer verilmiştir:

Yabancı sermaye yatırımları, bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve kısa sürede ekonomik gücüne ekleyeceği mali veya teknolojik kaynaklardır (Uras, 1979: 27). Diğer bir ifadeyle yabancı sermaye, bir ülkenin karşılığını ödemeksizin (bağış) ya da ileri bir tarihte ödemek üzere (dış borçlanma) dış ülkelere sağladığı iktisadi kaynaklardır (Bulutoglu, 1970: 5).

Hazine Müsteşarlığı tanımına göre ise yabancı sermaye kavramı:

- T.C. Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl para cinsinden nakdi sermayeyi,

- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine karşılık gelen kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, knowhow, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,

- Makine teçhizat alet ve bu mahiyetteki mallar makine aksamı ve malzeme ile hazine müsteşarlığının kabul ettiği diğer gerekli malları,

- Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından Hazine Müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları

- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri ifade etmektedir (T.C. Hazine Müsteşarlığı DYY Raporu).

Gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermaye yatırımı, özel ve doğrudan yabancı yatırım olarak düşünülmektedir. Özel nitelikte olması, yatırımın devlete değil kişilere ait olduğunu, doğrudan olması ise sermaye ile birlikte teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisi ve rekabeti de beraberinde getirdiğini göstermektedir (Karluk, 1983).

2.1.2. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Çeşitleri

Yabancı sermaye bir ülkeye farklı şekillerde girebilir. Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) tanımına göre ödemeler dengesi bilançosunda yabancı yatırım çeşitleri sermaye ve finans hesabı kalemi altında doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar şeklinde yer alır.

Doğrudan (dolaysız) yatırımlar, yatırımcının piyasaya girmek istediği ülkedeki bir firmaya kendi teknolojisini ya da marka ismini kullanma izni vererek üretime yönelik reel yatırımlarda bulunmasıdır. IMF raporuna göre doğrudan yatırımlar, öz sermaye, yeniden yatırılmış kazanımlar ve diğer sermayelerden oluşmaktadır.

Portföy (portfolyo) yatırımları, finansal piyasalarla hareket eden sermaye piyasası yatırımlarıdır. Finansal varlıklar ve finansal yükümlülüklerden oluşur. Bunlar, hisse senetleri, tahviller, net varlıklar, para piyasası enstrümanları ve finansal türevlerdir. Portföy yatırımları ticari ve ticarete konu olan malları içerir, böylece esnek bir şekilde enstrümanlar arası geçiş sağlanır, dolayısıyla getiri oranındaki değişimlere daha duyarlıdırlar.

Diğer yatırımlar ise doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve rezerv varlıklar dışındaki diğer tüm yatırımları kapsamaktadır. Portföy yatırımlarına benzer olarak bir ekonomideki finansal varlık ve yükümlülükleri temsil eder. Bunlar, ticaret kredileri, IMF'den alınan kredi ve borçlar, diğer borçlar, nakit ve mevduatlar, diğer varlık ve yükümlülüklerdir (IMF, 1996: 107, 109, 117, 124).

2.2. Finansal Küreselleşme ve Finansal Liberalizasyon

Uluslararası sermaye giriş çıkışlarının temelinde yer alan faktörlerden biri küreselleşme kavramıdır. Bu kavram sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal her alanda konuşulan çok yönlü bir olgudur. Bu bölümde iktisadi anlamda finansal küreselleşme kavramına ve bunun yanında finansal liberalleşme/ finansal serbestleşme konularına değinilmektedir.

2.2.1. Finansal Küreselleşme

Klasik iktisadın temelini oluşturan devletin ekonomiye asgari düzeyde müdahale etmesi ve ekonominin piyasa koşullarında kendiliğinden dengeye geleceği düşüncesinden yola çıkarak, küreselleşme kavramı gün yüzüne çıkmıştır denilebilir. Küreselleşme, “dünya ülkelerinin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan bütünleşmesi, ortak karar ve politikalar oluşturarak uygulamaya koyması” şeklinde ifade edilmektedir. Bu genel bakışın ötesinde küreselleşmenin ülkeler üzerinde en büyük etkisi ekonomik ve finansal alanlarda görülmektedir. Ekonomik küreselleşme (finansal küreselleşme) ise, “finansal piyasalar ve bunlara ilişkin faaliyetlerin bütünleşmesi, mal, hizmet, sermaye ve bilginin serbest dolaşımı sağlanarak dünya ekonomisinin tek piyasa halini alması” olarak tanımlanmaktadır (Bakan, Şentürk, 2012: 46).

Bir diğer tanıma göre küreselleşme olgusu ticaretin, sermayenin ve bilginin sınır ötesi ülkelere girişlerinin artmasıdır. Küreselleşmeyle birlikte uluslararası ticaretin ve sermaye akımlarının artmasının dünya genelinde yaşam standartlarını artırdığı tartışmasız bir gerçektir. Aksine, küreselleşmenin gelişimini sınırlayan veya engelleyen ülkelere, iki dünya savaşı arasındaki süreçte görüldüğü gibi, kötü sonuçlarla karşı karşıya kalınmaktadır (Masson, 2001).

19. yüzyıl itibariyle Sanayi Devrimi ile birlikte küreselleşme süreci hız kazanmıştır. Ticaretin artması ve işgücü hareketliliği ülkeler arası etkileşimi artırmıştır. Uluslararası finansal küreselleşme iki ayrı dönem olarak değerlendirilmektedir. Birinci dönem 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başlarını

kapsayan 1870-1914 yılları arasında olup, I. Dünya Savaşı'nı engelleyememesi sebebiyle sonlandığı düşünülmüştür. İkinci dönem ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods sistemiyle birlikte, Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler (UN)'in kurulmasıyla 1960'lı yıllarda başlamıştır. 1990'lara kadar devam eden Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ikili kutuplaşma, 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ortadan kalkmış ve finansal küreselleşme hareketleri daha etkin hale gelmiştir. Bu dönemde bölgesel ekonomik birlikler de kurulmuştur: Avrupa Birliği (EU), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) bunlardan sadece bazılarıdır (Terzi, 2009: Bakan, Şentürk, 2012).

Teknolojinin hızla değişimi ve gelişimi ülkelerin birbirlerine bağlılığını artırıcı en önemli etkenlerden biridir ki bu da küreselleşmeyi destekleyen bir unsurdur. Teknolojik yeniliklerle birlikte haberleşme ve taşımacılık maliyetlerinin düşüş göstermesi, sınır ötesi bilgi transferlerinin sağlanması, mal, hizmet ve sermaye ticaretinin önündeki engellerin kalkmasının, daha önce iki dünya savaşı arasındaki dönemde benimsenen ithal ikameci içe dönük politikalardan çok daha etkin ekonomik büyümeye neden olduğu görülmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra günümüze kadar geçen dönem değerlendirildiğinde, küreselleşme eğilimleriyle hem gelişmekte olan ülkeler hem gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesinde artış (mesela yetişkinlerde okur-yazarlık oranının artması), sağlık alanında gelişmeler, bebek ölüm oranında düşüş ve genel olarak yaşam standartlarında artış görülmektedir. Elbette bu etkiler gelişmekte olan ülkeler için daha yüksek oranlarda seyretmektedir.

Dünyanın tek pazar haline gelmesini, üretim, tüketim ve rekabetin bütünleşmesini, kaynak dağılımındaki farklılıkların giderilmesini amaçlayan ekonomik küreselleşme, uluslararası ticaretin doğmasına altyapı hazırlamıştır. Bunun yanında finansal küreselleşme ile sermaye hareketleri önündeki engeller kaldırılarak maliyetlerin azaltılması, yurt içi tasarrufların artırılması, gelişmiş ülkelere teknoloji transferleri ve finans sektörünün gelişmesi amaçlanmıştır (Bakan, Şentürk, 2012: 49).

Küreselleşmenin son yıllarda büyük ölçüde artan özelliklerinden bir tanesi de sermaye piyasası entegrasyonudur. Sermaye akımları, yatırımları teşvik ederek finansal büyümeye katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sürdürülebilir büyümeye pozitif etkili ve diğer yatırım çeşitlerine göre daha istikrarlı olduğu görülebilmektedir (Masson, 2001).

2.2.2. Finansal Liberalizasyon

Ticari, finansal, siyasi ve yönetsel olmak üzere üç başlık altında incelenen liberalizasyon kavramı temelde “siyasal ve yönetsel mekanizmalar, ticaret ve finansal piyasalar üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve uluslararasılaştırılması” şeklinde tanımlanmaktadır (Dağdelen, 2004: 5). Başka bir deyişle liberalizasyon, “ekonomideki mevcut kontrollerin döviz piyasaları, finansal piyasalar, işgücü piyasaları, tarımsal ürün piyasaları gibi çeşitli piyasalar üzerinde kısmen ya da tamamen kaldırılması veya azaltılması” anlamındadır (Ağır, 2010: 16).

1971 yılında Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasının ardından küreselleşen dünya üzerinde rekabet düzeyi hızla artarak, gelişen piyasa yapılarıyla birlikte liberalleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Liberalleşme süreci sırasıyla ticari liberalizasyon, finansal liberalizasyon ve son olarak siyasi ve yönetsel liberalizasyon şeklinde gerçekleşmektedir. Ticari liberalizasyon mal ve hizmet ticaretinin önündeki kontrollerin kaldırılarak uluslararası serbest ticaretin oluşumunu hedeflerken, finansal liberalizasyon finansal enstrümanların önündeki kontrollerin kaldırılarak (iç finansal liberalizasyon) yurtiçi finansal piyasaların uluslararası piyasalara entegre hale gelmesini (dış finansal liberalizasyon) amaçlamaktadır. Siyasal ve yönetsel liberalizasyon ise devletin idare ve yönetiminin yerli ve yabancı özel sektör ve sivil toplum kuruluşları yararına genişletilmesini amaçlayan politikaları kapsamaktadır.

18. yüzyılda Adam Smith ile başlayan 20. Yüzyılda Milton Friedman ve bu yüzyıllar arasında aynı düşünceyi destekleyen bilim adamlarının da savunduğu parasalcı yaklaşım liberalizm kuramının temelini oluşturmaktadır. Özellikle 1950-60 yıllarında Parasalcı Okul (Chicago Okulun)'un açılması bu düşüncenin kurumsallaşmasını sağlamıştır. 1929 Krizi'nin ardından arayışlar liberal düşünce

etrafında ilgi uyandırmış ve uygulamaya başlanmıştır. Liberalizme göre devletin veya dışarıdan herhangi bir yapının müdahalesine gerek olmadan üretim ve değişim sistemi kendi doğal seyrinde ilerleyecek ve bütünleşmeye ulaşacaktır. Aksi takdirde uygulanacak her türlü baskı bütünleşme sürecini olumsuz etkileyecektir. Ancak, bu kuramdaki tek eksiklik devlet ile bireylerin güç kazanmasında ve refaha ulaşmasındaki etkileşimin fark edilmemiş olmasıdır (Dağdelen, 2004: 6-11).

Gelişmekte olan ülkeler için finansal liberalizasyon, merkez bankasını daha bağımsız hale getirmek, finansal baskıyı azaltmak için faiz oranlarını serbestleştirmek, sübvans edilen ve yönlendirilmiş kredileri azaltmak, dışarıya yönelik sermaye akımlarını serbestleştirmek amaçlarını kapsamaktadır. Bu amaçlar genel olarak finans sektörünün fonksiyonlarının karlılığını ve rekabet düzeyini artırarak yurtiçi yatırımlarda gerekli olan uluslararası sermayeyi çekmek için önemlidir (Ghosh, 2005: 1).

2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Yabancı sermaye yatırımlarının temeli 1800'lü yıllara dayanmaktadır. Sanayi devrimiyle birlikte ihtiyaç duyulan hammaddelerin çıkarılması için çeşitli ülkelere girişimlerde bulunulması yabancı sermaye yatırımlarının varlığına işaret etmektedir. İngilizlerin sömürge altına aldıkları bölgelerdeki hammaddeleri kullanmalarıyla başlayan yabancı sermaye akımları, sonraki dönemlerde Güney Amerika ve Avrupa'daki yatırımcıların yabancı sermaye girişimleriyle devam etmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri de yabancı sermaye yatırımlarında etkin rol almaya başlamıştır. Ancak dünya geneline baktığımızda, Büyük Buhran'ın yaşanması ve bunun yanı sıra Rusya'da çıkan İhtilal, Türkiye'de yaşanan Milli Mücadele, Çin'deki Sun Yat Sen hareketleri yabancı sermaye yatırımlarını negatif etki altına almıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası finansman kuruluşları olan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (IBRD), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'nin da kurulmasının etkisiyle yabancı sermaye yatırımları canlanmaya başlamıştır (Uras, 1979: 30, 31, 34).

Ülkemizdeki yabancı sermaye hareketlerinin tarihçesini incelerken cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem halinde ele almak uygun olacaktır.

2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı İmparatorluğu geniş topraklara sahip olmasıyla, farklı kökenli birçok topluluğu içinde barındırmaktaydı. Özellikle Osmanlı'nın yıkılma süreci öncesindeki iktisadi politika ve uygulamaları da bu bakımdan değerlendirmek gerekmektedir. 15. yüzyılın yarısından sonra her şeyin devletin elinde ve merkezi bürokrasinin hâkimiyetinde olduğu bir sistem uygulanmaktaydı. 19. yüzyıla kadar devam eden bu sistemde tüccarlardan, loncalardan, sarraflardan ve toprak sahiplerinden yerli malların alım satımında devlet tekel tesis etmekteydi. Malların şehirlerarası nakli için "ruhsat tezkeresi" adında vergiler toplanırken, yerli malların yabancı piyasalara satılmasında ise %3 oranında gümrük vergisi uygulamaktaydı.

Avrupa'da ise 16. yüzyıla gelindiğinde, üretici ve tüketici kesimin devleti yönlendirdiği ve ekonomide söz sahibi olmaya başladığı merkantalist akım etkisini göstermeye başlamıştı. Merkantalizm akımının Osmanlı bürokrasisinde hâkim olan düşünceye ters düşmesinin yanı sıra, öncelikli hedefi ekonomik zenginliğini korumak olan Osmanlı Devleti ticaretin piyasa üzerindeki olumlu etkisinin farkındaydı. Bunun için yabancı tüccarlara karşı imtiyazlar, diğer adıyla kapitülasyonlar sağlanıyordu. Sahip olduğu ekonomik durumu korumak için dış ticaretin sağladığı ekonomik canlılığı devam ettirmek niyetiyle verilen bu imtiyazlar ve sonrasında başlayan borçlanmalar, Osmanlı'yı yavaş yavaş Avrupa'ya bağımlı hale getirmekteydi (Pamuk, 2014, 20,21).

Osmanlı Devleti'nin küreselleşme sürecine girmesi, Avrupa'nın da baskısıyla ekonomisinin dış ticarete ve yabancı sermayeye açılmasıyla başlamıştır. 1856 yılında Islahat Fermanı'yla yabancı sermaye yatırımlarının girişine izin verilmiştir. Yabancı sermaye konusunda atılan önemli adımlardan bir tanesi de 1838 Ticaret Anlaşması'nın imzalanması olmuştur. İngilizlerle yapılan bu anlaşma ile Osmanlı toprakları içerisindeki tekelci yapıya son verilerek, daha düşük oranda gümrük vergisiyle ihracat ve ithalat yapmaya başlanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin genişleme

yıllarında toprak sahiplerinden aldığı vergiler ve haraçlarla elde ettiği gelirler, çöküş yıllarında temin edilemeyerek gelir kaynağı olmaktan çıkmıştı. Bu durum Osmanlı'yı dış borç almaya zorunlu hale getirmişti. I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde yabancı sermaye yatırımları doğrudan yatırım şeklinde ve tarım, sanayi gibi üretim sektörlerinden ziyade çoğunlukla demiryolu, limanlar gibi altyapı çalışmalarına yönelik olmuştur (Pamuk, 2012, 7; Uras, 1979, 91-93).

1880'lü yıllarda yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları, yerli ve yabancı sermayedarların ortak girişimleriyle Büyük Ölçekli Sanayi İşletmelerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu işletmeler dışarıdan aldıkları teknoloji ile taşımacılık maliyetlerinin yüksek olduğu ve hammaddelerin yerel olarak ve ucuza temin edilebildiği ürünler üreterek ithal mallarla rekabet etmekteydiler. Bunun sonucu olarak tekstil sanayi, inşaat sanayi ve çeşitli gıda maddelerinin üretimini sağlamak üzere farklı şehirlerde imalathaneler kurulmuştur (Pamuk, 2012, 19).

Cumhuriyetten önceki dönemde kaybettiği topraklara ve nüfusa rağmen gelişen ekonomisiyle Osmanlı, Avrupa ülkeleriyle bağlarını güçlü hale getirmiştir. Fakat sahip olduğu geniş topraklar, işlenemeyen hammaddeler ve doğu-batı arasında köprü durumunda olan coğrafi konumu dolayısıyla Batı'nın dikkatini çekiyordu. O dönemde batılı devletlere uygulanan kapitülasyonlar, ardından 1938 Ticaret Anlaşması ve altından kalkılamayan borçlar üzerine kurulan Düyunu Umumiye Dairesi, Osmanlı topraklarını batı karşısında açık pazar haline getirmiştir. Sanayi sektörü öncelikli olmak üzere bankacılık sektörü, demiryolu ve liman işletmeleri büyük hasar görmüştür ve kısmen Batı kontrolüne geçmiştir (Karluk, 1983, 39-44).

2.3.2. Cumhuriyet Dönemi

1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla 1980 yılına kadar altmış yıllık süre içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ithal ikamesine dayalı, kapalı ekonomik sistemle yönetilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük şirketler, kapitülasyonlar döneminde buldukları geniş ayrıcalıkları artık bulamadıkları için Türkiye'de büyük yatırımlara girmiyorlardı. Buna karşın, yabancı sermaye girişleri için tekrar uygun

koşulların oluşturulması ve sanayileşmeyi artırarak milli sermayenin de ülke kalkınmasına katkı sağlaması düşüncesiyle 28 Mayıs 1927’te Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 37).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye gelmesi yönünde çalışmalar yapılırsa da 1931-1939 yıllarındaki millileştirme ve devletleştirme politikalarıyla yabancı sermayeye karşı kapalı bir tutum sergilenmiştir. II. Dünya Savaşı’nın yaşandığı bu dönemde Dünya ekonomisindeki krizin etkisiyle Türkiye’de de yabancı sermaye girişi durma noktasına gelmiştir. 22 Mayıs 1947 yılında çıkarılan Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu ise yabancı sermaye konusunda çıkarılan ilk kanundur (Karluk, 1983: 46-47).

1950’lere gelindiğinde 1 Ağustos 1951 Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu’nun çıkarılmasıyla yabancı sermayeye karşı ılımlı bir tavır sergilenmiştir, ancak istenilen sonuç alınamamıştır. Bunun yanı sıra, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yabancı sermaye konusunda bugün de yürürlükte olup liberal bir kanun niteliğindedir. 1954 yılında ise Petrol Kanununun çıkması ile liberalleşme girişimleri aktif hale gelmiştir ve yabancıların petrol sektörüne ilgisi artmıştır. Böylelikle 1951 yılından itibaren yabancı sermaye yatırımları canlanmaya başlamıştır (Karluk, 1983: 50).

1960’ta Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulmasıyla beş yıllık kalkınma planlarının uygulandığı planlı ekonomi dönemine geçilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar dokuz tane kalkınma planı oluşturulmuştur. 1980’e kadar olan dönem ithal ikame politikalarının uygulandığı, 1980 sonrası ise açık ekonomiye geçişle birlikte dışa açılmanın ve ihracat öncelikli kalkınmanın hedeflendiği, çağın değişen ekonomik ve sosyal gelişmelerinin dikkate alındığı dönem olarak özetlenebilir (T.C. Kalkınma Bakanlığı).

Birinci plan yabancı sermaye yatırımlarını ödemeler dengesi açığı bakımından ele alırken, ikinci plan ödemeler dengesinin yanında teknoloji transferlerine de değinmekte ve dış ekonomik ilişkiler üzerinde durmaktadır. Üçüncü plan ise ödemeler dengesi sıkıntısının olmadığı bir döneme tekabül ettiği için yabancı sermayeyi teşvik konusunu içermemektedir, ancak 1974 petrol krizinin etkisiyle planda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Dördüncü planda yabancı sermaye

yatırımlarıyla ilgili öngörüde bulunulmuş ve yatırımlar her yıl artarak hedeflenen rakama ulaşmıştır.

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomi ve istikrar kararlarının önemli bir bölümünü yabancı sermaye yatırımları oluşturmaktadır ve buna ilişkin Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi yayınlanmıştır. Bu kararname ile yabancı sermayenin sorunlarına çözüm bulma, yabancı sermaye yatırım kararı ve uygulaması amaçlanmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarının daha hızlı ve etkin yürütülmesi için de Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur (Karluk, 1983: 54-66).

Yabancı sermaye yatırımlarının bir çeşidi olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dünya genelinde hızla gelişen finansal küreselleşme ve liberalleşme akımlarının etkisiyle Türkiye’de de artış göstermeye başlamıştır. Yabancı sermayenin özendirilmesi ve yabancı sermayeyi teşvik kanunları ışığında Türkiye, dünya ekonomilerine entegre hale gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlarının uluslararası statü kazanması ve doğrudan yabancı yatırımın özendirilmesine ilişkin 17 Haziran 2003 yılında Bakanlar Kurulu tarafından yürütülen Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Doksanlardan günümüze kadar ülkemize giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları şu şekilde değerlendirilebilir: Planlı döneme geçişle birlikte yabancı yatırım miktarında görülen genel artışın yanı sıra, 1994 yılında mali krizin etkisiyle yabancı yatırım miktarı düşmüş, ancak 1996’da Gümrük Birliği’ne geçiş yatırım düzeyini artırmıştır. Fakat yine 1997’de ortaya çıkan Asya Krizi Türkiye’deki yabancı yatırımları olumsuz etkilemiştir. Sonrasında ise 1999’da Marmara bölgesinde yaşanan 17 Ağustos depremi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları son yılların en düşük seviyesine gerilemiştir. Aynı yıl imzalanan “Stand-by Anlaşması” sayesinde ekonomide canlilik görülmüştür. 2001 yılında Bakanlar Kurulu tarafından “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı” kabul edilmiştir ve bunun sağladığı avantajlarla yabancı sermayede artış gözlenirken, bir sonraki yıl 2001 krizi etkisinde kalmıştır. 2003 yılından sonra doğrudan yabancı yatırımlarda hızlı artışlar yaşansa da bu artış 2009’da Türkiye’de etkisini gösteren küresel kriz sebebiyle azalmıştır, akabinde ise 2011 yılında tekrar toparlanma görülmüştür.

1980 sonrası dönem yatırım çeşidi bakımından değerlendirildiğinde yabancı yatırımlar daha çok yeni yatırımlar şeklinde olmaktadır. Ortaklıklar ikinci sırada görülürken, şube açma şeklindeki doğrudan yatırımlar en az sayıdadır. Sektörler itibariyle bakıldığında ise en fazla doğrudan yatırım imalat ve hizmetler sektöründe, en az ise tarım ve madencilik sektörlerinde görülmektedir. Türkiye'ye giren doğrudan yabancı yatırımların çoğunlukla Avrupa'dan, sonrasında ise Asya ve Amerika'dan geldiğini söylemek mümkündür (Bozdağlıoğlu, Evlimoğlu, 2014: 45-47).

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları ve Dezavantajları

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün tanımına göre doğrudan yabancı yatırım bir ekonominin uluslararası standartlara uyum sağlamasında, ülkeler arası farklılıkların giderilmesinde, iki ülke arasında bilgi transferi sağlanmasında, zaman tasarrufunda ve zaman içerisinde istikrarlı ve tutarlı istatistiksel verilere ulaşılmasında fayda sağlamaktadır (OECD, 2008, 14). Yabancı sermaye yatırımları sabit sermaye stokunu artırarak iç piyasaya hareketlilik kazandırmaktadır, bu sayede ödemeler dengesi açığının azalmasında etkilidir. Ekonominin canlanmasıyla birlikte istihdamda da artışlar görülmektedir. Bunun yanı sıra doğrudan yabancı sermaye yatırımları teknoloji, know-how ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirdiğinden rekabette artışlar meydana gelmektedir. Dış ticaretin büyümesiyle hem yatırımı yapan ülke hem ev sahibi ülke için büyüme ve kalkınmaya katkı sağlamaktadır (Aydemir, Arslan, Uncu, 2012: 70). Bu kısa değerlendirmenin ardından, yabancı sermaye yatırımlarının yerleşik ve yabancı ülke açısından faydaları incelenirken üretim, istihdam, gelir, ödemeler dengesi, ekonomik gelişme ve refah üzerindeki etkilerine bakılmalıdır.

Doğrudan yabancı yatırım ev sahibi ülkenin üretimine katkı sağlayarak gayrisafi milli hasılasını artırmaktadır. Bu sayede iç ekonomiye canlılık kazandırmakta veya tekeli yapıda olan bir piyasaya yeni bir firmanın girmesiyle rekabet artışını etkilemektedir. Ödemeler dengesi açısından değerlendirildiğinde ise, yabancı sermaye ilk geldiği dönem ev sahibi ülkeye döviz girişi olduğundan

ödemeler dengesinde artışlar görülmektedir. Ancak zamanla hammadde ihtiyacını gidermek amacıyla ithalat kısmında da artışlar başlayarak ödemeler dengesinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Eğer yatırımcı üretimini durdurup yatırımını geri çekerse, bu durumda ev sahibi ülke negatif bir durumla karşılaşmış olur. Sonuç olarak, üretimde kullanılan faktörlerin kısa zamanda mobilitesi sağlanamadığından yabancı sermayeli şirketin katkısından fazla maliyete sebep olduğu görülmektedir.

Bu noktada yabancı yatırımlarda önemli bir kavram olan teknoloji transferlerine de değinmek gerekir. Teknolojik yenilik bir ülkeden diğerine lisans anlaşmaları veya yabancı sermayeli şirketler ile geçmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde lisans anlaşmaları karşılığında ödemeleri gereken miktar ödemeler dengesini zorlamaktadır. Bu yüzden yabancı sermayeli şirketler gelişmekte olan ülkeler için teknoloji transferlerinde oldukça önemlidir. Ancak bu ülkelerde iç pazarın küçük ve durgun olması, sermaye birikiminin yetersiz olması, sanayi altyapısının olmaması, engelleyici hükümet politikaları gibi faktörler teknoloji transferlerini kısıtlayıcı yönde etki yapmaktadır. Yabancı yatırımcı yurtdışından donanımlı yöneticiler getirerek ve yerli personeli de yeni gelen teknoloji ve işletmecilik konularında eğiterek, hem atıl kaynakların üretime katılmasını hem de ölçek ekonomilerinin oluşmasını ve dolayısıyla bu kısıtların ortadan kalkmasına sağlamaktadır (Karluk, 1983: 20-38; Seyidoğlu, 2013: 645,646).

Yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı fayda ve zararlar, yatırımın yönüyle de ilgilidir. Yatırımın yönü gelişmiş olan bir ülkeye doğru ise olumsuzluklardan daha az etkilenirken, yatırımın yönü gelişmekte olan bir ülkeye doğru olduğunda olumsuzlukların tesiri biraz daha artacaktır (ekodialog.com).

Yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler arasında siyasi etkileri de unutmamak gerekir. Çünkü gelen yabancı sermaye muhakkak beraberinde siyasal tavizleri de getirir. Hibe şeklinde gelen yabancı sermaye karşılığında hiçbir şey almamakla birlikte, hemen veya belirli bir dönem sonra bazı siyasi çıkarlar beklemektedir. Kredi şeklinde gelen yabancı sermayede ise dış borçlar zamanında ödenmediği takdirde borçların birikmesi siyasi baskının çıkmasına neden olur (Bulutoğlu, 1970: 14-17).

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

2.5.1. Yatırım Nedenleri

Yabancı yatırımcının öncelikli hedefi optimum kâra ulaşmak ya da sahip olduğu kâr oranını makul seviyede tutmaktır. Dolayısıyla net kârın az olduğu ülkelerden, net kârın fazla olduğu ülkelere doğru sermaye akımları meydana gelir. Bu da yatırımcının rekabetin az olduğu piyasalara girerek daha fazla kâr elde etmek istemesi anlamına gelir. Birkaç büyük firmanın bulunduğu piyasalarda ise bir firmanın dışa açılması diğerlerinin de dışa açılmasını teşvik eder. Eğer iki ülke arasında kâr farkı olmasına rağmen sermaye akımı oluşmuyorsa bunun nedeni, yatırımların taşıdıkları risk seviyelerindeki farklılıklardır (Bulutoglu, 1970: 23,24).

Ham madde kaynaklarına sahip olduğu halde yeterli sermaye, teknolojik bilgi ve işletmecilik becerisi gibi etmenlerin eksikliği ile bu kaynakları kullanamayan gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye yatırımları zorunlu hale gelmektedir. Bu üretim faaliyetleri yatay bütünleşme (aynı aşamadaki üretim faaliyetlerinin ortak işletme yönetiminde olması) ya da dikey bütünleşme (bir hammaddenin üretimin son aşamasına kadar aynı yönetimde olması) şeklinde olabilir. Her iki durum da farklı ülkelere çeşitli maliyet avantajları sağlayabilir. Yabancı sermaye yatırımlarıyla birlikte teknik bilgilerin aktarılmasının yanı sıra tecrübe gibi aktarılamayan bilgiler de vardır. Bu durumda doğrudan yatırımlar ve üretimler kaçınılmaz olur.

Yabancı yatırımlar, lisans anlaşmaları, farklı ülkelere şube açma, ortaklıklar şeklinde görülebilir. Bu tür yatırımlarda şirketler ürün kalitesini ve sahip oldukları ünü korumak için doğrudan yatırıma başvururlar. Bunun tam tersi olarak yatırımcı, şirketin sahip olduğu ünü kullanarak da fayda sağlamak isteyebilir: örneğin bankacılık sektöründe isim yapmış olmak oldukça önemli getiri sağlar. Yine bankalar ve bazı şirketler müşterilerini izlemek amacıyla yabancı ülkelere şube açmayı tercih ederler. Doğrudan yatırımın tercih edilmesinin bir diğer sebebi de şirketlerin kendilerine ait sırlarının korunmak istenmesidir.

İhracatçı ülkeler açısından ülkelerin koyduğu tarife ve kotalardan korunmanın etkili bir yolu, ihracat yaptıkları ülkelerde yatırımda bulunarak üretime başlamaktır. Üretim yapan şirketler için maliyetlerin düşük olması kâr artışı sağlar. Dolayısıyla şirketler maliyetlerini düşürmek amacıyla, hem doğal kaynakların fazla olduğu hem de emek yoğun olan ülkelerde yatırımda bulunmayı tercih ederler (Seyidoğlu, 2013: 632-634).

Yukarıda kısa kısa değindiğimiz yabancı sermaye yatırımlarının oluşmasına neden olan bu faktörler literatürde itici faktörler (push effects) ve çekici faktörler (pull effects) olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış dünyadaki ekonomik gelişmeler sonucu meydana gelen sermaye hareketlerine neden olan faktörler itici faktörler, sermayenin yöneldiği ekonominin yapısından kaynaklanan faktörler de çekici faktörler olarak adlandırılır (Kar, Tatlısöz, 2008: 8).

2.5.2. Yatırım Alanları ve Yatırım Kararı

Doğrudan yabancı yatırım için kilit faktörlerden biri olan yer seçimi faktörü, taşımacılık maliyetleri, iletişim ve piyasa büyüklüğü gibi üretimi etkileyen birçok faktör açısından fayda sağlamaktadır. Yatırımcının yer seçimini etkileyen faktörler iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta iki ülke arasındaki mesafe, ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü, kültürel farklılıklar, maliyet harcamaları, yığılma etkisi, nüfus yoğunluğu gibi sosyal avantajlar yer alırken, ikinci grupta hükümet politikaları, ekonomik büyüme ve altyapı gibi politik avantajlar bulunmaktadır (Denisia, 2010).

Yabancı yatırımcı yatırımda ve üretimde bulunduğu ekonomide arzını karşılayacak talebi bulmak için büyük pazara sahip ve nüfus yoğunluğu fazla olan ülkeleri tercih eder. Bu sayede kâr elde edip yeni yatırımlara yönelebilir. Doğrudan yabancı yatırımlarda talep eden bir kitle bulmak ve bu kitleye ulaşmak bu zaviyeden oldukça önemlidir. Bu bağlamda milli gelirin büyüklüğü de pazar gücünü gösteren önemli bir etkidir. Pazar büyüklüğünün yanı sıra alt yapı donanımı da ülkeye gelen yabancı yatırımlarla doğrudan ilişkilidir. Doğrudan yabancı yatırım girişinde önemli bir diğer faktör de yatırımın gireceği ülkede ekonomik istikrarın bulunmasıdır (Berköz, Türk, 2007).

Sektörel bazda baktığımızda ise OECD ülkeleri üzerine değerlendirme yapan Vu ve Noy (2008), çalışmalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tüm sektörleri doğrudan veya dolaylı olarak pozitif etkilediğini, aynı zamanda ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini bulmuşlardır. G6 ülkelerini (Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya, Polonya) ele aldıkları çalışmalarında en fazla doğrudan yabancı yatırım alan sektörün finansal aracılık yapan sektörler olduğunu ve tüm sektörlerin de zaman içerisinde daha geniş stoklara sahip olduğunu göstermişlerdir.

2.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teoriler

Kindleberger (1969)'e göre tam rekabet piyasasının hâkim olduğu bir dünya düşünecek olursak doğrudan yabancı yatırımların varlığından söz etmek yanlış olur. Piyasaların etkin olarak işlediği ve ticaret hadlerinin önünde hiçbir engelin bulunmadığı bir durumda uluslararası piyasalara girmenin tek yolu uluslararası ticaret olurdu. Bu durumda Adam Smith ve David Ricardo'nun çalışmaları ile başlayan uluslararası ticaret teorilerinden bahsetmek gerekir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların oluşumuna piyasalardaki bozulmaların ve aksaklıkların neden olduğu söylenebilir. Oluşan bu piyasa aksaklıkları yabancı yatırımcılar için avantaj haline dönüşmektedir (Denisia, 2010, 105).

İkinci Dünya Savaşından önceki dönemde yabancı sermaye hareketleri portfolyo yatırımı olarak kabul edilmekteydi. Bunun sebebi, belirsizlik ve riskin olmadığı bir ortamda sermaye akışının faiz oranlarındaki farklılıklardan kaynaklandığı ve maksimum getiri elde edebileceği bölgeye doğru eğilim göstereceği varsayımdır. İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası üretim başlamış ise de uluslararası sermaye akımı olan doğrudan yabancı yatırımların önemi ancak 1960'lardan sonra artmıştır. Bununla birlikte Çok Uluslu Şirketler ve uluslararası üretim araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Uluslararası ticaret konusunda konuşulan hem ilk teoriler hem de günümüzün yeni teorileri doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya yeterli olmamıştır. Böylece doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarına yönelik teoriler uluslararası sermaye hareketlerine ışık tutmuştur (Nayak, Choudhury, 2014, 2).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklayan teoriler incelenirken bu teorilerin bazı sorulara cevap vermesi beklenir. Bu sorular: Ülkeler neden doğrudan yabancı yatırımı kabul ederler? Bir ülke neden yabancı bir ülkede yatırımda bulunmayı tercih eder? Yabancı şirketler piyasaya hâkim olan yerli şirketlerle nasıl rekabet edebilmektedir? şeklindedir (Seyidoğlu, 2013, 635).

Doğrudan yabancı yatırımları açıklayan teoriler için literatürde farklı şekillerde sınıflandırmalar mevcuttur. Bu çalışmada eksik rekabet varsayımı altında öne sürülen beş teori üzerinde durulmuştur. Açıklanan teorilerde teorisyenler ABD'deki çeşitli sektör ve firmalarla ilgili yaptıkları analizlerle bu teorileri geliştirmişlerdir.

2.6.1. Endüstriyel Organizasyon Yaklaşımı

DYY teorilerinin ilki Hymer (1976) tarafından geliştirilen endüstriyel organizasyon yaklaşımıdır. Bu teori 1960'da Hymer'in doktora tezi olarak yayınlanmış, 1976'da kitaplaştırılmıştır. Hymer (1976)'ın çalışması Kindleberger (1969), Knickerbocker (1973), Caves (1974), Dunning (1974) ve diğer araştırmacılar tarafından desteklenmiştir.

Hymer tezinde kontrol mekanizması kavramını önemsemektedir. Hymer'a göre doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları arasındaki fark, yapılan yatırımların kim tarafından kontrol edildiğidir. Buna göre, yatırımcının doğrudan kontrol mekanizmasına sahip olduğu yatırımlar doğrudan yatırımlar, doğrudan kontrol hakkına sahip olmadığı yatırımlar ise portföy yatırımları olarak adlandırılmaktadır.

Bilindiği üzere, portföy yatırımlarının oluşumuna faiz oranlarındaki farklılıklar sebep olmaktadır. Doğrudan yatırımlar ise faiz oranlarında farklılık olmadığında da yatırımcıya kâr sağlayabilmektedir. Yabancı yatırımcı, ev sahibi ülkenin ekonomik yapısı, dili, hukuk sistemi, politikası, kültürü hakkında bilgi sahibi olan yerli yatırımcılarla rekabet halindedir ve bunlar yabancı yatırımcı açısından dezavantaj durumundadır. Aynı zamanda yabancı yatırımcı kur riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Fakat piyasa gücü ve hükümetin yabancı yatırımcılar için sunduğu uygulamalar ve

ayrıcılıklar uluslararası yatırımı kârlı hale getirmektedir. Hymer'in teorisindeki ana düşünce de buna dayanmaktadır. Yabancı yatırımcının sahip olduğu gelişmiş teknoloji, işletmecilik becerileri, lisans anlaşmaları, marka ismi, ölçek ekonomileri ve ucuz kaynaklar, uluslararası yatırımı avantajlı hale getirmektedir. Dolayısıyla Hymer'a göre aksak piyasalarda firmalar piyasa gücünden faydalanarak doğrudan yabancı yatırımla üretimlerinden kar sağlamaktadırlar. Hymer'ın tezinin eksik kalan tarafı DYY'nin nerde ve ne zaman meydana geldiğini açıklamamasıdır. Bu teorinin sonrasında gelen teoriler Hymer'ın eksiğini tamamlamaktadır (Nayak, Choudhury, 2014, 4, 5; Hymer, 1976, 1, 36, 46).

2.6.2. Tekel Üstünlüğü Teorisi

Hymer'ın endüstriyel organizasyon yaklaşımını geliştirerek, teorisini monopol gücü temeline dayandıran Kindleberger (1969), piyasa aksaklıklarının ÇUŞ'lar için avantaj sağladığını söylemektedir ve bu avantajları teknoloji üstünlüğü, patent hakları, yönetim becerileri olarak sıralamaktadır. Bu avantajlar sayesinde, firmalar yabancı yatırımda bulunmak için istekli ve cesaretli hale gelmektedirler ve firmaların monopolcü üstünlüklerini kullanabilecekleri pazarlara yönelmeleri gerekmektedir. Bunun için yabancı yatırımcı, yatırım yapmak üzere yer seçiminde en fazla kâr sağlayabileceği tercihlerde bulunur. Bunlar daha çok kullanılmayan hammaddelerin bulunduğu ve üretim maliyetlerinin az olduğu piyasalardır. Nihayetinde ise ev sahibi piyasada rekabet koşullarının sağlanamaması ile yabancı yatırımcı tekel üstünlüğüne sahip olur.

Kindleberger'in teorisinin eksikliği firmaların hangi avantaj sağlayan özelliğe odaklanmaları gerektiğini açıklamamasıdır (Nayak, Choudhury, 2014, 6).

2.6.3. Oligopolcü Tepki Teorisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında firmalar yer seçimini belirlerken bazı faktörleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Bunlardan birincisi taşımacılık maliyetlerinin az olduğu ve ticari engellerin ötesinde giriş imkânının kolay olduğu

tercihlerde bulunmalarıdır. İkincisi, kaynakların ve faktörlerin nispeten bol olduğu ekonomileri seçmeleridir. Son olarak ise Frederic Knickerbocker (1973)'in da üzerinde durduğu, rekabetçi firmaların birbirini takip etmesiyle yer seçiminin belirlenmesidir. Dolayısıyla oligopolcü tepki teorisi, oligopol bir piyasada bir firmanın yabancı yatırımda bulunmasının diğer rekabetçi firmaların da yabancı yatırımda bulunmasına neden olması şeklinde tanımlanmaktadır.

Oligopol tepkinin varlığını iki önemli özellik olan belirsizlik ve firmaların riskten kaçınması etkilemektedir. Yabancı piyasada maliyetlerin belirsiz olması riskten kaçınan oligopol firmayı, daha önce orada yatırımda bulunmuş olan rekabetçi firmaları izleyerek yeni bir tesis kurmaya istekli hale getirir. Belirsizliğin olmadığı durumda ise rekabetçi firmalar açısından uluslararası yatırımlar azalış gösterir. Knickerbocker'ın hipotezi, belirsizlik derecesinde, firma sayısında ve taşımacılık maliyetlerinde değişimler olduğunda oligopol tepkinin olabilirliğini incelemektedir (Head ve diğ., 2002, 454).

2.6.4. İçselleştirme Teorisi

P.J. Buckley ve M. Cason tarafından 1976 yılında ileri sürülen içselleştirme teorisi, doğrudan yabancı yatırımların oluşumunu teknoloji ve ara girdi mallarına yoğunlaşarak firma düzeyinde belirleyicilerle açıklamaktadır. Eksik rekabet piyasalarında içselleştirme çalışmaları ÇUŞ'lar için kâr maksimizasyonu sağlamaktadır.

Araştırma ve geliştirme çalışmaları kapsamında firmalar tarafından geliştirilen yeni teknolojiler ve girdi malları diğer firmalara satılırken çok yüksek maliyetli olmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşan firma yüksek miktardaki taşımacılık maliyetlerinden kaçınmak için yatay ve dikey bütünleşmeleri tercih ederek bağlı şirketler aracılığıyla girdi mallarını temin edebilmekte ya da geliştirilen teknolojiyi kullanabilmektedir. Diğer taraftan ise firmaya özgü bilgilerin başkaları tarafından kullanılmasının önüne geçmek, ürün kalitesini ve marka ismini korumak için firmalar, lisans anlaşmaları yerine doğrudan yatırımda bulunmayı tercih ederler. İçselleştirme olarak tanımlanan bu durum, doğrudan yabancı yatırımların

oluşumunu gerekli hale getirmektedir. Sermaye dolaşımına ve taşımacılık maliyetlerine ilişkin hükümet müdahaleleri, piyasa yapısı, istikrarsız ve belirsiz pazarlık durumu, yer seçimi faktörü gibi etkenler içselleştirme çalışmalarına sebebiyet vermektedir.

Buckley ve Cason (1976)'dan sonra Hennart (1982), Casson (1983) ve Dunning Eklektik Paradigmasında içselleştirme teorisini desteklemektedirler (Nayak, Choudhury, 2014, 7; Bozdağlıoğlu, 2011, 57; Denisia, 2010, 107; Seyidoğlu, 2013, 636).

2.6.5. O-L-I Modeli

J.H. Dunning tarafından geliştirilen bu teori, üç farklı alt paradigmanın birleşimi şeklindedir. Burada *O-ownership* yani sahiplik avantajlarını, *L-location* yani yer seçimi ve piyasa koşullarının önemini, *I-internalisation* yani içselleştirme üstünlüğünü temsil etmektedir. Dunning, doğrudan yabancı yatırımın belirleyicilerini ve ÇUŞ'ların uluslararası yatırımlarını açıklamada bu özelliklerin bulunması gerektiğini ifade etmektedir. OLI modeli Dunning'in Seçmeli Paradigması (The Eclectic Paradigm of Dunning) olarak da bilinmektedir (Seyidoğlu, 2013, 636).

Alt paradigmalardan ilki olan sahiplik avantajı, firmaya özel teknoloji ve inovasyon yapısı, işletmecilik ve yönetim bilgisi, araştırma ve geliştirme kapasitesi gibi beraberinde getirdiği ayrıcalıklarla yabancı yatırımda bulunan firma için rekabetçi üstünlük sağlamaktadır. Aynı zamanda maddi ve maddi olmayan kamu mallarına sahip olma marjinal maliyeti oldukça düşürmektedir.

İkinci olarak yer seçimi yaklaşımı doğrudan yabancı yatırımda bulunan ÇUŞ'lar için yere özgü avantajlar sağlamaktadır. Ev sahibi ülkeye ait özellikler olan taşınamayan mallara, doğal kaynaklara ve var olan iş gücüne ulaşma imkânının yanı sıra hükümet politikaları ve ekonomik düzenlemeler, iki ülke arasındaki mesafeye bağlı olarak belirlenen taşımacılık ve iletişim maliyetleri gibi faktörlerin olumsuz etkilerini ortadan kaldırarak firmaların yerel avantajlara ulaşmasını sağlamaktadır.

Üçüncü olarak ise piyasa aksaklıklarının olduğu pazarlarda, taşımacılık maliyetlerinin yanı sıra bilgi asimetrileri, fiyat istikrarsızlıkları, ölçek ekonomileri

firmaların üretimlerini içselleştirmelerine sebep olmaktadır. Buckley ve Cason (1976)'ın içselleştirme teorisi, Dunning (1993)'in eklektik paradigmasının bir alt yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Firmalar üretimlerini içselleştirerek taşımacılık ve Ar-Ge maliyetlerini azaltmayı, kendi teknolojisini kullanarak ürün kalitesini korumayı, patent ve telif haklarını saklı tutarak marka ismini korumayı amaçlamaktadırlar (Dunning, 1988, 30,31; Bozdağlıoğlu, 2011, 57,58).

2.7. Bankacılık Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

2.7.1. Türkiye'de Yerli ve Yabancı Bankalar

Bankacılık sektörü içerisinde bankalar, mevduat kabul edip etmemelerine göre ikiye ayrılmaktadır. Mevduat kabul eden bankalara mevduat bankaları veya ticaret bankaları, mevduat kabul etmeyenlere ise kalkınma ve yatırım bankaları denilmektedir. Bu iki grup da kendi içinde kamusal, özel sermayeli veya yabancı sermayeli bankalar olmak üzere değerlendirilmektedir. 2015 yılı itibariyle ülkemizde 34 mevduat bankası, 13 kalkınma ve yatırım bankası faaliyet göstermektedir. Mevduat bankalarının 3'ü kamusal sermayeli, 10'u özel sermayeli, 14'ü yabancı sermayeli ve 6'sı da Türkiye'de şube açan yabancı sermayeli bankalardır. Kalkınma ve yatırım bankalarının ise 3'ü kamusal sermayeli, 6'sı özel sermayeli, 4'ü yabancı sermayeli bankalardır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'nda bu yıl itibariyle Bileşik Fon Bankası ve Bank Asya olmak üzere iki banka bulunmaktadır. Tablo 2.2'de Türk bankacılık sektöründe 2015 yılı sonunda aktif faaliyette bulunan bankaların listesi gösterilmektedir. 2000 yılından başlayarak geçtiğimiz yıla kadar faaliyette bulunan banka sayısı yıllık olarak Tablo 2.1'de verilmiştir.

90'lı yıllar Türkiye ekonomisi geçirdiği bunalımların ardından 2000 yılında BDDK'nın kurulmasıyla birlikte bankacılık sektöründe iyileşmeler yaşamaya başlamıştır. Özellikle 2001 Krizi sonrasında daha istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Aynı dönemde yani 2000'lerin başlarında, çok sayıda bankada birleşmeler, satın almalar veya iflaslar görülmüştür. 1888'de Selanik Bankası adıyla kurulan İnterbank

ve 1927’de kurulan Esbank (Eskişehir Bankası), 2000 yılında Etibank çatısı altında birleşmişlerdir. Sonrasında ise 1990’lı yıllarda kurulan Toprakbank, Kentbank ve Etibank 2001’de Bayındırbank’a katılmışlardır.

Tablo 2.1: 2000-2014 Yılları Arasında Faaliyette Bulunan Banka Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Mevduat Bankaları	61	46	40	36	35	34	33	33	32	32	32	31	32	32	34
Kamu Sermayeli	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Özel Sermayeli	28	22	20	18	18	17	14	11	11	11	11	11	12	11	11
Yabancı Sermayeli	18	15	15	13	13	13	15	18	17	17	17	16	16	17	19
TMSF	11	6	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18	15	14	14	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
TOPLAM	79	61	54	50	48	47	46	46	45	45	45	44	45	45	47

Kaynak: TBB verilerinden derlenmiştir.

2001’de yönetim ve denetimi TMSF’ye devredilen Bayındırbank 2005’te ismi Bileşik Fon Bankası olarak değiştirilmiş olup halen hizmet vermektedir. 90’lı yıllarda kurulan Yaşarbank (Türkiye Tütüncüler Bankası adıyla kurulmuştur), Egebank, Ulusalbank (Saudi American Bank adıyla kurulmuştur) ve Bank Kapital Türk TMSF’ye alındıktan sonra 2001’de Sümerbank’a devredilmiştir. Sümerbank aynı yıl Oyak Bank’a, Oyak Bank ise 2007’de merkezi Hollanda’da olan ING Grup’a satılmıştır.

1992’de kurulan yabancı sermayeli Bank Ekspres, 2001’de Tekfenbank bünyesine girmiş, 2007’de Tekfenbank Eurobank ile birleşerek Eurobank Tekfen adını almış, 2012’de ise yabancı sermayeli Burgan Bank’a satılmıştır. Milli Aydın Bankası adıyla 1910’da kurulan Tarişbank, 2002’de Denizbank’a devredilmiştir. Demirbank 2001’de HSBC’ye, Koçbank 2006’da Yapı Kredi Bankası’na devredilmiş olup yabancı sermayeli bankalar olarak günümüzde de hizmet vermektedirler. Türk Dış Ticaret Bankası (Dışbank) 2005’te Fortisbank’a devredilmiş, 2011’de Fortisbank Türk Ekonomi Bankası çatısı altında birleşmiştir. Birleşik Körfez Bankası (Körfezbank) 2001’de, İngiliz sermayedarlar tarafından kurulan Osmanlı Bankasıyla birleşmiş, Osmanlı Bankası aynı yıl Garanti Bankası bünyesine katılmıştır.

Türk Ticaret Bankası adıyla kurulan Türk Bank, Türkiye İmar Bankası, İktisat Bankası, Pamukbank, Türkiye Emlak Bankası 2000 yılından sonra tasfiye edilen bankalar arasındadır.

Tablo 2.2: 2015 Tarihi İtibarıyla Gruplar Bazında Banka ve Şube Sayıları

BANKALAR	BANKA SAYISI	YURTIÇİ ŞUBE	YURTDIŞI ŞUBE	BANKALAR	BANKA SAYISI	YURTIÇİ ŞUBE	YURTDIŞI ŞUBE
Sektör Toplamı	47	11,185	81	Deutsche Bank A.Ş.		1	0
Mevduat Bankaları	34	11,145	81	Finans Bank A.Ş.		640	1
Kamu Sermayeli Bankalar	3	3,637	34	Habib Bank Limited		1	0
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.		1,785	26	HSBC Bank A.Ş.		287	4
Türkiye Halk Bankası A.Ş.		942	5	ING Bank A.Ş.		298	2
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.		910	3	ICBC Turkey Bank A.Ş.		44	0
Özel Sermayeli Bankalar	10	5,297	39	Intesa Sanpaolo S.p.A.		1	0
Adabank A.Ş.		1	0	JPMorgan Chase Bank N.A.		1	0
Akbank T.A.Ş.		903	1	Odea Bank A.Ş.		54	0
Anadolubank A.Ş.		108	0	Rabobank A.Ş.		1	0
Fibabanka A.Ş.		67	0	Société Générale (SA)		1	0
Şekerbank T.A.Ş.		300	0	The Royal Bank of Scotland Plc.		1	0
Turkish Bank A.Ş.		17	0	Turkland Bank A.Ş.		34	0
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.		545	5	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	40	0
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.		994	9	Aktif Yatırım Bankası A.Ş.		8	0
Türkiye İş Bankası A.Ş.		1,355	23	BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.		1	0
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.		1,007	1	Diler Yatırım Bankası A.Ş.		1	0
TMSF	1	1	0	GSD Yatırım Bankası A.Ş.		1	0
Birleşik Fon Bankası A.Ş.		1	0	İller Bankası A.Ş.		18	0
Yabancı Sermayeli Bankalar	20	2,210	8	İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.		1	0
Alternatifbank A.Ş.		59	0	Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş.		1	0
Arap Türk Bankası A.Ş.		7	0	Nurol Yatırım Bankası A.Ş.		1	0
Bank Mellat		3	0	Pasha Yatırım Bankası A.Ş.		1	0
Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Turkey A.Ş.		1	0	Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.		1	0
Burgan Bank A.Ş.		54	0	Türk Eximbank		2	0
Citibank A.Ş.		8	0	Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.		1	0
Denizbank A.Ş.		714	1	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.		3	0

Kaynak: TBB

2.7.2. Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Türk bankacılık sektörü temelde dört ana dönem olarak incelenmektedir.

Bunlar:

- 1- Osmanlı dönemi
- 2- 1923-1980 dönemi
- 3- 1981-2000 dönemi
- 4- 2001 sonrası dönem

Bankacılık sektöründe yapısal değişimler esas olarak Cumhuriyet’in ilanından sonra gerçekleşmekte olup, burada Osmanlı Döneminden itibaren bankacılık sektörü ele alınacaktır.

2.7.2.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu, içinde bulunduğu dönem itibarıyla çok büyük topraklara sahip olan ve küresel olarak önemli roller üstlenen bir imparatorluk olmasına rağmen, güçlü bir sermaye tabanı oluşturamadığı için o günkü sınırlarını koruyarak sürdürülebilir bir kalkınma sağlayamamıştır. Osmanlı’nın 18. yüzyılda sanayi devrimiyle tanışamaması, ekonomiler arasında sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybetmesine sebep olmuş ve yaşanan savaşlar oldukça yüksek finansal zarara uğratmıştır (Görmez, 2008, 9-10).

19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu, Batı Avrupa’da yaşanan Sanayi Devrimini gerçekleştiremeyip, sanayi ve ticarete gelişme gösterememiştir. Ekonominin de dışa açık olmayan ve dışa borçlu bir yapıda olması bankacılık sektörünün oluşumuna ve gelişimine imkân vermemiştir. Bu dönemde bankacılık işlemleri bankerler ve sarraflar tarafından yapılmakta olup, Osmanlı Devletindeki ilk banka yine sarraflar tarafından 1847 yılında kurulan İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet) olmuştur, ancak bu banka 1852 yılında kapanmıştır.

1856 yılından itibaren Cumhuriyetin ilanına kadar Türk bankacılık sektöründe kurulan ya da şube açmak yoluyla sektöre gelen yabancı banka sayısı çoğunlukta olmuştur. Kurulan yabancı sermayeli bankalar hazineye borç verme ve yabancı

sermaye girişlerini destekleme amaçlarını gütmüşlerdir. Yabancı sermayeli ilk banka 1856 yılında İngiliz ve Fransız sermayesiyle ortaklaşa kurulan, merkezi Londra'da olan Osmanlı İmperial Bankası (Bank-ı Osman-i) olmuştur ve bir ticaret bankası olarak faaliyette bulunmuştur. Aynı yıllarda kurulan bazı yabancı bankalar daha sonraki dönemlerde Osmanlı Bankasına katılmıştır. 1863 yılında ise, daha sonradan Osmanlı Bankasının da katıldığı, merkezi İstanbul'da olan ve devlet bankası özelliği taşıyan Bank-ı Osmani-i Şahane kurulmuştur. Bank-ı Osmani-i Şahane Osmanlı İmparatorluğu'nun Merkez Bankası niteliğinde faaliyet göstermiştir.

Yeni bankaların kurulması ile birlikte artan ulusal sermayeyi ulusal ticaretin gelişmesinde kullanmak maksadıyla ulusal bankalar kurulmuş ve sayıları artmıştır. Bu bankalar halka ticari, tarımsal, esnafa yönelik, tüketime yönelik krediler sunmuşlardır. 1888'de ulusal sermayeye dayalı Ziraat Bankası kurulmuştur. 20. yüzyılın başlarında da ulusal banka girişimlerinde bulunulmuş ancak yabancı bankalarla rekabet edemeyerek kısa ömürlü olmuşlardır.

Osmanlı dönemi içerisinde 17 yabancı banka şube açma yoluyla, 21 yabancı banka temelden kurulmak üzere toplamda 38 yabancı banka ve 24 ulusal banka faaliyette bulunmuştur. Kurulan bu bankaların hepsi Cumhuriyet sonrası döneme geçemedikleri, yani kısa süreli faaliyette bulunan bankalar oldukları için, bu dönem bankacılık alanında deneyim dönemi olarak değerlendirilmektedir (TBB, 2012, 3-4 ; Akgüç, 2007, 7-10).

2.7.2.2. 1923-1980 Dönemi

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bütün kaynaklarını Osmanlı Devletinden miras kalan ağır ölçüdeki dış borçlarını ödemek üzere kullanmıştır. Dışa kapalı ve tarıma dayalı faaliyet göstermiş olan Osmanlı Devleti'nin ardından iktisadi kalkınmayı hızlandırmak amacıyla iktisat politikalarında yapısal değişimlere gidilmiş ve bu bağlamda aynı yılın Şubat ayında İzmir İktisat Kongresi'nde toplanılmıştır. Burada alınan kararlar ışığında, bankacılık sektörünün iktisadi kalkınmadaki önemi vurgulanarak, ulusal bankacılığın gelişimi üzerinde durulmuştur.

1924 yılında Cumhuriyet'in ilk özel sermayeli banka niteliğini taşıyan ve bir ticaret bankası olarak faaliyet gösteren Türkiye İş Bankası kurulmuştur. 1925 yılında ise ilk kalkınma bankası ve bir devlet bankası olan Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Sanayi ve madencilik kuruluşlarına kredi sağlamak amacıyla kurulan banka, 1932 yılında kurulan Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası'na devredilmiş, bu kuruluşlar da yerini 1933'te kurulan Sümerbank'a bırakmıştır. İnşaat sektörüne yönelik kredi sağlamak amacıyla da 1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Osmanlı döneminde ulusal sermaye ile tarım kesimine yönelik kurulan ve Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam eden Ziraat Bankası'na her türlü bankacılık faaliyetinde bulunma yetkisi verilmiştir. Bu dönem içerisinde kurulan Türkiye İş Bankası ve Ziraat Bankası halen aktif olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Cumhuriyetin ilk yıllarının bankacılık alanında attığı adımların en önemlilerinden biri 1930 yılında Merkez Bankası'nın kurulması olmuştur. 1931'de faaliyete geçen ve iktisadi kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulan Merkez Bankasının görevleri şunlardır (Görmez, 2008, 13):

- "- reeskont oranlarını belirlemek,
- para piyasasını ve paranın dolaşımını düzenlemek,
- hazine işlemlerini yerine getirmek,
- Türk parasının değerini korumak için hükümetle ortaklaşa tüm önlemleri almak."

Kuruluş dönemi veya Liberal dönem olarak değerlendirilen 1923-1932 yılları arasındaki dönemde, yabancı sermayeli altı tane banka kurulmuş olup, Osmanlı döneminden 1930'lara kadar toplam 13 büyük yabancı banka ve 419 şube, 22 tane ise küçük ulusal banka kurulmuştur.

Özel sektör teşviklerinin yoğunlukta olduğu Liberal dönemin ardından, 1929 Büyük Buhranın tüm dünya ekonomilerini derinden sarsmasıyla, iktisadi kalkınmanın devlet eliyle sağlanabileceği düşüncesi hâkim olmuş ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri faaliyete başlamıştır. Devletçi politikaların uygulandığı bu dönemde beş yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve ithal ikameci yapıya geçilmiştir. Benzer şekilde, bankacılık sektöründe de kamu bankacılığı artmış ve biriken sermaye farklı

sektörlerin istihdamını sağlamak amacıyla yönlendirilmiştir. Bu bağlamda, 1933 yılında belediyelere yönelik kurulan Belediyeler Bankası, 1945 yılında köyleri de kapsayacak şekilde İller Bankası olarak yeniden örgütlenmiştir. Maden yatakları ve enerji kaynaklarını işleten işletmelere yönelik 1935 yılında Etibank, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları ve esnafa yönelik 1933 yılında Türkiye Halk Bankası, gelişmekte olan Türk denizcilik sektörüne yönelik ise 1938 yılında Denizbank kurulmuştur. 1936 yılında kamu yatırımlarına düşük maliyetli finansman sağlamak amacıyla kabul edilen Bankalar Kanunu ile bankaların mevduatlarının %15 ini zorunlu karşılık olarak ayırma zorunluluğu getirilmiştir.

Devletçilik döneminin başlamasının ardından yaklaşık 50 sene Türkiye’de yeni yabancı sermaye banka kurulmamış, hatta aktif olan yabancı banka sayısı 4’e inmiştir. Bu dönemde ilk faaliyete geçen yabancı banka 1977 yılında uluslararası finansal kaynak sağlamak amacıyla kurulan Arap-Türk Bankası olmuştur (Akgüç, 2007, 12).

1945 yılına gelindiğinde İkinci Dünya Savaşı’nın vuku bulmasıyla ikinci planlı dönem askıya alınmış, bankacılık ve finans sektörünün kalkınma çalışmaları ertelenmiştir. Savaş yıllarında yaşanan yüksek enflasyonlu ortamda özel sermaye birikimleriyle iktisadi kalkınmanın sağlanması, savaş sonrasında özel kesimin önemini artırmıştır. Kentleşmenin ve nüfusun artması, üretimin genişlemesi ile finans piyasası da hareketlenmiş ancak, artan genç nüfusun tüketime eğilimi sebebiyle tasarruf oranlarının artması mümkün olmamıştır. Ticaretin ve sanayileşmenin yeniden canlanmasına bağlı olarak ise özel bankacılık önem kazanmış, banka sayısında hem yeni kurulan hem de şube sayısı olmak üzere artışlar görülmüştür. Örneğin, Yapı Kredi Bankası (1946), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Demirbank (1953), Şekerbank (1954), Vakıfbank Bankası (1954) bu dönem içerisinde kurulan özel bankalardandır (Görmez, 2008, 15).

Serbestleşme politikalarının uygulandığı bu dönemde ithalatın artmasının beraberinde getirdiği yüksek enflasyon ve biriken dış borçlar 1958’de krize sebebiyet vermiştir. Yerli ve yabancı toplamda 62 ye ulaşan banka sayısı, krizin etkisiyle düşüş göstermiş, iflas eden banka sayısı artmıştır. Yaşanan kriz sonrasında,

dönemin en önemli özelliklerinden biri olan, bankaların hak ve çıkarlarını korumak üzere 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur.

1960-1980 döneminde tekrar devletçi politikaların izlendiği planlı yapıya geçilmiştir ve Türkiye ekonomisi ithal ikameye dayalı, dışa kapalı ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Planlı döneme geçilmesiyle beş yıllık planlar oluşturulmuştur ve ilki 1963-1967 yıllarında olmak üzere 1983 yılına kadar uygulamaya konan dört plan da finans sektöründe problemlerle karşılaşmış ve pek başarılı olamamıştır. (Görmez, 2008, 16) Bankacılık sektörü de bu devletçi politikaların etkisinde kalmış ve beşi kalkınma ikisi ticaret bankası olmak üzere toplamda yedi banka kurulmuştur. Mevcut bankaların şube açmaları, küçük bankaların ise sabit maliyetleri düşürmek amacıyla birleşmeleri teşvik edilmiştir ve bunun etkisiyle dönem sonunda toplam banka sayısı düşerken, toplam şube sayısında oldukça büyük bir artış görülmüştür (TBB, 2012, 6-14).

2.7.2.3. 1980-2000 Dönemi

Planlı dönemle ekonomik bunalımların çözümlenmesi amaçlanmasına rağmen 1970'lere gelindiğinde sürdürülebilir büyüme için liberalizm ve devletçilik görüşleri arasında tartışmalar yaşanmıştır. Bitmeyen bunalım 1974 yılında OPEC Petrol Krizi ve diğer siyasi etkiler sebebiyle daha da derinleşmiştir. 70'li yıllar Türkiye ekonomisi için en zor yıllardan biri olarak bilinmektedir. "70 cent'e muhtacız" sözünün yankı uyandırdığı bu dönemde temel tüketim mallarında dahi caddelerde uzun kuyruklar oluşmaktaydı. 24 Ocak 1980 Kararlarının uygulanmaya başlaması bu derin bunalım sürecinden çıkmak için önemli bir adım olmuştur. Aynı yıl bankacılık sektörü için de dönüm noktası olan uygulamalar getirilmiştir. Vadeli mevduat ve kredilere pozitif faiz verilmeye başlanmış, bankalar serbest faiz uygulamasına geçmişlerdir. Döviz kurlarında uygulanan sabit kur rejimi, yerini dalgalı kur rejimine bırakmış ve döviz kurları günlük ilan edilmeye başlanmıştır (Görmez, 2008, 17,18). Yabancı sermayeli bankaların kurulması veya şube açmasının önündeki engeller kaldırıldığı gibi, Türk bankaları da dışa açılmaya başlamıştır.

Bu yeni dönemde bankacılık sektörü finansal serbestleşmeyi sağlamaya ve bankaların etkinliğini sürdürmeye yönelik düzenlemelerde bulunmuştur. Ulusal ve yabancı banka ve şube sayısının artmasıyla rekabette artışlar meydana gelmiş ve atıl kaynakların daha verimli kullanımı sağlanarak bankacılık sektöründe de verimlilik artışı görülmüştür. Aynı yıllarda enflasyon ve faiz oranlarındaki artışların maliyetleri de artırması şube ve personel sayısını düşüşe sevk etmiştir. Buna bağlı olarak kamu sermayeli banka sayısı düşerken, özel sermayeli ulusal ve yabancı banka sayısında artışlar görülmüştür.

Finansal serbestleşme çalışmaları ekseninde kambiyo denetimlerinin kaldırılması ve 80'lerin ortalarında çıkan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile yerleşik ve yabancı kişilerin hepsi döviz tevdiat hesabı açabilecekti ve bu da bankaların döviz işlemlerini oldukça artırmıştı. 1989 yılında ise TL'nin konvertibl para haline gelmesi, 1986'da İMKB'nin kurulması, 1986'da TCMB'ye bağlı olarak Bankalar arası Para Piyasası'nın etkinliğe başlaması, Türk bankacılık sisteminin denetim ve gözetimini güçlendirmek amacıyla Bankalar Kanunu'nun yeniden yapılandırılması bu dönemin bankacılık sektöründeki önemli gelişmelerdendir. Bu gelişmeler sonucunda bankacılık sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir, bir taraftan hizmet kalitesi artarken bireysel bankacılıkta kredi kartları ve ATM'ler yaygınlaşmıştır. 1991 yılında patlak veren Körfez Krizi ve içeride yaşanan erken seçimler, artan talep karşısında dış borçların da artması bankacılık sektörün zayıflamasına sebep olmuştur ve 5 Nisanda istikrar kararları alınmıştır (TBB, 2012, 14-22).

1990'lar Türkiye ekonomisinin liberalleşme çalışmalarıyla küçük bir açık ekonomiye dönüştüğü yıllardır. Finansal liberalleşme çalışmaları, Gümrük Birliği Anlaşmasının (1996) imzalanması, finansal disiplin ve sosyal güvenlik reformlarında eksikliklerin giderilmesine yönelik çalışmalar, kamusal altyapı yatırımları bu dönem içerisinde gerçekleştirilen uygulamalardır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası para politikasına yönelik, serbest piyasa işlemleri, likidite kontrolleri ve iskonto oranlarını içeren yeni enstrümanlarla finansal istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Fakat güvenilir bir istikrar programının olmaması ve merkez bankasının uygulamalarına rağmen kamu borçlarının yönetilememesi 1993 yılında aşikâr bir finansal strese sebep olmuş ve bu stres ortamı 1994 yılında bankacılık krizine dönüşmüştür. Bu yıla kadar 67 banka

aktif olarak faaliyet göstermiş ve krizin etkisiyle bazı bankalar iflase uğramıştır. Aynı yıl IMF'nin desteğiyle yeni bir ekonomik istikrar programı duyurulmuştur.

2.7.2.4. 2001 Sonrası Dönem

Yabancı sermayeli bankalar 2001 yılına kadar yeni banka kurma ve şube açma yoluyla Türk bankacılık sektörüne girerken, artık pay satın alarak da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Dolayısıyla 2001 sonrasında yabancı sermaye Türk bankacılık sektörüne, muhbirlik ilişkisi, temsilcilik açma, şube açma, yeni ve bağımlı banka kurma, yerel banka satın alma, menkul kıymet borsasından hisse alma, blok alım yoluyla paya sahip olma, kıyı bankacılığı amaçları doğrultusunda gelebilmektedirler. Gelişmekte olan bu süreçle birlikte, 1980-2000 döneminde yabancı banka sayısı 4'ten 21'e çıkmıştır (Akgüç, 2007, 12-13).

Bankacılık sektörüne girişin kolaylaşmasının yanı sıra, 90'lı yıllar Türk bankacılık ve finans sektörü için kayıp yıllar olarak bilinmektedir. 1990 Körfez Savaşı, 1994 Meksika Krizi, 1996 Asya Krizi gibi küresel olaylar Türkiye ekonomisini de derinden etkilemiştir. Özellikle 1998'de yaşanan 17 Ağustos depremi negatif büyümeye sebep olmuştur. Bu konjonktür içerisinde bankacılık sektörü de büyük hasar görmüş ve çok sayıda banka iflas etmiştir. Ekonomide denetim ve düzenlemenin önemi, geçmiş tecrübelerle bir kere daha anlaşılmuştur fakat krizden çıkmak pahalıya mal olmuştur (Görmez, 2008, 19-21). 90'larda başlayan ve artarak devam eden ekonomik bunalım, yüksek enflasyon, faiz oranları ve cari açıklar sebebiyle, bankacılık sektörünün düzenleme ve denetiminin tek bir otorite tarafından sağlanması adına 31 Ağustos 2000 yılında Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu kurulmuştur. Ancak, Türkiye ve benzer gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlar ve belirsizlikler, uluslararası sermayenin gelişmekte olan ekonomilere daha temkinli yaklaşmasına ve sermaye girişinin azalmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar, Merkez Bankasının rezervlerinde azalma, faiz oranlarının ve enflasyonun aşırı yüksekliği Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin vukuu bulmasına neden olmuştur. 2001 yılında IMF'nin de desteğiyle uygulamaya başlanan Güçlü

Ekonomiye Geçiş Programı ile finansal sistem içindeki etkisi yüksek olan bankacılık sektörünün eksikliklerini gidermeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır (TBB, 2012, 25). Bu yeni ekonomi programında asıl amaç, şoklara karşı dayanıklı, kur riskinden kaçınan, eşit gelir dağılımının sağlandığı, yerli ve yabancı yatırımların gelmesine yardımcı olan bir yapıyla Avrupa standartlarına uyum sağlayabilmektir (Görmez, 2008, 24).

Kriz döneminden çıkıp ekonominin toparlanması 2003 yılına kadar devam etmiştir. Bankalarda birleşmeler gerçekleşmiş ve 2000 yılında 79 olan banka sayısında 2015'e gelindiğinde 52'ye düşmüştür. 2006'da buyana Türkiye'de bankacılık sektörü finansal sektörün %88'ini oluşturmakta olup, 2015 yılı itibariyle faaliyette olan bankaların 3 tanesi kamu bankası, 12'si özel, 20'si yabancı banka, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası, 4'ü faizsiz katılım bankasıdır. 1984 yılında Özel Finans Kurumları adıyla bankacılık sektörüne giren kurumlar, 2005 yılında Katılım Bankaları olarak adlandırılmışlardır.

Yeniden yapılandırma sürecinden sonra bankacılık sektörü daha sağlam bir yapıya ulaşmış ve finansal dalgalanmalara karşı daha güçlü hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak 2008 krizini az bir hasarla geçirmiştir (TBB, 2012, 23-34).

21. yüzyıl Türkiye ekonomisinin başarılı istikrar programlarıyla gelişmeye başladığı, rekabetin arttığı, mikro ve makro düzeyde problemlerin kontrol altında çözümlendiği yıllardır. Diğer gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında gelişmiş para tabanı ve sunduğu imkânlarla Gelişmiş Ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu sayede Türk finans sektöründe satın alma ve birleşmeler yoluyla yabancı payı artış göstermiştir (Görmez, 2008, 25,26).

2.7.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bankacılık Sektörüne Etkileri

Finansal sistemler finansal kalkınmayı sağlamak üzere ticari işlemleri ve risk yönetimini kolaylaştırma, tasarrufları hareketlendirme, yatırımları teşvik etme, düzenleyici ve denetleyici faaliyetlerde bulunma hizmetlerini sunarlar. Bu beş finansal hizmetin tam uygulandığı ülkelerde ekonomik canlılık hızlanmakta ve

finansal sistemi az gelişmiş olan ülkelere göre daha hızlı ekonomik büyüme oranları görülmektedir. Finansal sistem içerisinde önemli payı olan bankacılık sektörüne yabancı banka girişinin sağladığı faydalar oldukça fazladır. Yabancı banka girişlerinin serbestleşmesinin faydaları, uluslararası para piyasalarına girişi kolaylaştırması, finansal hizmetlerin kalitesini ve uygulanabilirliğini artırması, yurtdışı finansal politikaları ve altyapıyı geliştirerek finansal kalkınmayı desteklemesi şeklinde sıralanabilir (Levine, 1996, 224, 232, 236, 237). Ulusal bankacılık sisteminde yabancı payının artması ülkenin bu sektörde krizle karşılaşma olasılığını düşürmektedir. Dolayısıyla yabancı banka girişleri yerel bankaların etkinliğini artırmakta ve uzun dönem ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadırlar. Yabancı bankalar doğrudan ve dolaylı olarak etkide bulunabilmektedirler. Yeni ve kaliteli işgücü, yönetim teknikleri, teknoloji ve ürünler getirerek ulusal piyasaya doğrudan etki ederken, dolaylı olarak ise ulusal finans piyasasında rekabeti canlandırarak etkinliği artırmaktadırlar (Demirgüç-Kunt ve diğ., 1998, 84,91).

Bankacılık sektöründe yabancı banka girişlerinin bankacılıkta kırılganlığa neden olabilecek bazı zararları sıralanabilir. Birincisi, ekonomik stres dönemlerinde yabancı bankalar sermayenin ülke dışına kaçmasına sebep olabilirler ve bu da parasal krizle neticelenir. İkinci olarak, ev sahibi piyasada ya da yabancı bankanın yerel piyasasında çıkan problemler nedeniyle yabancı bankalar ülkeden kaçabilirler. Üçüncü olarak ise yabancı banka girişlerinin serbestleşmesi ulusal bankacılık sektörünün risk ortamını artırabilir. Kavramsal olarak bu maddeler var olsa da, elde edilen verilere bakıldığında yabancı bankalar sermaye kaçışını hızlandırmamakta ve kırılganlığı artırmamaktadırlar. Aksine sektördeki denetim ve düzenlemeyi geliştirmekte ve kalitesini artırmaktadırlar (Demirgüç-Kunt ve diğ., 1998, 86,91).

Claessens ve diğ. (2001) çalışmalarında 1988-1995 yılları arasında 80 ülkede faaliyet gösteren 7900'e yakın ticari bankayı ele alarak bankacılık sektörüne yabancı girişlerinin ev sahibi ülkenin net faiz marjını, gelir-gider oranını, ödenen vergilerini ve verimliliğini nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Bu geniş kapsamlı çalışmada yabancı bankaların yerel bankalara göre gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek net faiz marjlarına sahip olduklarını, aynı şekilde yabancı bankaların gelir-gider harcamalarının, vergilerinin, net kârlarının gelişmekte olan ülkelerde nispeten daha

yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde yabancı banka girişlerinin ev sahibi ülkede bankacılık sektörünün rekabet düzeyini ve dolayısıyla etkinliğini gelişmiş ülkelere kıyasla daha çok artırdığını bulmuşlardır.

Avrupa ülkelerinin liberalleşme ve özelleşme sürecinde uluslararası büyümeyi artırmak için yeni fırsatlarla karşılaştıkları ve Avrupa Birliği'nde bankalar arası birleşme ve satın alma anlaşmalarının yapıldığı 90'lı yılları konu alan Mutinell ve Piscitello (2001) çalışmasında, çok uluslu bankaların yabancı piyasalara girişlerinin belirleyicilerini ve hangi yapısal formda gitmeyi tercih ettiklerini incelemişlerdir. Uluslararasılaşma, sahiplik ve yer seçimi avantajlarının (Dunning (1977) seçmeli paradigması) dikkate alındığı çalışmada İtalyan bankacılık sektörü verileri kullanılmış ve on yılın ilk yarısından sonra birleşmeler sebebiyle sektördeki yabancı banka şube ve temsilcilik sayısının düştüğü, İtalyan bankalarının ise daha çok Batı Avrupa ve finansal merkezleri tercih ettikleri görülmüştür.

Gelişmekte olan ekonomilerde bankacılık sektörünün uluslararasılaşması ve yeniden yapılanması adına yabancı bankalar önemli rol oynamaktadır. Jeon ve diğ. (2010) gelişmekte olan Asya ve Latin Amerika ekonomilerinde 1997-2008 yılları arasında yabancı banka girişlerindeki artışın rekabet oranlarını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. 17 ülkenin ele alındığı çalışmada yabancı banka girişi ile yurtiçi bankacılık sektöründeki rekabet arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ancak yerel piyasalarda yoğunluğun az olması sebebiyle birleşmeler ve satın almalarla ziyade yeniden oluşumların daha etkin sonuçlar verdiğini bulmuşlardır.

Türkiye ekonomisine yapı olarak benzer kabul edilen ekonomilerden biri olan Hindistan ekonomisi için Sanyal ve Shankar (2011) Hindistan'da 1991 yılında ödemeler dengesinde patlak veren kriz sonrasında bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma çalışmaları ve liberalleşmenin de sağladığı pozitif etkiyle banka kârlılık oranları ve banka sahiplikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Reform sonrası 1990-2004 yıllarını ele alarak 107 bankayı, kamu, özel (eski ve yeni) ve yabancı banka olmak üzere dört grupta değerlendirmişlerdir. Özel bankaların kamu bankalarından daha yüksek kârlılığa sahip olduğunu, yabancı bankalarla kıyaslandığında ise yerel bankaların kârlılığının daha fazla olduğunu, rekabet artışının özel bankaların kârlılık oranlarını artırırken yabancı bankaların kârlılığını düşürdüğünü bulmuşlardır.

Türk bankacılık sektörünün etkinliği üzerine literatürde çeşitli çalışmalar mevcuttur. 90'lı yıllar Türkiye'nin makroekonomik performansı açısından kayıp yıllar olarak nitelendirilmektedir. Bu dönem yüksek ve değişken enflasyon ve faiz oranlarının yaşandığı, politik baskıların yoğun olduğu ekonomik istikrarsızlığın arttığı yıllardır. 2001 krizinin ardından düzenlenen Rehabilitasyon programı ile kamu ve özel bankaların yeniden yapılandırılması ile verimliliklerinin artması sağlanmıştır. Aysan ve Ceyhan (2008)'in 1994 ve 2001 krizleri için kukla değişkenler kullanarak 1990-2006 yılları arasında Türk bankacılık sektörünün performansı inceledikleri çalışmada, bankaların etkinlik performansında sahiplik yapılarının (özel veya yabancı) etkisinin olmadığını bulmuşlardır. Ancak, sermaye oranının banka etkinliğini artırdığını, dolayısıyla yabancı bankaların kendi ülkelerinden destek aldıkları için avantaj sahibi olduklarını söylemektedirler.

Deichmann ve diğ. (2003)'nin Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölgesel ve sektörel inceledikleri çalışmada Türkiye'nin farklı kıtalarla komşuluklarının olmasının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişi açısından önem arz ettiğini, bunun yanı sıra altyapı gelişmişliğinin ve yeni yol yapımlarının ÇUŞ'ları çeken faktörlerden olduğunu söylemektedirler. Yol yapımlarındaki %10 artışın Doğrudan yabancı yatırımları %0,3 artırdığını, GSYH içinde tarımın katma değer payının ise negatif etkisi olup %10 azalmasının doğrudan yabancı yatırımları %0,6 artırdığını oransal olarak vermektedirler. Özellikle finansal piyasaların yoğunluğu ve beşeri sermayenin niteliği ÇUŞ'ların aktivitelerinde önemli belirleyiciler olarak verilmiştir. Çalışmada 1995 yılı için Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların büyük çoğunluğunun hizmetler sektörüne olduğu ve gelen doğrudan yabancı yatırımların %67 oranında AB ülkelerinden olduğuna yer verilmiştir. 1994 ve 2001 kriz yılları hariç tutularak Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişlerinin zamanla arttığı görülmektedir.

Türkiye'nin 1996 yılında gümrük birliğine katılması tarife içi ve tarife dış engellerin kalkması ile dış ticaretin gelişmesinde ve doğrudan yabancı yatırım girişlerinde pozitif etki meydana getirmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin 2002 yılında Dünya Yatırım ve Tanıtım Ajansları Birliği (WAIPA) üyeliğine katılması Türkiye'nin

T.C. Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA) ile tanıtılmasını sağlamıştır (Erdilek, 2003).

Celasun ve Denizer (1989), liberal ekonomiye geçiş sürecinde Türkiye'deki sermaye hareketlerinin ekonomik ve makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada, yabancı ve yerli artan banka sayısının yanı sıra 1991 ve 1994 krizinin yaşanması, bavlul ticaretinin yaygınlaşması sebebiyle dış açığın artması, yüksek enflasyon ve faiz oranları piyasanın kırılganlığını ve risk oranını artırdığı yer almaktadır. Sermaye hareketlerinin ise bahsi geçen dönem içinde yalnızca özel sektörü pozitif olarak etkilediği bulunmuştur.

Işık ve Hassan (2002) 1988-1996 yıllarını kapsayan çalışmalarında 39-56 arasında değişen banka sayısı ile 149 gözlemden oluşan yıllık veriler kullanmışlardır. Veri zarflama analizi sonucunda bahsi geçen dönem içerisinde ticari bankaların maliyet etkinliğinin ve tahsis etkinliğinin giderek düştüğünü, buna karşın ekonominin de gelişmesiyle teknik etkinliğin arttığını göstermişlerdir. Işık ve Hassan (2003) çalışmalarında ise 1981'de Yeni Ekonomi Politikası Programının uygulamaya başlanması, liberalleşme çalışmaları ve ekonomiye yeni banka girişlerinin artması ile bu tarihi başlangıç yılı kabul ederek 1981-1990 yıllarını ele almışlardır. Yeni programa geçiş sürecinde ilk yıllarda bankaların teknik etkinliklerinin düşmesine karşın, 1987 sonrasında teknik etkinliğin önemli oranda artış gösterdiği elde etmişlerdir. Aynı zamanda özel ve yabancı bankaların kamu bankalarına göre daha iyi adapte oldukları sonucuna varmışlardır. Ayrıca Işık (2007) 1981-1990 yılları boyunca Türk bankacılık sektöründe liberalizasyonun banka etkinliğine ve performansına etkisini sahiplik yapısına (kamu, özel, yabancı) göre incelemiştir.

Denizer ve diğ. (2007) veri zarflama analizi kullanarak üretim ve aracılık yaklaşımlarını ele aldıkları çalışmada 1970'den 1994'e gelindiğinde etkinlik skorlarının düştüğünü, özellikle liberalizasyondan önce bankacılık sisteminin daha durağan bir seyir izlediğini söylemektedirler. Sahiplik durumlarına göre ise 80'lerden önce kamu sermayeli bankaların en düşük, yabancı sermayeli bankaların en yüksek, özel sermayeli bankaların ise aracılık yaklaşımına göre 1992 yılına kadar en düşük performansa sahip olduğu elde edilmiştir. Fakat iki yaklaşıma göre de 1993 yılı bütün bankalar için performanslarının düşük olduğu yıldır.

Çelik ve Kaplan (2010) rekabet ve etkinliğin doğrusal ilişkili olduğunu varsayan teorilerden yola çıkarak 2002-2007 yılları arasında Türkiye için etkinlik ve rekabet analizleri yapmışlardır. Bunun sonucunda 2002-2004 yılları arasında ve 2007 yılında etkinliğin ve dolayısıyla rekabetin düşük olduğunu, 2005-2006 yıllarında ise etkinliğin arttığını, aynı dönemde rekabetin de yüksek olduğu bulmuşlardır.

Kılıç (2011) 2002-2009 yılları arasında faaliyet gösteren 23 ticari bankanın ele alındığı çalışmada bankaların yabancı sermayedarlar ile ortaklıklarından önceki ve sonraki performansları karşılaştırılmıştır. Pozitif ve negatif etkilenen bankaların olmasının yanı sıra sektörün toplamda pozitif performans elde ettiği ve 2002'den 2009'a kadar teknik etkinliğin giderek arttığı bulunmuştur.

Fukuyama ve Matousek (2011) çalışmalarında 1991-2007 yılları arasında faaliyet gösteren 25 yerel ve yabancı banka kullanarak maliyet ve teknik etkinliğin tahsis etkinliğe kıyasla daha önemli bir etkiye sahip olduğu elde etmişlerdir. 1994 ve 2001 mali krizleri öncesi yüksek enflasyonun yaşandığı dönemlerde bankaların etkinliğinin düştüğü, krizlerin sonrasında ise etkinlik oranlarında artışın meydana geldiği elde edilen sonuçlar arasındadır. Aynı zamanda 2001 krizinden sonra yeniden yapılandırma programı ile katı düzenlemelerin uygulanmasının 2004-2007 yılları arasında bankaların etkinliğini düşürdüğünü söylemektedirler. Buna karşın Akıncı ve diğ. (2013) çalışmalarında 1991-2007 yılları arasında faaliyet gösteren 25 yerel ve yabancı banka kullanarak, liberalizasyon ve yeniden yapılandırma programları ile bankacılık sektörünün etkinlik performansında artış olduğunu gözlemlemişlerdir. Ayrıca yabancı bankaların daha düşük etkinlik oranına sahip olduğunu elde etmişlerdir.

En son yapılan çalışmalardan biri olarak Berument ve diğ. (2015) yabancı sermaye yatırımlarını doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olmak üzere farklı formlarda ele alarak 2000-2012 yıllarını incelemişlerdir. Türkiye için özellikle doğrudan yabancı yatırımların ve portföy yatırımlarının makroekonomik değişkenler üzerinde önemli ölçüde etkisi olduğunu, fakat diğer yatırımların istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olmadığını bulmuşlardır.

2.8. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Sermaye Yatırımları: Türkiye Değerlendirmesi

Geçmişten bu yana gerek gelişmiş ülkeler gerek geliştirmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı sermaye yatırımları, beraberinde getirdiği modern teknoloji, işletmecilik bilgisi ve ekonomiye canlılık katmasıyla ilgi odağı haline gelmiştir. Özellikle az gelişmiş ekonomilerde doğrudan yabancı yatırımlar ihracatın yükselmesi, uluslararası piyasalara girme imkânı ve banka kredileri için finansal kaynak sağlamasıyla büyük önem taşımaktadır (Denisia, 2010).

Dünya üzerinde yabancı sermaye yatırımlarının başlaması II. Dünya Savaşı sonrasındaki döneme rastlamaktadır. 1958’de Avrupa Birliği’nin kurulmasıyla yabancı sermaye yatırımları hız kazanmıştır. Özellikle küreselleşme ve serbestleşme hareketlerinin etkisiyle uluslararası ticaret ve yatırımlar ekonomik büyüme üzerine büyük fırsatlar sunmuştur. Bu sebeple, doğrudan yatırımlar uygulamaya konulmadan önce sınırlamaların azaltılmasına ve alt yapı çalışmalarına öncelik verilmektedir. 1970’li yıllar uluslararası ticaretin revaçta olduğu yıllar iken, 80’lere gelindiğinde hızlı bir şekilde yerini doğrudan yabancı sermaye akımlarına bırakmıştır (Sridharan ve diğ., 2009, 198). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 70’li yıllardaki yavaşlamasının en büyük sebeplerinden biri Petrol Krizi olmuştur. Küresel anlamda baktığımızda 1980’lere kadar en fazla yabancı sermaye girişi Latin Amerika ülkelerinde görülmüştür. 80’lerin başlarında Latin Amerika’da patlak veren borç krizi sebebiyle bölgede ekonomik durgunluk yaşanırken, Doğu Asya ülkeleri yabancı yatırımcıların yoğun olarak tercih ettiği bölge olmuştur. 90’lardan sonra yaşanan küresel krizin etkisiyle Asya bölgesindeki doğrudan yabancı yatırımlar azalmış ve aynı dönemde ekonomisi hızla geliştirmekte olan Çin yabancı yatırımların ilgi odağı olmuştur. Dünya Yatırım Raporu (WIR) 2015 verilerine göre dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımlarda düşüş görülmektedir. Bunun sebebi ise, küresel ekonominin kırılganlığı, yatırımcılar için politika belirsizliği ve coğrafi risklerin artması şeklinde ifade edilmektedir. Şekil 2.1’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında 2003 yılından itibaren bölgesel olarak meydana gelen değişimler gelen sermaye dikkate alınarak gösterilmiştir.

2015 yılı verilerine bakıldığında en fazla doğrudan yatırım alan bölge gelişmekte olan Asya olduğu ve Çin'in dünyanın bir numarası haline geldiği görülmektedir. Çin'deki artış hizmetler sektöründen kaynaklanmakta olup, Asya'nın güneyinde imalat sektörü ve otomotiv sanayi yabancı yatırımcıyı çekmektedir. Yine bölgesel olarak bakıldığında Asya en fazla dış yatırımda bulunan bölge konumundadır. Asya'nın orta, doğu ve güney kısımlarında doğrudan yabancı sermaye akımlarında artışlar mevcutken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu batı Asya kısmında bölgesel güvenlik sorunları sebebiyle altı yıldır yıllık raporlarda düşüş görülmektedir. Aynı şekilde Rusya da yabancı yatırımların düştüğü (2014'te bir önceki yıla göre %70 oranında) ülkeler arasındadır.

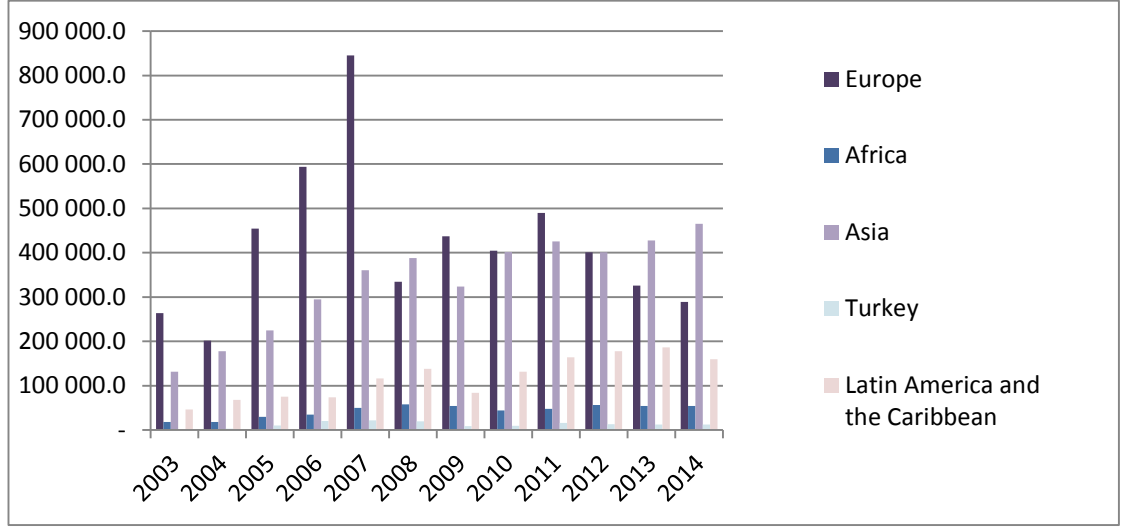
Latin Amerika ve Karayipler'de yabancı yatırımlara ev sahipliği açısından dört yıllık artış sonrasında düşüş görülmüştür. Brezilya'da ise birincil sektörlerde düşüş yaşanırken, imalat ve hizmetler sektöründe yabancı sermaye yatırımlarında artış hâkim olmuştur. Afrika'ya baktığımızda sahra altı, orta ve doğu Afrika'da yabancı yatırımlarda artış mevcut olup, kuzey ve batı Afrika'da mal fiyatlarındaki düşüşler ve bölgesel karışıklıklar sebebiyle yabancı yatırım girişinde düşüşler görülmüştür. Genel olarak bakıldığında Afrika, önceki seviyesinde sabit durmaktadır.

Şekil 2.2'de görüldüğü üzere gelişmiş ülkelerde özellikle 2007'den bu yana yabancı yatırım girişlerinde düşüş hâkimdir. Avrupa'da ülkelere göre çeşitlilik göstermekle birlikte genel olarak düşüş mevcuttur. Birleşmiş Devletler ise 2014 yılında bir önceki yıla göre %40 oranında düşerek ilk sıradan üçüncü sıraya gerilemiştir. Bunun ana sebebi olarak Vodafone'un Verizon hisselerini çekmesinden kaynaklandığı söylenmektedir. Dünya geneline bakıldığında en fazla yatırım alan on ülkenin beşi ve en büyük yirmi yatırımcının dokuzu gelişmekte olan ülkeler arasındadır (WIR 2015, 2-4).

Türkiye'de 2001 ekonomik krizi sonrasında artmaya başlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, 2007 yılına kadar olan dönemde %95 oranında önemli bir artış görülmüştür. Fakat 2008 küresel krizinin etkisi Türkiye'ye yansımış ve doğrudan yabancı sermaye girişi 2012 yılına kadar oldukça kötüleşmiştir (Berument ve diğ., 2015, 816). Şekil 2.3'te 2003-2014 yılları arasında görülen doğrudan yabancı sermaye girişine ait değişim grafiği verilmiştir. Grafikte görüldüğü

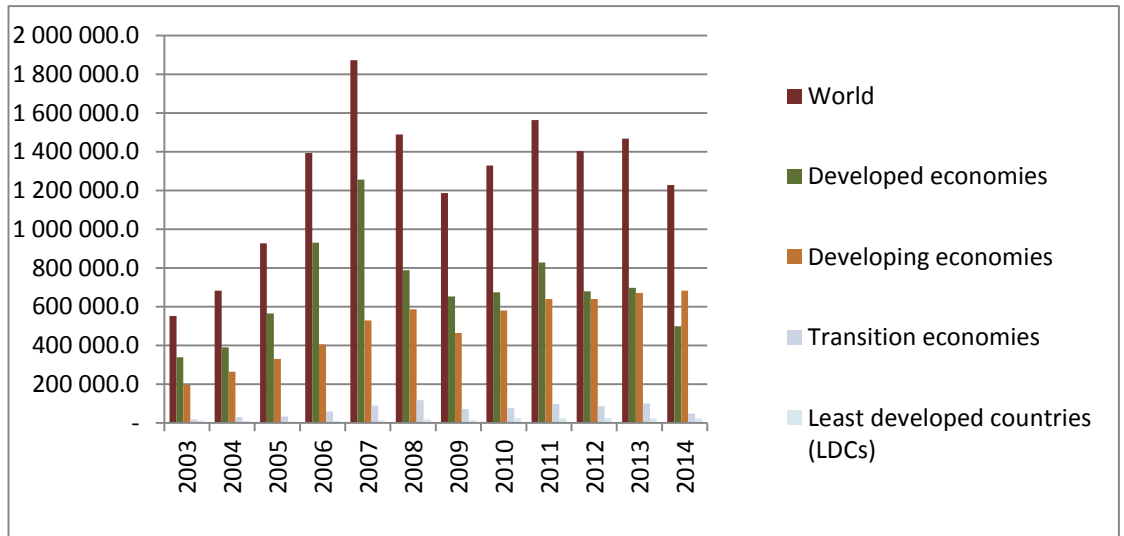
üzere 2012 yılı sonrasında Türk ekonomisine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları durağan bir durum sergilemektedir.

Şekil 2.1: 2003-2015 Yılları Arasında Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Milyon \$)

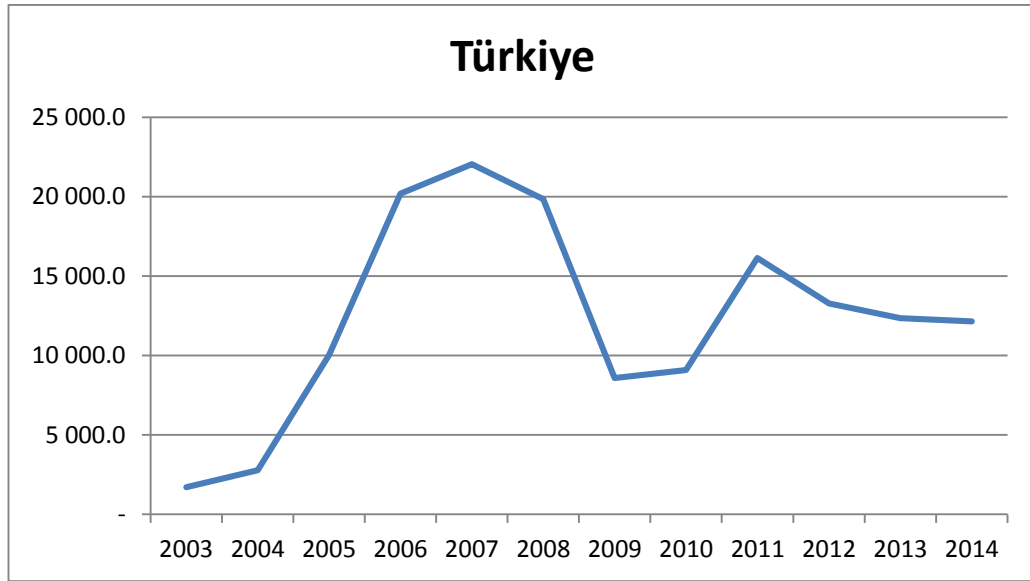
Kaynak: WIR 2015

Şekil 2.2: 2003-2015 Yılları Arasında Ekonomilere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Milyon \$)

Kaynak: WIR 2015

Şekil 2.3: 2003-2015 yılları arasında Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Milyon \$)

Kaynak: WIR 2015

3. EKONOMETRİK METODOLOJİ

Çalışmada kullanılan değişkenler Türkiye’de faaliyet gösteren 19 mevduat bankasına (3 kamusal, 7 özel sermayeli, 9 yabancı sermayeli) ait olup, değişkenlere ait veriler *Türkiye Bankalar Birliği (TBB)* ve *Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK)*’nda yer alan, bankalara ait bilançolardan ve gelir-gider tablolarından alınmıştır. Her bankanın borsada sermaye payı olmadığı için borsada işlem gören isimleri yerine, banka isimleri banka swift kodlarındaki kısaltmalar dikkate alınarak kullanılmıştır. Kullanılan banka isim ve kısaltmaları Tablo3.1’de verilmiştir.

Bu çalışmada (Jeon ve diğ. (2010) çalışmasında da olduğu gibi) sermayesinin %50’si veya %50’den fazlası yabancı olan bankalar yabancı sermayeli banka olarak değerlendirilmiştir. Ortaklık yapısına ait bilgiler bankaların yıllık faaliyet raporlarından alınmıştır. Aynı zamanda yıllar içinde ortaklık yapısında meydana gelen değişimleri görmek için bankaların internet sayfalarında yer alan bankaların tarihçelerinden istifade edilmiştir. Bankaların sermaye ortaklık yapıları Tablo 3.2’de 2003’ten 2015’e kadar 13 yıl içerisindeki değişimleriyle sektörler bazında gösterilmiştir. Ancak bankaların borsadaki payları çalışmada kullanılmadığı için tabloda da verilmemiştir.

Ekonometrik model 2003 ve 2015 yıllarını kapsayan çeyrek dönemlik verilerden ve 988 gözlemden oluşan dengeli paneldir. Son yıllarda bankacılık sektöründe satın almalar ve birleşmeler yoluyla artan yabancı sermayenin sektördeki rekabeti nasıl etkilediğine bakmak üzere Pansar-Rosse modeli, sektörün verimliliğini ölçmek için ise stokastik sınır analizi uygulanmıştır. Her iki modeli uygulamak için *Stata/C 12 (64-bit)* bilgisayar programı kullanılmıştır.

Tablo 3.1: Kullanılan Banka İsimlerinin Kısaltmaları

T.C. ZİRAAT BANKASI	TCZB	TEKSTİLBANK - ICBC	TEKB
HALK BANKASI	TRHB	TURKISH BANK	TUBA
T.C. VAKIFLAR BANKASI	TVBA	ALTERNATİFBANK	ALFB
AKBANK	AKBK	BURGAN BANK	TEKF
İŞ BANKASI	ISBK	ING	INGB
T. GARANTİ BANKASI	TGBA	ARAP TÜRK BANKASI	ATUB
YAPIKREDİ BANKASI	YAPI	DENİZBANK	DENİ
T.EKONOMİ BANKASI	TEBU	FİNANSBANK	FNNB
ANADOLUBANK	ANDL	HSBC	HSBC
ŞEKERBANK	SEKE		

Tablo 3.2: Bankaların 2003-2015 Yılları Arasındaki Sermaye Ortaklık Yapısı (%)

BANKA ADI	KURULUŞ YILI	2003			2008			2013			2015		
		KP	OP	YP	KP	OP	YP	KP	OP	YP	KP	OP	YP
T.C. ZİRAAT BANKASI	1863	100	0	0	100	0	0	100	0	0	100	0	0
T. HALK BANKASI	1933	100	0	0	74,98	0	0	51,106	0	0	51,11	0	0
T. VAKIFLAR BANKASI	1954	99,95	0,05	0	74,72	0,07	0	74,74	0,06	0	74,74	0,06	0
AKBANK	1948	0	65,7	0	0	55,46	20	0	48,9	9,9	0	48,9	0
İŞ BANKASI	1924	41,54	28,09	0	41,5	28,1	0	40,2	28,1	0	40,15	28,1	0
T. GARANTİ BANKASI	1946	0	59,23	0	0	30,52	20,85	0	24,23	68,41	0	10	81,86
YAPIKREDİ BANKASI	1944	0	57,4	0	0	81,8	0	0	81,8	0	0	81,8	0
T. EKONOMİ BANKASI	1927	0	43,9	42,1	0	84,25	0	0	55	40,77	0	55	46,95
ANADOLUBANK	1997	0	100	0	0	100	0	0	100	0	0	100	0
ŞEKERBANK	1953	63,39	0	0	34,06	0	33,98	34,05	0	33,69	35,53	0	30,28
TEKSTİLBANK - ICBC	1986	0	0	74,79	0	0	75,5	0	0	75,5	0	0	92,82
TURKISH BANK	1991	0	60,1	39,19	0	58,94	40	0	60,82	38,1	0	64,6	34,29
ALTERNATİFBANK	1992	0	95,2	0	0	95,83	0	0	25	74,24	0	25	75
BURGAN BANK	1989	0	57,3	40,62	0	29,13	70	0	0	99,26	0	0	99,26
ING	1984	0	100	0	0	0	100	0	0	100	0	0	100
ARAP TÜRK BANKASI	1977	0	45,91	54,09	0	36,01	63,99	0	36,01	63,99	0	36	62,37
DENİZBANK	1938	0	74,99	0	0	0	99,84	0	0	99,85	0	0	99,85
FİNANSBANK	1987	0	72,9	0	0	9,68	84,89	0	0	99,81	0	0	99,81
HSBC	1990	0	0	100	0	0	100	0	0	100	0	0	100

Kaynak: Bankalara ait yıllık faaliyet raporlarından derlenmiştir.

KP: Kamu Payı OP: Özel Pay YP: Yabancı Payı

3.1. Panzar-Rosse Modeli ile Rekabet Analizi

Rekabet analizi literatürde yapısal ve yapısal olmayan yaklaşımlar şeklinde iki guruba ayrılmaktadır. Yapısal yaklaşımlar yapı-davranış-performans (structure-conduct-performans) paradigması ve etkinlik hipotezinden oluşmaktadır. Mason (1939) ve Bain (1951) tarafından geliştirilen yapı-davranış-performans (YDP) paradigması yoğunluk oranı yüksek piyasalarda büyük bankaların daha üstün piyasa performansına sahip olduğunu gösterirken, Demsetz (1973) çalışması ile geliştirilen etkinlik hipotezi, büyük bankaların performanslarındaki üstünlüğün bankaların etkinliğiyle ilişkisini göstermektedir. Buradan anlaşılacağı gibi yapısal modeller yoğunluk ve rekabet arasındaki ilişkiyi ölçmektedir. YDP paradigmasına göre piyasada yoğunlaşmanın artması firmaların birbirleri ile yaptığı anlaşmalarla maliyetlerin düşerek ürünlerin fiyatlarının artmasına ve dolayısıyla yüksek kârlılığa sebep olmaktadır. Fakat etkinlik hipotezi ise kârlılığın sadece yoğunlaşma ile açıklanamayacağını söylemekte ve etkinliği yüksek olan bir firmanın düşük fiyatla geniş bir pazar payı elde ederek daha fazla kâr elde edebileceğini açıklamaktadır. Burada bahsedilen piyasa yoğunluğu kavramı piyasanın az sayıda ve büyüklük avantajına sahip firmalar tarafından kontrol edilmesidir. Firmaların kârlarını artırıp monopol yapıya geçmeleri piyasadaki yoğunlaşmayı artırmaktadır. Sonradan yapılan çalışmalarda yoğunluğun rekabeti açıklamada zayıf bir kavram olarak kaldığı görülmüştür. Yapısal modellerin eksikliklerini gidermek üzere geliştirilen yapısal olmayan modeller ise Iwata (1974), Bresnahan-Lau (Bresnahan, 1982, 1989 ve Lau 1982) ve Panzar-Rosse (1987) modelleridir. Bu modeller fayda maksimizasyonu sağlayan denge durumları dikkate alınarak geliştirilmiştir. Özellikle bankacılık sektörü üzerine yapılan çalışmalarda Panzar-Rosse gelir testi kullanılmaktadır (Bikker, Haaf, 2000, 2; Bikker ve diğ., 2009, 2,3; Macit, 2012, 21; Çelik, Kaplan, 2010, 5).

Bu çalışmada ilk olarak yabancı bankaların Türk bankacılık sektöründeki rekabeti nasıl etkilediğine bakılmıştır. Rekabet analizi için Jeon ve diğ. (2010)'nin çalışmasını izleyerek Panzar-Rosse (1987) H-istatistiğinden faydalanılmıştır.

Panzar-Rosse (1987) yaklaşımı, yatay kesit verilerden oluşan indirgenmiş gelir denkleminde faydalanarak bankaların rekabetçi yapılarını ölçmektedir. Eşit maliyet yapısında talebin fiyat elastikiyetini dikkate alarak denge seviyesinde maksimum fayda elde etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu varsayım bizi marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olması kabulüne götürür:

$$R_i^*(x^*, n^*, z) = C_i^*(x^*, w, t)$$

$$R_i^*(x^*, n^*, z) - C_i^*(x^*, w, t) = 0$$

Yukarıdaki denklemde 'yıldızlı' değişkenler denge noktasındaki değerleri ifade etmekte olup, R_i^* i bankasının gelir fonksiyonunu ve C_i^* i bankasının maliyet fonksiyonunu göstermektedir. x^* aynı bankaya ait çıktıları, w girdilerin birim fiyatlarını, n^* toplam banka sayısını, z gelir denklemine ait dışsal faktörleri ve t maliyet denklemine ait dışsal faktörleri ifade etmektedir. Bu denklemde görüldüğü üzere denge durumunda maksimum fayda sıfır olmaktadır.

Buradan hareketle Panzar-Rosse H-istatistiği, gelirin bankacılık hizmetlerinde kullanılan marjinal girdi maliyetlerine göre elastikiyeti şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle indirgenmiş formdaki gelir denkleminde elde edilen girdi fiyatlarının gelir esnekliklerinin toplamı H-istatistik değerini verir:

$$H = \sum_{k=1}^m \frac{\delta R_i^*}{\delta w_{k_i}} \frac{w_{k_i}}{R_i^*}$$

Bankacılık hizmetlerinin liberalleştirilmesi ve özelleştirilmesi çalışmaları, bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi ve yurtiçi finansal piyasanın globalleşmesi gibi etkenler sebebiyle gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektörünün yapısı zaman içerisinde değişim göstermektedir. Jeon ve diğ. (2010) Panzar-Rosse H-istatistiğini hesaplamak için lineer olmayan en küçük kareler yönteminden faydalanırken, zamana göre değişimi görmek için sürekli-zaman eğrisini de modele eklemişlerdir. İndirgenmiş gelir denklemi aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$\ln(R_{i,t}) = \beta_0 + \left(\sum_{i=1}^3 \beta_i \ln(W_{i,t}) \right)^{\varepsilon * t} + X_{i,t} \gamma + e_{i,t}$$

$$\ln y_{it} = \beta_0 + (\beta_1 \ln w_1 + \beta_2 \ln w_2 + \beta_3 \ln w_3) \exp(\varepsilon * t) + \gamma_1 \ln x_1 + \gamma_2 \ln x_2 + \gamma_3 \ln x_3 + e$$

Birinci denklem Panzar-Rosse modelinin genel gösterimi olup, ikinci denklemde açık formda gösterilmiştir. Bu denklemde i indisi bankaları, t indisi zamanı, $y_{i,t}$ bağımlı değişkeni i bankasının t yılındaki gelirini göstermektedir. Panzar-Rosse (1987) modelinin kullanıldığı çalışmalarda banka geliri olarak toplam gelirler ya da net faiz gelirleri kullanılmaktadır. Literatürü takip ederek bu çalışmada da bağımlı değişken faiz gelirlerinin toplam aktiflere oranı ile verilmiştir. $w_{i,t}$ bağımsız değişkeni girdi faktör fiyatlarını ifade etmektedir. Girdi faktör fiyatlarını hesaplamak için Jeon ve diğ. (2010)'nın çalışmasında referans alınan Bikker ve Spierdijk (2008) çalışmasında gösterilen oranlar kullanılmıştır. w_1 finansal harcamaları göstermek üzere faiz giderlerinin toplam aktiflere oranı, w_2 faaliyet giderlerini göstermek üzere faiz dışı harcamaların toplam aktiflere oranı, w_3 işgücü harcamalarını göstermek üzere personel giderlerinin toplam aktiflere oranı şeklinde verilmiştir. Ayrıca bankaya özel etkileri gözlemlemek üzere modele $x_{i,t}$ kontrol değişkenleri ilave edilmiştir. Burada kullanılan kontrol değişkenleri toplam mevduatların toplam aktiflere oranı, toplam kredilerin toplam aktiflere oranı ve faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranıdır. α_i i bankasının tek başına etkisini gösterirken, $e_{i,t}$ rassal hata terimidir.

Modelde kullanılan kontrol değişkenlerinin hepsi bir bankanın gelir seviyesini etkileyen faktörlerdir. Örneğin, bankanın mevduatlarının fazla olması fazla kredi verebileceği anlamına gelir ve dolayısıyla faiz gelirleri de artış gösterir. Kredilerin toplam aktifler içindeki payının yüksek olması risk oranının da yüksek olacağı ve bu sayede faiz gelirlerinin de artacağı anlamına gelir. Son kontrol değişkeni olan faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranı faaliyet dışı gelirlerin toplam aktifler içindeki payı anlamına gelir ki bu oranın fazla olması bankanın toplam gelirinin artacağını ifade eder (Çelik, Kaplan, 2010, 20).

Geleneksel olarak Panzar-Rosse H-istatistiği gelirin girdi fiyatlarına göre elastikiyetleri toplamı $(\beta_1 + \beta_2 + \beta_3)$ şeklinde hesaplanmaktadır. Ancak rekabet yapısında meydana gelen zaman içerisindeki değişimi görmek üzere modele sürekli-zaman eğrisi faktörünü ekleyerek H-istatistiği $(\beta_1 + \beta_2 + \beta_3) * \exp(\varepsilon * t)$ denklemi ile hesaplanmaktadır. Burada $\varepsilon = 0$ olduğu durumda H değeri zaman içerisinde sabit kalmaktadır, bunun dışındaki durumlarda ise $(\varepsilon > 0, \varepsilon < 0)$ t ye bağlı olarak

değişmektedir. Panzar-Rosse modelini uygulayan Molyneux ve diğ. (1994) ve Bikker ve Haaf (2000) da çalışmalarına sürekli zaman eğrisi faktörünü eklemişlerdir.

H-istatistik değeri, piyasanın monopol yapısı hakkında net bilgi sahibi olma imkanı sunduğu için önemlidir. $H \leq 0$ ise piyasanın monopol yapıda olduğu, $H = 1$ ise piyasanın uzun dönemde tam rekabet piyasası olduğu (girdi fiyatlarındaki artışın marjinal ve ortalama maliyetleri artırması), $0 < H < 1$ ise piyasanın monopolcü rekabet piyasası olduğu bilgisini verir. $H < 0$ olduğu durumda monopolcü firma inelastik talep eğrisine sahiptir ve girdi fiyatlarında meydana gelen bir değişimde miktar sabit kalarak toplam gelir marjinal maliyetle aynı yönlü olarak değişir. $H > 0$ olduğu durumda ise toplam gelir girdi fiyatlarıyla doğru orantılı olarak değişir ve firmanın fayda maksimizasyonu sağlanmış olur. ($MR=MC>0$) Bu durumda firma denge konumunda elastik talep eğrisine sahiptir. (Bikker ve diğ., 2009, 8)

Tablo 3.3: Panzar-Rosse H-istatistiğinin Yorumlanması

Rekabet Ortamı Testi	
$H < 0$	Monopol veya varsayımsal Değişme Kısa Dönem Monopol Piyasası
$0 < H < 1$	Monopolcü Rekabet Piyasası
$H = 1$	Tam Rekabet yada Rekabete Açık Piyasada Doğal Monopol Piyasası yada Başabaş Kısıtları altında Satış Maksimizasyonu Yapan Firma

Kaynak: Molyneux et al. 1996

3.1.1. Panzar-Rosse Modeli ile Uygulama ve Sonuçlar

Rekabet analizi yaparken öncelikli olarak, panel verinin hangi modelle çözülmesi gerektiğine karar vermek üzere sırasıyla sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli uygulanarak Hausman testinin sonucuna bakılmıştır. Hausman testine göre karar verilen sabit etkiler modelinin ardından sırasıyla değişen varyans (heteroskedastisite), yatay kesit bağımlılık (cross-section dependency) ve otokorelasyon (autocorrelation) testleri yapıldığında panel verinin otokorelasyonsuz olduğu fakat değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık problemlerine sahip olduğu

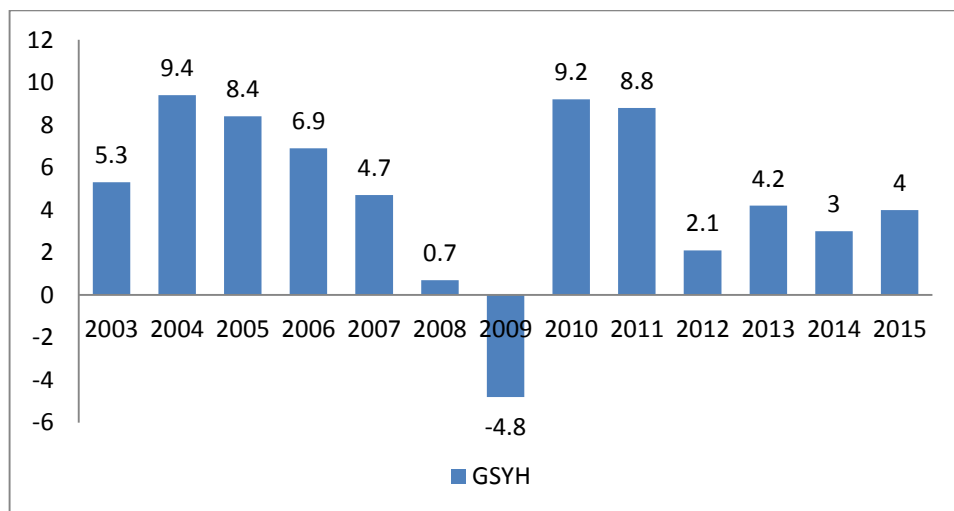
görülmüştür. Buna karşın değişen varyans ve otokorelasyon problemini ortadan kaldıran sağlam (robust) tahminciler kullanılarak havuzlanmış en küçük kareler (HEKK / PLS) yöntemi uygulanmıştır. Bu regresyon yöntemi ile hesaplanan ve 2003-2015 yıllarını kapsayan tahmin sonucunda elde edilen PRH değerleri Tablo 3.4'te verilmiştir.

Türk bankacılık sektörünün yapısı zaman içinde değişmediği için, modele eklenen sürekli zaman eğrisinde $\varepsilon = 0$ olarak alınmıştır. Dolayısıyla Panzar-Rosse H-istatistik değerinin zaman içerisinde sabit kaldığı varsayılmış ve $(\beta_1 + \beta_2 + \beta_3)$ ile hesaplanmıştır.

Tablo 3.4: 2003-2015 Yılları Arasındaki PRH İstatistik Değerleri

Bütün bankalar				Sadece yerel bankalar			
β_1	β_2	β_3	PRH	β_1	β_2	β_3	PRH
.0384824	.5425319	.1360219	.7170362	.0109572	.7405658	.0839937	.8355167
(.0348734)	(.0328946)	(.0270967)		(.0360596)	(.0287832)	(.0174626)	

Şekil 3.1: Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: TCMB

Tablo 3.5: Yıllara Göre PRH İstatistik Değerleri

	2003-2009		2010-2012		2013-2015	
β_1	.0237928	(.0391874)	.0100988	(.048392)	.0529307	(.0714743)
β_2	.5393036	(.0567949)	.384574	(.0277457)	.335073	(.0596409)
β_3	.1140202	(.0403567)	.120347	(.053595)	.1073738	(.0230206)
PRH	.6771166		.5150198		.4953775	

Tablo 3.4'e göre katsayı tahminlerine bakıldığında birim ücretlere ait katsayıların pozitif etkiye sahip olduğu aşikârdır. Faaliyet giderleri ve personel giderlerinin katsayılarının, sırasıyla β_2 ve β_3 , anlamlı olduğu fakat finansal harcamaların etkisini gösteren β_1 'in anlamsız olduğu görülmüştür. Aynı zamanda β_2 'nin en büyük etkiye sahip olduğu oldukça nettir. Bankaya özel faktörlerin katsayılarının (γ_i) ise anlamlılık dereceleri değişmekte olup, sadece kredilerin aktiflere oranının negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Yapılan tahmin sonucuna göre PRH değeri %95 güven aralığında hem bütün bankalar hem de ayrıca yerel bankalar için (0,1) aralığında yer almaktadır. Dolayısıyla bu değer bize Türk bankacılık sektörünün 2003-2015 yılları arasında monopolistik rekabetçi bir piyasa yapısında olduğunu söylemektedir. Ancak PRH-istatistik değerlerine göre yerel bankaların rekabet oranın küçük bir farkla da olsa daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 2003-2015 yıllarını kapsayarak uygulanan regresyon modelinin uyum derecesi (goodness of fit) .7432 değerindedir.

Şekil 3.1'de Türkiye ekonomisinde 2003-2015 yılları arasında gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen değişim grafiği yer almaktadır. 2008 küresel krizinin etkisi 2009 yılında Türkiye ekonomisinde de görülmektedir. 2009'dan sonra artan gayri safi yurtiçi hâsıla 2012'den sonra durağan bir seyir sergilemektedir. Türkiye ekonomisindeki bu değişimler dikkate alınarak alt dönemlere ayrılmış şekliyle PRH-istatistik değerleri Tablo 3.5'te verilmiştir. Burada verilen H-istatistik değerlerine göre Türk Bankacılık sektörünün her dönem için tekeli rekabet piyasası yapısı sergilediği ve rekabet oranının ise giderek azaldığı görülmektedir. Türk bankacılık sektöründe 2001 krizinden sonra 2005 yılına kadar hem özel sermayeli hem yabancı sermayeli ticari banka sayısının azalmasının ardından 2006 yılında artmaya başlaması

elbette sektöre canlılık kazandırarak rekabeti artırmıştır. 2006 yılından sonra ise bankacılık sisteminin biraz daha gelişmesiyle banka sayılarında iniş-çıkışlar yerini sabit bir seyre bırakmıştır. Bunun yanı sıra yabancı sermayeli banka sayısı 2013 yılında 17 iken 2014 yılında 19'a, 2015 yılında ise 20'ye yükselmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre PRH-istatistik değeri piyasa yapısı hakkında net bir bilgi vererek Türk bankacılık sektörünün tekeli rekabet piyasası olduğunu ve sektörün giderek geliştiğini göstermektedir.

3.2. Stokastik Sınır Modeli ile Verimlilik Analizi

Üretim sınırı fonksiyonu üretim fonksiyonunun, maliyet fonksiyonunun ya da ikisinin birlikte oluşturduğu ve minimum girdi ile maksimum ürün üretme olgusuna dayanan fayda fonksiyonunun genişletilmiş halidir. Burada etkin(siz)liğin ölçülmesi ile üretim, maliyet ve fayda modellerinin de ölçümü sağlanmaktadır (Greene, 2007, 92).

Verimlilik ve etkinlik analizlerinde genellikle Toplam Faktör Verimliliği (Total Factor Productivity) kullanılmaktadır. Girdilerdeki artışa göre üretimdeki artışın derecesini gösteren Toplam Faktör Verimliliği (TFV)'ni hesaplamak için deterministik ve stokastik olmak üzere iki yöntem mevcuttur. Bu yöntemler sırasıyla, Veri Zarflama Analizi (parametrik olmayan) ve Stokastik Sınır Analizi (parametrik) dir. Her iki yöntemin de avantajlı ve dezavantajlı noktaları bulunmaktadır. Veri zarflama analizinin (VZA) avantajlı yönü girdi ve çıktı verileri haricinde bilgi ve varsayım gerektirmemesi olup, dezavantajlı yönü ölçüm hatalarına karşı duyarsız olmasıdır. Stokastik sınır analizinin (SSA) üstünlüğü ise stokastik gürültü (stochastic noise) varlığında etkinliği ve verimliliği ölçebilmesidir (Çelik, 2012, 90). Bu çalışmada da bankacılık sektörü verimliliğini incelemek üzere stokastik sınır yaklaşımı kullanılmıştır.

Stokastik sınır analizinin (SSA) literatürdeki temeli Koopmans (1951), Debreu (1951), Shephard (1953)'ün çalışmalarında yer alan üretken etkinlik (productive efficiency) ve teknik etkinlik (technical efficiency) düşüncesine dayanmaktadır. Koopmans'a göre teknik etkinlik bir malın üretimindeki artışın, diğer malların

üretimini azaltmadan ya da girdi miktarlarını artırmadan sağlanmasıdır. Tahir ve Haron (2008)'a göre ise teknik etkinlik çıktıya yönelik ve girdiye yönelik olmak üzere iki şekilde hesaplanabilmektedir. Çıktıya yönelik hesaplama kullanılıyorsa teknik etkinlik, bankanın aynı girdi oranlarıyla maksimum çıktıya ulaşma eğilimini göstermekte iken girdiye yönelik hesaplamada verilen çıktı oranına minimum girdi kullanarak ulaşma esasına dayanır. Üretken etkinliğin ölçümünü ampirik olarak ilk uygulayan Farrell (1957), aynı zamanda maliyet etkinliğini de dikkate almıştır. Berger ve Mester (1997)'a göre maliyet etkinliği, eşit piyasa koşulu altında bir bankanın maliyetinin, belirli bir çıktı oranı için maliyeti en iyi uygulayan bankanın maliyetine ne kadar yakın olduğunu göstermektedir (Kumbhakar, Lovell, 2000, 6,8).

Stokastik üretim sınırı (stochastic production frontier) ise hemen hemen eşzamanlı fakat birbirinden bağımsız olarak Aigner, Lovell, Schmidt (1977) ve Meeusen ve Van den Broeck (1977) çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Etkinlik ölçümlerinde modelin kendisinden kaynaklanan, değişkenlerdeki ölçüm aksaklarından kaynaklanan ya da rassal olarak karşılaşılan hatalar etkinsizlik olarak değerlendirilmektedir (Greene, 2007, 92-94). SSA rassal etkileri ve teknik etkinsizliği açıklayan iki bileşenli hata terimi içermektedir. Modelin genel formülü aşağıdaki şekilde yazılmaktadır:

$$y_i = f(x_i; \beta) \cdot e^{v_{it} \pm u_{it}}$$

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_i x_i + \varepsilon_{it}, \quad \varepsilon_{it} = v_{it} \pm u_{it}$$

$$v_i \sim N(0, \sigma_v^2), \quad -\infty \leq v_i \leq \infty$$

$$u_{it} = |U_{it}|, \quad U_{it} \sim N(0, \sigma_u^2) \pm v_{it}, \quad u_i \geq 0$$

Burada y_i çıktıyı, x_i girdi vektörünü, β parametre vektörünü, birinci hata terimi $v \sim N(0, \sigma_v^2)$ ölçüm hatalarını ve istatistiksel gürültüyü (statistical noise), ikinci hata terimi $u_{it} \geq 0$ ise teknik etkin(siz)liği ifade eder. v_{it} hata terimi iki yönlü (simetrik) normal dağılırken, u_i hata terimi tek yönlü ($u_{it} \geq 0$ olduğu için) ve yarı-normal, kesikli-normal, gamma ya da üstel olarak dağılabilmektedir. Hata teriminin her iki bileşeni de bütün gözlemler için bağımsız özdeş dağılıma (independent and identically distributed) sahiptir ve $\varepsilon_{it} = v_{it} \pm u_{it}$ ile gösterilen ε_i toplam hata terimi asimetric dağılım göstermektedir. Hata terimleri dışındaki kısım $f(x_i; \beta)$ deterministik kısımdır (Kumbhakar, Lovell, 2000, 8). Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun logaritması alınarak tekrar yazılırsa:

$$\ln y_i = \beta_0 + \sum_n \beta_n \cdot \ln x_{ni} + v_{it} \pm u_{it}$$

elde edilir. u_i teknik etkin(siz)lik terimi, tahmin edilen model maliyet sınırı fonksiyonu ise (+1), üretim sınırı fonksiyonu ise (-1) katsayı değerini alır (Belotti ve diğ., 2012, 15). Modelin parametre tahmincilerini hesaplamak için ek küçük kareler yöntemi ya da maksimum olabilirlik yöntemi kullanılmaktadır.

Yapılan çalışmalarda tahmin yöntemi olarak genellikle sabit etkiler modeli ile klasik en küçük kareler (OLS) yöntemi kullanılmaktadır. Klasik en küçük kareler yöntemi teknik etkinliğin varlığını hesaplamaya dayalı basit bir test niteliğindedir. $u_i=0$ ise $\varepsilon_i = v_i$ sonucuna varılır ki bu da bize hata teriminin simetrik dağıldığını ve teknik etkinliğin olmadığını gösterir. Fakat $u_i > 0$ ise $\varepsilon_i = v_i - u_i$ eşitliği elde edilir ve bu teknik etkin(siz)liğin varlığına işaret eder (Khumbakar, Lovell, 2000, 73).

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_i x_{it} + v_{it} \pm u_{it}$$

denklemden yola çıkarak,

$$\varepsilon_{it} = v_{it} \pm u_{it} = y_{it} - \beta_i x_{it}$$

eşitliği yardımıyla bileşik hata terimi olan ε_{it} tahmin edilebilmektedir. Fakat önemli olan bileşik hata terimi içindeki etkin(siz)lik terimini hesaplamaktır. Stokastik sınır modelinde bileşik hata terimi içinde yer alan u_{it} teknik etkinlik terimi, ara değer fonksiyonu olan $E[u_{it}|\varepsilon_{it}]$ ile hesaplanmaktadır. Jondrow, Lovell, Materov ve Schmidt (1982) (JLMS) çalışmasıyla firmalar arasındaki farklılıklar da dikkate alınarak geliştirilen model yardımıyla u_{it} tahmincisi,

$$E[u_{it}|\varepsilon_{it}] = \frac{\sigma \lambda}{1 + \lambda^2} \left[\frac{\phi(a_{it})}{1 - \Phi(a_{it})} - a_{it} \right]$$

denklemleriyle hesap edilmektedir. Burada $\sigma = [\sigma_v^2 + \sigma_u^2]^{1/2}$, $\lambda = \sigma_u / \sigma_v$, $a_{it} = \pm \varepsilon \lambda / \sigma$ eşitlikleri ile verilmektedir. Aynı zamanda $\phi(a_{it})$, a_{it} noktasındaki standart normal yoğunluk fonksiyonunu ve $\Phi(a_{it})$ ise a_{it} noktasındaki birikimli dağılım fonksiyonunu göstermektedir. Teknik etkin(siz)lik terimi u_{it} , yarı-normal (half-normal), kesikli-normal (truncated-normal), üstel (exponential) ve gamma dağılımlarına sahip olabilmektedir. Bu yüzden ara değer fonksiyonu için u_i 'nin dağılımından kaynaklı olarak farklı çözüm yolları geliştirilmiştir.

Stokastik sınır modeli ilk olarak Aigner, Lovell ve Schmidt (1977) ve Meeusen ve Van der Broeck (1977) tarafından yatay kesit veriler için geliştirilmiştir.

Sonrasında ise Pitt ve Lee (1981) tarafından panel veri setleri için model genişletilmiştir. Bu çalışmalarda v_{it} 'nin normal, u_{it} 'nin ise yarı-normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır. Buna karşın Schmidt ve Sickles (1984) çalışmalarında panel veride u_{it} nin dağılımındaki farklılıkları dikkate alarak tahmin yöntemi geliştirmişlerdir (Amsler, Schmidt, 2015, 5). Dolayısıyla stokastik üretim sınırında u_i 'nin dağılımına göre farklı eşitlikler yardımıyla teknik etkin(siz)lik hesaplanabilmektedir.

u_i , yarı-normal dağılıma sahipse,

- i) $v_i \sim iid N(0, \sigma_v^2)$
- ii) $u_i \sim iid N^+(0, \sigma_u^2)$, yani negatif olmayan yarı-normal dağılım gösterir.
- iii) v_i ve u_i birbirinden ve değişkenlerden bağımsız dağılım göstermektedirler.

varsayımları kabul edilmektedir. Bu varsayımlar altında Kumbhakar ve Lovell (2000)'a göre, $\mu_{*i} = -\varepsilon\sigma_u^2/\sigma^2$ ve $\sigma_*^2 = \sigma_u^2\sigma_v^2/\sigma^2$ olmak üzere,

$$E[u_i|\varepsilon_i] = \mu_{*i} + \sigma_* \left[\frac{\phi(-\frac{\mu_{*i}}{\sigma_*})}{1 - \Phi(-\frac{\mu_{*i}}{\sigma_*})} \right]$$

$$= \sigma_* \left[\frac{\phi(\varepsilon_i\lambda/\sigma)}{1 - \Phi(\varepsilon_i\lambda/\sigma)} - \left(\frac{\varepsilon_i\lambda}{\sigma}\right) \right]$$

$$M[u_i|\varepsilon_i] = \begin{cases} -\varepsilon \left(\frac{\sigma_u^2}{\sigma^2}\right) , \varepsilon_i \leq 0 \text{ ise,} \\ 0 , \text{ diğer durumlarda} \end{cases}$$

denklemleriyle yarı normal dağılıma sahip u_i teknik etkinlik terimi hesaplanmaktadır. Burada $M[u_i|\varepsilon_i]$ en çok benzerlik (ML) tahmincisidir. Battese ve Coelli (1988)'ye göre ise,

$$TE_i = \exp\{-\hat{u}_i\}$$

şeklinde gösterilebilen teknik etkinlik terimi,

$$TE_i = E(\exp\{-\hat{u}_i\}|\varepsilon_i) = \left[\frac{1 - \phi(\sigma_* - \frac{\mu_{*i}}{\sigma_*})}{1 - \Phi(-\frac{\mu_{*i}}{\sigma_*})} \right] \cdot \exp\left\{-\mu_{*i} + \frac{1}{2}\sigma_*^2\right\}$$

denklemiyle hesaplanmaktadır.

u_i , üstel dağılıma sahipse,

- i) $v_i \sim iid N(0, \sigma_v^2)$
- ii) $u_i \sim iid$ üstel
- iii) v_i ve u_i birbirinden ve değişkenlerden bağımsız dağılım göstermektedirler.

varsayımları kabul edilmektedir. Bu varsayımlar altında Kumbhakar ve Lovell (2000)'a göre, $A = \tilde{\mu}/\sigma_v$ ve $\tilde{\mu} = -\varepsilon - (\sigma_v^2/\sigma_u)$ olmak üzere teknik etkinlik,

$$E[u_i|\varepsilon_i] = \tilde{\mu}_i + \sigma_v \left[\frac{\phi(-\frac{\tilde{\mu}_i}{\sigma_v})}{\Phi(\frac{\tilde{\mu}_i}{\sigma_v})} \right]$$

$$= \sigma_v \left[\frac{\phi(A)}{\Phi(-A)} - A \right]$$

$$M[u_i|\varepsilon_i] = \begin{cases} \tilde{\mu}_i, & \tilde{\mu}_i \geq 0 \text{ ise,} \\ 0, & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

denklemleriyle hesaplanmaktadır. Burada $\phi(\cdot)$ ve $\Phi(\cdot)$ fonksiyonları standart normal yoğunluk ve birikimli dağılım fonksiyonlarını göstermektedir.

u_i , kesikli-normal dağılıma sahipse,

- i) $v_i \sim iid N(0, \sigma_v^2)$
- ii) $u_i \sim iid N^+(\mu, \sigma_u^2)$
- iii) v_i ve u_i birbirinden ve değişkenlerden bağımsız dağılım göstermektedirler.

varsayımları kabul edilmektedir. Bu varsayımlar altında Kumbhakar ve Lovell (2000)'a göre, $\tilde{\mu}_i = (-\sigma_u^2 \varepsilon_i + \mu \sigma_v^2) / \sigma^2$ ve $\sigma_*^2 = \sigma_u^2 \sigma_v^2 / \sigma^2$ olmak üzere teknik etkinlik,

$$E[u_i|\varepsilon_i] = \sigma_* \left[\frac{\tilde{\mu}_i}{\sigma_*} + \frac{\phi(\frac{\tilde{\mu}_i}{\sigma_*})}{1 - \Phi(-\frac{\tilde{\mu}_i}{\sigma_*})} \right]$$

$$M[u_i|\varepsilon_i] = \begin{cases} \tilde{\mu}_i, & \tilde{\mu}_i \geq 0 \text{ ise,} \\ 0, & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

veya,

$$TE_i = E(\exp\{-\hat{u}_i\}|\varepsilon_i) = \left[\frac{1 - \phi(\sigma_* - \frac{\tilde{\mu}_i}{\sigma_*})}{1 - \Phi(-\frac{\tilde{\mu}_i}{\sigma_*})} \right] \cdot \exp\left\{-\tilde{\mu}_i + \frac{1}{2}\sigma_*^2\right\}$$

denklemleriyle hesaplanmaktadır. (Kumbhakar, Lovell, 2000, 74-86)

Üretim sınırı panel veri modeli ise teknik etkinliğin üreticiler arasında zaman içinde değişimine imkân sunmaktadır. Bu yüzden panel veri modellerinde teknik etkinlik zamanla-değişim ve zamanla-değişim olmayan (time-variant and time-invariant technical efficiency) yöntemler olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Kumbhakar ve Lovell (2000)'a göre çalışmanın yapıldığı çevre rekabetçi ise teknik etkinliğin zaman içerisinde sabit kaldığını söylemek oldukça zordur. Zamanla-değişim olmayan ve zamanla-değişim yöntemlerinde teknik etkinlik terimleri u_{it} 'nin sahip olduğu dağılıma göre sabit etkiler ve ya rassal etkiler modelleri kullanılarak farklı yaklaşımlarla hesaplanabilmektedir.

Schmidt ve Sickles (1984), Pitt ve Lee (1981), Kumbhakar (1987), Bettese ve Coelli (1988) tarafından geliştirilen üretim sınırı panel veri modeli,

$$y_{it} = \beta_0 + f(x_i; \beta) + v_{it} - u_i$$

denklemini gösterilmektedir. Modelin parametreleri en çok olabilirlik (ML) yöntemiyle tahmin edilmektedir. Burada $u_i \sim N^+(0, \sigma^2)$ (yarı-normal) ya da $N^+(\mu, \sigma^2)$ (kesikli-normal) ve $v_{it} \sim N^+(0, \sigma_v^2)$ dağılımlarına sahiptir.

Eğer u_i sabit parametre ise, Schmidt ve Sickles (1984) yaklaşımıyla lineer regresyon modeli kullanılarak sabit etkiler modeli geliştirilmiştir. Fakat bu modelde firmaya özel etkin(siz)lik terimlerinin ve zaman içinde değişen etkilerin hesaplanamaması gibi bazı eksikliklerin olduğu görülmüştür. Bunun üzerine W.Greene birçok çalışmasında doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler modellerinden bahsetmektedir. Doğru-sabit etkiler modelinin formülasyonu,

$$y_{it} = (\beta_{0i} + u_i) + \beta_i x_{it} + \varepsilon_{it} \quad , \quad \varepsilon_{it} = v_{it} - u_i$$

şeklinde yazılmaktadır. Bu modele göre β_{0i} firmaya özgü sabit etki olarak yorumlanmakta ve katsayılar klasik EKK (En Küçük Kareler) yöntemiyle tahmin edilmektedir. Etkin(siz)lik terimi u_i ise $\hat{u}_i = \max_i\{\hat{\beta}_{0i}\} - \hat{\beta}_{0i} \geq 0$ eşitliği ile hesaplanmaktadır. Sabit etkiler yaklaşımının üstünlüğü etkin(siz)lik terimine ait

herhangi bir dağılımsal varsayım gerektirmemesidir. Bu aynı zamanda etkinliği açıklamada zamanla-değişim etkisinin kullanılamayacağı anlamına da gelmektedir.

Eğer u_i rassal bir parametre ise Pitt ve Lee (1981), Kumbhakar (1987), Battese ve Coelli (1988) tarafından öne sürülen yaklaşımlar kullanılmaktadır ve etkin(siz)lik terimi yarı-normal ya da kesikli-normal dağılım göstermektedir. Modelin parametreleri en çok benzerlik (ML) yöntemiyle tahmin edilmektedir.

Rassal etkiler modelinde, hesaplanan etkinlik teriminin her zaman dilimi için aynı değerde olması gibi bazı problemlerle karşılaşmıştır. Özellikle geniş zaman aralığını kapsayan çalışmalarda bu varsayım büyük bir eksiklik olarak görülmüştür ve rassal etkiler modelini iyileştirmeye yönelik Battese ve Coelli (1992,1995) ve Kumbhakar (1990) çalışmalarında etkin(siz)lik teriminin önüne bir kukla değişken getirerek etkin(siz)liğin zamanla-değişmeyen olamayacağını göstermişlerdir. Greene ise u_i 'nin dağılımsal farklılığını dikkate alarak doğru-rassal etkiler modelini açıklamaktadır. Buna göre doğru-rassal etkiler modeli,

$$y_{it} = (\beta_{0i} + w_i) + \beta_i x_{it} + v_{it} \pm u_{it}$$

şeklinde yazılmaktadır. Burada w_i firmaya özgü rassal etkiyi, v_{it} ve u_{it} ise simetrik tek yönlü hata terimlerini göstermektedir. Zamanla-değişimin olmadığı modele göre u_{it} , $\hat{u}_i^* = \frac{1}{T} \sum_t (\ln y_{it} - \hat{\beta}_0^* - \sum_n \beta_n \ln x_{it})$ ve $(T \rightarrow +\infty)$ olmak üzere $\hat{u}_i = \max_i \{\hat{u}_i^*\} - \hat{u}_i^* \geq 0$ eşitliği ile hesaplanmaktadır. Zamanla-değişim modeline göre ise u_{it} , Lee ve Schmidt (1993) tarafından öne sürülen yöntemle tahmin edilmektedir. Buna göre $u_{it} = \beta(t).u_i$ eşitliğiyle belirlenmiş olup, $\beta(t)$ kukla zaman değişkeni kümesi olarak tanımlanmıştır ve $u_{it} = \max_i \{\hat{\beta}_t \hat{u}_i\} - \hat{\beta}_t \hat{u}_i$ eşitliği ile tahmin edilmektedir (Greene, 2002, 5, 22; Kumbhakar, Lien, 2012; Kumbhakar, Lovell, 2000, 101,110).

Panel veri modellerinde çift yönlü v_{it} hata teriminin ve tek yönlü u_{it} teknik etkinlik teriminin heteroskedastik ya da homoskedastik olması da stokastik sınır analizlerinde dikkate alınan konulardan bir diğeridir. Kumbhakar, Lien ve Hardaker (2012) çalışmalarında panel veriyi 6 Model şeklinde ele alarak ilk 3 Modelde hata terimlerinin değişen varyans durumlarını firmaya özel birim etkinin varlığına göre incelemişlerdir. Diğer 3 Modelde ise firmalar arasındaki farklılıkları dikkate alarak teknik etkinlik terimini araştırmışlardır. Greene (2005) tarafından geliştirilen doğru-

sabit ve doğru-rassal etkiler modellerinde sabit ve rassal etkiler teknik etkinlik teriminin içinde yer almamakta ve etkin(siz)liği etkilememektedir. Kumbahar ve diğ. 4. Modellerinde doğru-sabit ve rassal etkiler modellerini ele almışlardır ve 5 ve 6. Modellerinde firmaya özel etkileri teknik etkinlik terimine ekleyerek yeni bir model geliştirmişlerdir. Buna göre 6. Model,

$$y_{it} = \beta_{0i} + \beta_i x_{it} + \mu_i + v_{it} - \eta_i - u_{it}$$

şekline dönüşmüştür. Modelde dört tane hata bileşeni yer almaktadır: η_i ve u_{it} etkin(siz)lik bileşenleri μ_i ve v_{it} ise firmaya özel etkiler ve istatistik gürültüdür. Burada μ_i firmaya özel ve zamanla-değişmeyen rassal etkileri, $\eta_i \geq 0$ kalıcı (persistant) teknik etkin(siz)liği ve $u_{it} \geq 0$ zamanla değişen etkin(siz)liği göstermektedir.

3.2.1. Stokastik Sınır Analizi ile Uygulama ve Sonuçlar

Etkin(siz)lik analizi yaparken girdi ve çıktıların belirlenmesinde iki yöntem ele alınmaktadır. Humprey (1985) tarafından geliştirilen bu yöntemler üretim yaklaşımı ve aralık yaklaşımı yöntemleridir. Üretim yaklaşımında etkin(siz)liği ölçmek üzere faaliyet giderleri girdi olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşım daha çok maliyet etkinliğini ölçmek için elverişlidir. Aralık yaklaşımında ise bankalar finansal araçlar olarak değerlendirilmektedir ve tüm giderler (mevduat, sermaye ve iş gücü) dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla aralık yaklaşımı toplam etkinliği ölçmede daha faydalıdır. SSA tek çıktı kullanılmasına imkân veren bir model olduğu için farklı çıktılar kullanılarak çıktılardaki değişimin etkinlik üzerinde etkisine bakılmalıdır (Çelik, 2012, 93). Bu çalışmada da bankacılık sektöründeki verimliliği incelemek üzere aralık yaklaşımından faydalanılmıştır. Girdi değişkenleri olarak fonlar, mevduatlar, personel sayısı, faiz giderleri, faiz dışı giderler; çıktı değişkenleri olarak ise krediler, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler kullanılmıştır. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu dikkate alınarak yazıldığında,

$$\ln(kredi) = \beta_0 + \beta_1 \ln(fon) + \beta_2 \ln(mevduat) + \beta_3 \ln(personel_s) \\ + \beta_4 \ln(faiz_giderleri) + \beta_5 \ln(faiz_{dışı_giderler}) + v_{it} - u_{it}$$

$$\begin{aligned} \ln(\text{faiz_gelirleri}) &= \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{fon}) + \beta_2 \ln(\text{mevduat}) + \beta_3 \ln(\text{personel_s}) \\ &+ \beta_4 \ln(\text{faiz_giderleri}) + \beta_5 \ln(\text{faiz_disi_giderler}) + v_{it} - u_{it} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \ln(\text{faiz_disi_gelirler}) &= \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{fon}) + \beta_2 \ln(\text{mevduat}) + \beta_3 \ln(\text{personel_s}) \\ &+ \beta_4 \ln(\text{faiz_giderleri}) + \beta_5 \ln(\text{faiz_disi_giderler}) + v_{it} - u_{it} \end{aligned}$$

olmak üzere logaritmik formda üç ayrı denklem elde edilmektedir. Bu denklemler yardımıyla kredilerin, faiz gelirlerinin ve faiz dışı gelirlerin teknik etkinlik üzerinde etkisi incelenmektedir. Her bir çıktı değişkenini incelemek üzere aynı girdi değişkenleri kullanıldığı için birbirleri arasında karşılaştırma yapma imkânı mevcuttur. Etkin(siz)lik analizlerini yapmak üzere kullandığımız STATA programı yardımıyla β_i teknoloji parametreleri ve σ_u, σ_v parametreleri kolaylıkla tahmin edilebilmektedir.

Tablo 3.6: Değişkenlere Göre Açıklayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Sap.	Minimum	Maksimum
ln(fon)	957	13.162.390	2.402.148	3.912.023	17.554.000
ln(mevduat)	988	16.023.900	1.869.291	10.468.230	19.074.140
ln(personel_s)	988	8.323.521	1.436.173	5.135.798	10.185.580
ln(faiz_gideri)	985	12.256.360	1.804.670	6.924.613	15.314.540
ln(faiz_disi_gider)	986	11.896.060	1.621.478	6.765.039	15.437.500
ln(kredi)	988	15.831.640	1.939.202	9.623.178	19.100.410
ln(faiz_geliri)	984	12.908.960	1.721.668	8.611.048	15.644.380
ln(faiz_disi_gelir)	956	10.142.550	2.190.921	4.454.347	15.206.440

Türk bankacılık sektörünün 2003-2015 yılları arasındaki verimliği yukarıda verilen denklemler yardımıyla incelenmiştir. Araştırmaya konu olan yıllar iki alt döneme ayrılarak teknik etkin(siz)lik değerlerinde meydana gelen değişimlerin daha açık bir şekilde görülmesi amaçlanmıştır. 2009 yılında küresel krizin de etkisiyle ekonomide meydana gelen kötüleşmenin ardından yeniden düzenleme çalışmalarıyla 2010 yılında ekonominin iyileşmeye başladığı görülmektedir. (Bkz. Şekil 3.1) Yaşanan bu değişim dikkate alınarak alt dönemler belirlenmiş ve 2003-2009 ve 2010-2015 yılları için regresyon analizleri uygulanmıştır. Ayrıca bahsi geçen

dönemler için bankacılık sektörünün verimliliğinde yabancı payını gözlemlemek üzere yerli ve yabancı bankaların teknik etkinlik değerleri ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Bahsi geçen yıl aralıkları için teknik etkin(siz)lik değerlerini hesaplamadan önce ilk olarak, bağımlı değişkenler krediler, faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler; her bir bağımlı değişken için bağımsız değişkenler fonlar, mevduatlar, personel sayısı, faiz giderleri ve faiz dışı giderler olmak üzere EKK yöntemiyle regresyon tahminleri yapılmıştır. Stokastik Sınır Analizinde hata terimleriyle ilgilendiğimiz için katsayıların anlamlılığı burada dikkate alınmamıştır. Elimizdeki panel veriye uygulanan sabit etkiler ve rassal etkiler modellerinden, Hausman Test istatistiği ile her denklem için sabit etkiler modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. Akabinde bu denklemlerin her birine yatay kesit bağımlılık için Pesaran Testi, değişen varyans için Modifiye edilmiş Wald Testi ve serial korelasyon için Wooldridge Testi ayrı ayrı uygulanmıştır. Bu testler sonucunda H_0 test istatistiği reddedilerek her bir denklemde yatay kesit bağımlılık, değişen varyans ve serial korelasyon problemlerinin var olduğu görülmüştür. Bu problemleri ortadan kaldırmak için ise sağlam (robust) tahminciler kullanılarak havuzlanmış en küçük kareler (HEKK) yöntemi uygulanmıştır.

İkinci olarak verimlilik analizlerini yapmak üzere Stokastik sınır analizi ile zamanla-değişim, doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler yaklaşımları her bir denklem için uygulanarak teknik etkin(siz)lik terimleri tahmin edilmiştir. Aynı zamanda etkin(siz)lik terimi u_i 'nin farklı dağılımlara sahip olduğu varsayılarak doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler yaklaşımları ile regresyon tahminleri yapılmıştır. Stokastik sınır yaklaşımı kullanılarak farklı modeller yardımıyla üç denklem için yapılan tahmin sonuçlarının ortalama değerleri Tablo 3.7, Tablo 3.8 ve Tablo 3.9'da verilmiştir. Son olarak, tüm yılları kapsayan ve her bir model ile hesaplanan teknik etkin(siz)lik terimlerinin Kernel yoğunluk dağılımları üç bağımlı değişken için Şekil 3.2, Şekil 3.3, Şekil 3.4, Şekil 3.5'te verilmiştir.

Tablo 3.7'de yer alan verilere göre, banka kredileri dikkate alınarak hesaplanan teknik etkin(siz)lik terimleri 2003-2009 yılları arasında hem yerel bankalar hem de yabancı bankalar için doğru-rassal etkiler ve doğru-sabit etkiler modellerinde u_i 'nin farklı dağılımlarına göre birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre yerel bankaların etkisizlik yüzdelerinin daha yüksek

olduğu ve yabancı bankaların 2003-2009 yıl aralığında daha etkin faaliyette bulunduğu görölmektedir. Zamanla-değişim modeli dikkate alındığında banka kredilerinin yerel bankalarda %100 teknik etkinsizlik ile kullanıldığı, yabancı bankalarda ise bu oranın %37 olduğu elde edilmiştir.

Faiz gelirleri dikkate alınarak bankaların teknik etkinsizlik yüzdelerine bakıldığında, u_i üstel ve kesikli-normal dağılıma sahip olduğu durumlarda doğru-sabit etkiler modeline göre yerel bankaların %8 teknik etkinsizliğe sahip olduğu görölmüştür. u_i yarı-normal dağılıma sahip olduğunda ise doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler modellerinde sırasıyla %11 ve %12 etkinsizlik değerleri elde edilmiştir. Yabancı bankalar için ise u_i üstel ve yarı-normal dağılıma sahipken doğru-sabit etkiler modeline göre sırasıyla %15 ve %20, doğru-rassal etkiler modeline göre sırasıyla %20 ve %24 teknik etkinsizlik değerlerine sahip olduğu görölmüştür. Zamanla-değişimin olmadığı modele göre ise yerel ve yabancı bankaların teknik etkinsizlik oranlarının sırasıyla %13 ve %95 değerlerinde olduğu analiz sonucunda elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre 2003-2009 yılları arasında bankaların faiz gelirlerine göre etkinsizlik değerlerine bakıldığında yerel bankaların daha etkin faaliyet gösterdikleri söylenebilmektedir. Faiz dışı gelirler dikkate alınarak teknik etkinsizlik değerlerine bakıldığında ise u_i yarı-normal dağılıma sahipken doğru-rassal etkiler modeline göre yerel bankaların %31, yabancı bankaların %0,7 teknik etkinsizlik değerine sahip olduğu görölmektedir. Doğru-rassal etkiler modelinde u_i 'nin tüm dağılımlarına göre yerel bankaların %31 etkinsizlik değerine sahip olduğu elde edilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre bankacılık sektöründe önemli değişkenler olan krediler, faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlere göre 2003-2009 yılları arasında yerel ve yabancı bankalar için farklı etkinlik değerleri hesaplanmıştır. Zamanla-değişim modellerinde diğer modellere göre teknik etkinsizlik yüzdesi daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kredilerin yabancı bankaların etkinliğinde yerel bankalara göre daha yüksek payının olduğu, buna karşın faiz gelirlerinin yerel bankalarda etkinliği daha çok artırdığı, faiz dışı gelirlerin ise yabancı bankalarda sapkılı sonuçların elde edilmesinin yanı sıra yerel bankaların %70'lerde teknik etkinliğe sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 3.7: 2003-2009 Yılları Arasındaki Teknik Etkinlik Değerleri

E(u ε)	2003-2009					
	Yerel Bankalar			Yabancı Bankalar		
	Gözlem	Ort.	Std.Sap.	Gözlem	Ort.	Std.Sap.
<i>BD: Inkredi</i>						
TI	280	.980	.643	252	2.092	1.075
TVD	280	1.079	.351	252	.379	.075
FEEXP	277	.196	.161	236	.102	.058
FEHN	277	.493	.343	236	0	0
FETN	277	.201	.152	236	.009	.001
REEXP	277	.253	.294	236	.301	.577
REHN	277	.643	.995	236	.013	.001
RETN	277	.241	.256	236	.138	.094
<i>BD: Infaiz_geliri</i>						
TI	280	.133	.061	252	.954	.459
TVD	280	.021	.014	252	1.232	.059
FEEXP	277	.085	.078	235	.157	.156
FEHN	277	.113	.065	235	.201	.149
FETN	277	.085	.078	235	.023	.001
REEXP	277	.091	.084	235	.203	.261
REHN	277	.121	.072	235	.249	.229
RETN				235	.161	.157
<i>BD: Infaiz_disi_gelir</i>						
TI	280	.945	.484	252	1.039	.463
TVD	280	1.081	.679	252	1.376	.718
FEEXP	269	.305	.203	0		
FEHN	269	.273	.066	218	2.064	.104
FETN	269	3.361	0	218	3.975	.564
REEXP	269	.316	.202	0		
REHN	269	.317	.086	218	.007	.001
RETN	269	.316	.203			

TI: Time-invariant model (zamanla-değişim olmayan model)

TVD: Time-varying decay model (zamanla-değişim olan model)

FEEXP: u_i üstel dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

FEHN: u_i yarı-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

FETN: u_i kesikli-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

REEXP: u_i üstel dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

REHN: u_i yarı-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

RETN: u_i kesikli-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

Tablo 3.8’de 2010 yılından itibaren canlanmaya başlayan Türkiye ekonomisindeki yerel ve yabancı bankaların teknik etkin(siz)lik oranları verilmiştir. Banka kredileri ele alındığında zamanla-değişim olmayan modele göre yerel bankaların %28, yabancı bankaları %19 etkinsizliğe sahip olduğu elde edilmiştir. Bunun yanı sıra u_i ’nin farklı dağılımları da dikkate alınarak incelendiğinde yerel bankaların doğru-rassal etkiler modellerinde doğru-sabit etkiler modellerine göre teknik etkinsizlik yüzdeleri daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak doğru-sabit etkiler modellerinde elde edilen sonuçlara göre, yerel bankaların ikinci dönemde etkinliğinin arttığı, doğru-rassal etkiler modellerine göre ise azaldığı söylenebilmektedir.

Faiz gelirleri dikkate alındığında zamanla değişmeyen modele göre yerel bankaların %7 yabancı bankaların %16 değerinde teknik etkinsizliğe sahip olduğu elde edilmiştir. Doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler modellerine göre u_i 'nin farklı dağılımları da dikkate alınarak yerel bankaların %6-11 arasında etkinsizlik değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Bu rakamlar bize yerel bankaların performanslarının faiz gelirlerine göre ikinci dönemde biraz daha arttığı sonucuna götürmektedir. Faiz dışı gelirler dikkate alındığında ise zamanla-değişim modeline göre yerel bankaların %78, yabancı bankaların ise %77 oranında teknik etkinsizliğe sahip olduğu elde edilmiştir. Doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler modellerine göre hesaplandığında ise, u_i ’nin üstel dağılıma sahip olduğu varsayımı altında, yerel bankaların sırasıyla %26 ve %28, yabancı bankaların %25 ve %24 değerinde teknik etkinsizliğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu analiz sonuçlarına göre 2010-2015 yılları arasında 2003-2009 dönemine kıyasen krediler ele alındığında yerel bankaların performanslarında artış olduğu görülmektedir. Faiz gelirlerine göre bankaların etkinlik yüzdelerine bakıldığında tüm bankaların performanslarının zaman içerisinde arttığı söylenebilir. Faiz dışı gelirler ele alındığında ise uygulanan bazı modellere göre sapkılı sonuçlar elde edilmesinin yanı sıra, hem yerel hem yabancı bankalar için her iki dönemde de teknik etkinlik yüzdelerinin yaklaşık yüzdelerde olduğu görülmektedir.

Tablo 3.8: 2010-2015 Yılları Arasındaki Teknik Etkinlik Değerleri

E(u ε)	2010-2015					
	Yerel Bankalar			Yabancı Bankalar		
	Gözlem	Ort.	Std.Sap.	Gözlem	Ort.	Std.Sap.
<i>BD: Inkredi</i>						
TI	240	.288	.161	216	.191	.113
TVD	240	.079	.055	216	1.388	.151
FEEXP	240	.144	.158	200	.106	.051
FEHN	240	.142	.161	200	.439	.395
FETN	240	.181	.189	200	.022	.001
REEXP	240	.389	.432	200	.145	.164
REHN	240	.488	.796	200	.166	.131
RETN	240	.723	1.185	200	.142	.161
<i>BD: Infaiz_geliri</i>						
TI	240	.072	.073	216	.166	.128
TVD	240	.065	.044	216	1.817	.174
FEEXP	240	.064	.106	0		
FEHN	240	.109	.111	200	.624	.567
FETN	240	.064	.106	200	.011	.001
REEXP	240	.065	.106	0		
REHN	240	.112	.111	200	.000	0
RETN	240	.065	.106	200	.008	.001
<i>BD: Infaiz_disi_gelir</i>						
TI	240	.621	.553	216	.809	.549
TVD	240	.782	.646	216	.771	.541
FEEXP	239	.267	.199	199	.253	.133
FEHN	239	.363	.181	199	1.219	.838
FETN	239	.267	.199	199	2.867	.638
REEXP	239	.283	.212	199	.244	.119
REHN	239	.383	.194	199	.007	.001
RETN	239	.274	.201			

TI: Time-invariant model (zamanla-değişim olmayan model)

TVD: Time-varying decay model (zamanla-değişim olan model)

FEEXP: u_i üstel dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

FEHN: u_i yarı-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

FETN: u_i kesikli-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

REEXP: u_i üstel dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

REHN: u_i yarı-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

RETN: u_i kesikli-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

Bankacılık sektörünün 2003-2015 yılları arasında toplam bankalar ile sadece yerel bankaların etkinlik değerleri karşılaştırmalı olarak Tablo 3.9'da verilmiştir. Banka kredilerinin sektöre etkisine bakıldığında zamanla-değişim modeline göre teknik etkinsizliğin %29 olduğu, buna karşın sadece yerel bankaların dönem içerisindeki teknik etkinsizliği ise %28 olduğu görülmektedir. Etkinsizlik terimi u_i 'nin kesikli-normal dağılıma sahip olduğu varsayılarak doğru-sabit etkiler ve doğru rassal etkiler modellerine göre hesaplandığında ise teknik etkinsizlik değerlerinin toplam bankalar için sırasıyla %24 ve %25, sadece yerel bankalar için %43 ve %16 olduğu elde edilmiştir. Kredilere göre bankaların teknik etkinlik değerlerine bakıldığında 2003-2015 yılları arasında yerel bankaların etkinlik değerlerinin toplam bankalara göre bazı modellerde daha yüksek bazı modellerde ise daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırılan yıl aralığı için faiz gelirlerinin etkisine bakıldığında, zamanla-değişimin olmadığı modele göre teknik etkinsizlik oranı yerel bankalarda %8, bütün bankalarda ise %83 olduğu elde edilmiştir. Bu durumda, faiz gelirlerine göre sektörün bu kadar düşük teknik etkinliğinin yanında yerel bankaların oldukça yüksek etkinliğe sahip olduğu görülmektedir. Doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler modelleriyle tahmin edildiğinde ise, u_i 'nin farklı dağılımları da dikkate alınarak, teknik etkinsizlik değerlerinin ortalama olarak yerel bankalar için %8, bütün bankalar için %9 olduğu yer almaktadır. Faiz dışı gelirlerin teknik etkinliğe etkisine bakıldığında u_i 'nin üstel dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler ve doğru-rassal etkiler modellerine göre yerel bankalarda sırasıyla %28 ve %29, bütün bankalarda sırasıyla %21 ve %22 etkinsizlik değerleri elde edilmiştir. Buna göre yerel bankalarda etkinsizliğin daha yüksek çıkması faiz dışı gelirlere göre yabancı bankaların daha etkin performans gösterdikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 3.9: 2003-2015 Yılları Arasındaki Teknik Etkinlik Değerleri

E(u ε)	2003-2015					
	Sadece Yerel Bankalar			Bütün Bankalar		
	Gözlem	Ort.	Std.Sap.	Gözlem	Ort.	Std.Sap.
<i>BD: Inkredi</i>						
TI	520	.601	.404	988	1.431	.687
TVD	520	.289	.097	988	.292	.088
FEEXP	517	.221	.231	953	.241	.267
FEHN	517	.425	.325	953	.304	.241
FETN	517	.434	.366	953	.241	.267
REEXP	517	.173	.186	953	.701	3.038
REHN	517	.227	.159	953	3.655	2.068
RETN	517	.162	.152	953	.256	.278
<i>BD: Infaiz_geliri</i>						
TI	520	.086	.043	988	.837	.226
TVD	520	.002	.001	988	1.531	.114
FEEXP	517	.083	.099	951	.099	.099
FEHN	517	.126	.095	952	1.568	1.155
FETN	517	.084	.099	952	.022	.001
REEXP	517	.088	.109	909	.092	.084
REHN	517	.128	.097	952	.000	0
RETN	517	.086	.101	952	.097	.095
<i>BD: Infaiz_disi_gelir</i>						
TI	520	1.134	.676	988	1.372	.639
TVD	520	1.143	.678	988	1.483	.739
FEEXP	508	.289	.198	925	.219	.097
FEHN	508	.000	0	925	.000	0
FETN	508	3.835	0	925	3.756	0
REEXP	508	.295	.201	925	.226	.098
REHN	508	.331	.111	925	.001	.000
RETN	508	.293	.199			

TI: Time-invariant model (zamanla-değişim olmayan model)

TVD: Time-varying decay model (zamanla-değişim olan model)

FEEXP: u_i üstel dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

FEHN: u_i yarı-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

FETN: u_i kesikli-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-sabit etkiler modeli

REEXP: u_i üstel dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

REHN: u_i yarı-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

RETN: u_i kesikli-normal dağılıma sahip olduğu durumda doğru-rassal etkiler modeli

4. SONUÇ

Finansal kurumlar ve özellikle bankalar fon toplayarak elde ettikleri tasarrufları üretim sermayesine dönüştürmeye çalışmalarıyla ülke refahı ve ekonominin zenginliği açısından aracı konumundadırlar. Bu açıdan bankacılık sektöründe rekabet oranı hem bankacılık sisteminin etkinliğinde hem de ülkenin refah seviyesinde etkili olduğu için oldukça önemlidir. Yapılan çalışmalarda rekabet ve istikrar arasında negatif bir ilişki olduğu tartışılmaktadır. Elbette bu sonuç döneme ve koşullara bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte, özellikle rekabet, kırılganlık, yoğunlaşma ve istikrar arasındaki ikili ilişkiler dikkate alınmaktadır. Bankaların aşırı rekabet içinde olmaları risk seviyesinde ciddi artışları da beraberinde getireceğinden olumsuz sonuçlara neden olacaktır. Dolayısıyla aşırı rekabet, bankanın beklenen kârlarının bugünkü değeri olarak tanımlanan kırılganlığı artırarak istikrarı bozucu bir etki meydana getirmektedir. Bu ve benzeri etkiler sebebiyle bankalar rekabet düzeyini belirli bir seviyede korumak zorundadırlar (G.Yağcılar, 2011).

Yabancı bankaların ülke ekonomisine etkisi ise süregelen araştırma konularından biridir. Yabancı bankaların yerli ekonomide rekabeti, etkinliği ve sektörel çeşitliliği artırması gibi olumlu etkileri söz konusuysen, finansal istikrarsızlığa sebep olma gibi olumsuz etkileri de tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra bir piyasaya satın alma veya şube açma yoluyla gelen yabancı bankalar, bankacılık hizmetlerinin kalitesinin ve verimliliğinin artırılması konusunda yerli bankalar üzerinde baskı meydana getirmektedir. Aynı zamanda yabancı bankaların daha gelişmiş denetleme ve düzenleme sistemleri olması sebebiyle, yerli ekonomide de sektörün denetleme ve düzenleme sisteminin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bankacılık sisteminde pozitif ve negatif yayılma etkisinin (spillover effect) yüksek oranda görülmesi, yabancı banka girişleriyle meydana gelebilecek olumlu veya olumsuz her türlü etkinin hızlı bir şekilde sektöre nüfuz edeceği anlamına gelmektedir. Bu durum ise istikrarı devam ettirme ve refahı artırma adına, hem bankacılık sektöründe meydana gelen gelişmelerin hem de sektördeki rekabetin kontrollü olması gerektiğini göstermektedir (Coşkun ve diğ., 2012).

Bu çalışmada Türk bankacılık sektörünün 2003-2015 yılları arasındaki rekabet seviyesi ve etkinlik değerleri analiz edilmiştir. Her iki analizi yapmak için BDDK ve TBB'den alınan veriler kullanılmıştır. Aynı zamanda bankaların kendi internet sitelerinden istifade edilmiştir. Sektörün rekabet seviyesini incelemek üzere kullanılan Panzar-Rosse (1987) modeli bankacılık sektörünün piyasa yapısı hakkında araştırmacının net bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu modele göre 2003-2015 yılları arasında Türk bankacılık sektörü tekeli rekabet piyasasına sahiptir. 2001 Krizinin ardından Rehabilitasyon Programı ile gelişmeye başlayan bankacılık sistemi ile artan rekabet, 2009'dan 2015 yılına kadar yaklaşık %20 oranında düşüş göstermiştir.

Rekabet analizleri sektörün etkinliğinin ve verimliliğinin ölçülmesinde önemli paya sahip olmasıyla birlikte çift yönlü olarak birbirlerini etkilemektedirler. Bu çalışmada etkinlik analizi için kullanılan stokastik sınır analizleri sonucunda 2003-2015 yıllarını kapsayan dönemde yerel ve yabancı bankalar için teknik etkinlik değerleri hesaplanmıştır. Teknik etkinliği hesaplamak üzere krediler, faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerin bağımlı değişken olarak kullanıldığı üç modelde farklı sonuçlar elde edilmiştir. Yabancı bankaların hem kredileri hem faiz gelirlerini hem de faiz dışı gelirleri kullanarak yerel bankalara göre daha yüksek performansla çalıştıkları bulunmuştur. Bunun yanı sıra yine kredi, faiz geliri ve faiz dışı gelir kullanımına göre değerlendirildiğinde yerel bankaların verimliliği 2010 yılı sonrasında artmıştır. Alt dönemlere ayırmadan genel olarak bakıldığında 2003-2015 yılları arasında faiz dışı gelirlere göre yabancı bankaların verimliliğinin daha yüksek olduğu, faiz gelirlerine göre ise yerel ve yabancı bankaların verimliliklerinin eşit düzeyde olduğu görülmektedir. Aynı dönem için yerel bankaların rekabet oranının bütün bankalara göre yüksek olduğu saptanmıştır. Alt dönemlere ayrılarak incelendiğinde ise bankacılık sektöründe rekabetin düştüğü görülmüştür.

2003 yılından itibaren Türkiye'de artan doğrudan yabancı sermaye girişleri bankacılık sektöründe de etkisini göstermiştir ve sektörün gelişmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda yabancı sermayeli banka sayısı 2003 yılından 2015 yılına, 13'ten 19'a yükselirken yerel bankalar yabancı bankalarla rekabet ederek bankaların verimlilikleri az da olsa artmıştır. 13 yıllık dönem boyunca bütün bankalar için

rekabetin düştüğü ve faiz gelirleri kullanılarak verimliliğin %90'larda, krediler ve faiz dışı gelirler kullanılarak verimliliğin %70-80 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Bu alışmada Türk bankacılık sektörünün verimliliğini incelemek üzere stokastik sınır analizi sekiz ayrı model kullanılarak uygulanmıştır. Yapılan analizler, Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye giriş miktarları dikkate alınarak alt dönemlere ayrılmış ve bu dönemlerde hem yerel hem yabancı ticari bankaların verimlilikleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu alışma, hem VZA yerine SSA kullanılması hem de bankacılık sektörünün güncel olarak değerlendirilmesi ile literatüre katkı sağlamaktadır. Sonraki alışmalarda Türkiye'de yeni gelişmekte olan İslami bankacılığın incelenmesi faydalı olabilir.

KAYNAKLAR

1. Akgüç, Öztin (2007), *Türkiye’de yabancı Bankalar*, Muhasebe ve Finans Dergisi, sayı:36,s.6-17.
2. Alpar, Cem (1978), *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Turhan Kitabevi.
3. Ağır, Hüseyin (2010), *Türkiye’de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi*, BDDK Kitapları No:8.
4. Akıncı, D.Ahmet, Matousek, Roman, Radic, Namanja and Stewart, Chris (2013), *Monetary policy and the banking sector in Turkey*, Journal of International Financial Markets, Institutions and Money 27, 269-285.
5. Amsler, Christine and Schmidt, Peter (2015), *Distinguishing Heterogeneity and Inefficiency in a Panel Data Stochastic Frontier Model*.
6. Aydemir, Cahit, Arslan, İbrahim ve Uncu, Funda (2012), *Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi*, Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi, 23, 69-104.
7. Aysan, A.Faruk and Ceyhan, Ş.Pinar (2008), *What determines the banking sector performance in globalized financial markets? The case of Turkey*, Physica A 387, 1593-1602.
8. Bakan, Sumru ve Şentürk, Mehmet (2012), *Finansal Küreselleşme Ekseninde Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri Üzerine Bir Araştırma*, Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi, Yıl:5, Sayı:9, s.45-64.
9. Belotti, Federico, Daidone, Silvio, Ilardi, Giuseppe and Atella, Vincenzo (2012), *Stochastic Frontier Analysis Using Stata*, CEIS Tor Vergata Research Paper Series, vol.10, issue.12, No.251.
10. Berger, Allen N. and Mester, Loretta J. (1997), *Inside the Black Box: What Explains the Differences in the Efficiencies of Financial Institutions?*, Journal Of Banking and Finance, Vol:21.
11. Berköz, Lale ve Türk, Şevkiye Şence (2007), *Yabancı Yatırımın Yer seçimini Etkileyen Faktörler*, İTÜ Dergisi, cilt:6, Sayı:2, s.59-72.

12. Berument, Hakan, S. Denaux, Zulal and Emirmahmutoğlu, Furkan (2015), *The Effects of Capital Inflows Turkish Macroeconomic Performance*, *Empirica* 42, 813-824.
13. Bikker, Jacob A. and Haaf, K. (2000), *Competition, Consantration and Their Relationship: An Empirical Analysis of Banking Industry*, Research Series Supervision No:30.
14. Bikker, Jacob A. and Spierdijk, Laura (2008), *How Banking Competition Changed Over Time*, De Nederlandsche Bank NV Working Paper, No:167.
15. Bikker, Jacob A., Shaffer, ,Sherrill and Spierdijk, Laura (2009), *Assesing Competition with the Panzar-Rosse Model: The Role of Scale, Costs, and Equilibrium*, De Nederlandsche Bank NV Working Paper, No:225.
16. Bozdağloğlu, Yasemin (2011), *Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklayan Teoriler Üzerine Bir İnceleme*, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt.48, Sayı.555, 49-63.
17. Bozdağloğlu, Yasemin ve Evlimoğlu, Umut (2014), *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları*, Dicle Üniversitesi SBE Dergisi, Vol.6, No.11, 32-52.
18. Bulutoğlu, Kenan (1970), *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*, Gerçek Yayınevi.
19. Celasun, O., Denizler, C., ve He, D. (1989), *Capital Flows, Macroeconomic Management, and the Financial System: Turkey, 1989-97*. Macroeconomic Management, and the Financial System: Turkey, 97.
20. Claessens, Stijn, Demirgüç-Kunt, Asli and Huizinga, Harry (2001), *How Does Foreign Entry Affect Domestic Banking Markets?*, *Journal of Banking & Finance* 25, s.891-911.
21. Coşkun, M. Necat ve diğ. (2012), *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, TBB Kitapları, Yayın No:280.
22. Çelik, Sibel (2012), *Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik Ölçümü: Parametrik ve Parametrik Olmayan Modellerin Karşılaştırılması*, *Bankacılar Dergisi*, No:82, s.88-106.

23. Çelik, Tuncay ve Kaplan, Muhittin (2010), *Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik ve Rekabet: 2002-2007*, Sosyoekonomi, (2), 7.
24. Deichmann, Joel, Karidis, Sokrates and Sayek, Selin (2003), *Foreign Direct Investment in Turkey: Regional Determinants*, Applied Economics, 35, 1767-1778.
25. Demirgüç-Kunt, Asli, Levine, Ross and Min, Hong-Ghi (1998), *Opening to Foreign Bank: Issues of Stability, Efficiency and Growth*, The Implications of Globalization of World Financial Markets, s.83-105.
26. Denisia, Vintila (2010), *Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories*, Academy of Economic Studies, vol:2, issue:2.
27. Denizer, Cevdet A., Dinç, Mustafa and Tarimcilar, Murat, *Financial Liberalisation and banking efficiency: evidence from Turkey*, J Prod Anal 27, 177-195.
28. Dunning, John H. (1988), *Trade, Location of Aconomic Activity and the Multinational Enterprise: A Search for an Eclectic Approach*, Ch.1, 13-40, *Explaining International Production*, Unwin Hyman, London, 378 p.
29. Erdilek, Asim (2003), *A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey*, Transnational Corporations, Vol.12, No.3.
30. IMF, *Balance of Payments Textbook*, Washington, DC, USA, 1996.
31. Isik, Ihsan (2007), *Bank Ownership and Productivity Developments: Evidence from Turkey*, *Studies in Economics and Finance*, Vol.24, No.2, 115-139.
32. Isik, Ihsan and Hassan, M. Kabir (2002), *Technical, Scale and Allocative Efficiencies of Turkish Banking Industry*, *Journal of Banking&Finance* 26, 719-766.
33. Fukuyama, Hirofumi and Matousek, Roman (2011), *Efficiency of Turkish Banking: Two-stage network system. Variable returns to scale model*, *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money* 21, s.75-91.
34. Ghosh, Jayati (2005), *The Economic and Social Effects of Financial Liberalisation: A Primer for Developing Countries*, DESA Working Paper, No.4.
35. Görmez, Yüksel (2008), *Banking in Turkey: History and Evolution*, Bank of Greece Working Papers, paper no: 200883.

36. Greene, William H. (2005), *Reconsidering Heterogeneity in Panel Data Estimators of the Stochastic Frontier Model*, Journal of Econometrics, 126, 269-303.
37. Greene, William H. (2007), *The Econometric Approach to Econometric Analysis*, in The Measurement of Productive Efficiency and Productivity Change, Chap.2, Oxford University Press, 92-250.
38. G. Yağcılar, Gamze (2011), *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*, BDDK Kitapları No:10.
39. Head, Keith, Mayer, Thierry and Ries, John (2002), *Revisiting Oligopolistic Reaction: Are Decisions on Foreign Direct Investment Strategic Complements?*, Journal of Economics and Management Strategy, Wiley, s.453-472.
40. Hymer, Stephen H. (1976), *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, US and London, England.
41. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/BesYillikKalkinmaPlani.aspx>, Alıntılama tarihi: 02.10.2015, T.C. Kalkınma Bakanlığı.
42. Jeon, Bang Nam, Olivero, Maria Pia and Wu, Ji (2010), *Do Foreign Banks Increase Competition? Evidence from emerging Asian and Latin American Banking Markets*, Journal of Banking and Finance 35(4), 856-875.
43. Kar, Muhsin ve Tatlısöz, Fatma (2008), *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi*, KMU İİBF Dergisi, Vol.10, No.14.
44. Karluk, Rıdvan (1983), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13.
45. Kılıç, Merve (2011), *Cross-border Bank Acquisition and Banking Sector Performance: An Empirical Study of Turkish Banking Sector*, Procedia Social and Behavioral Sciences 24, 946-959.
46. Kumbhakar, Subal C. and Lovell, C. A. Knox (2000), *Stochastic Frontier Analysis*, Cambridge University Press.

47. Kumhakar, Subal C., Lien, Gudbrand and Hardaker, J. Brian (2014), *Technical Efficiency in Competing Panel Data Models: A Study of Norwegian Grain Farming*, Journal of Productivity Analysis, 41(2), 321-337.
48. Levine, Ross (1996), *Foreign Bank, Financial Development and Economic Growth*, Journal of Economic Literature 35, s.224-254.
49. Macit, Fatih (2012), *Recent Evidence on Concentration and Competition in Turkish Banking Sector*, *Theoretical and Applied Economics*, Volume XIX, No:8(573), 19-28.
50. Masson, Paul (2001), *Globalisation: Facts and Figures*, No:1-4, IMF Policy Discussion Paper.
51. Mutinelli, Marco and Piscitello, Lucia (2001), *Foreign Direct Investment in the Banking Sector: the case of Italian banks in the '90s*, International Business Review 10, 661-685.
52. Nayak, Dinkar and Choudhury, Rahul N. (2014), *A Selective Review of Foreign Direct Investment Theories*, Asia-Pacific Research and Training Network on Trade Working Paper Series, No.143.
53. *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment* (2008), fourth edition.
54. Öztürk, Lütfü (2004), *Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış*, Akdeniz İİBF Dergisi, No:7, s.110-128.
55. Pamuk, Şevket (2014), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumlar, Seçme Eserleri I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.Basım.
56. Pamuk, Şevket (2012), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, Seçme Eserleri-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Basım.
57. Sanyal, Paroma and Shankar, Rashmi (2011), *Ownership, Competition and Bank Productivity: An Analysis of Indian Banking in the Post-reform Period*, International Review of Economics and Finance 20, 225-247.
58. Seyidoğlu, Halil (2013), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, No:26, Geliştirilmiş 18. Baskı.

59. Sridharan, N., Vijayakumar, N. and Chandra Sekhara Rao, K. (2009), *Causal Relationship Between Foreign Direct Investment and Growth: Evidence from BRICS Countries*, International Business Research, Vol. 2, No. 4, s. 198-203.
60. Tahir, Izah M. and Haron, Sudin (2008), *Technical Efficiency of the Malasian Commercial Banks: A Stochastic Frontier Approach*, Banks and Bank Systems, Vol:3, Issue:4, 65-72.
61. TBB, Bankalarımız Kitabı 2002.
62. TBB, Bankalarımız Kitabı 2003.
63. TBB, Bankalarımız Kitabı 2004.
64. TBB, Bankalarımız Kitabı 2005.
65. TBB, Bankalarımız Kitabı 2006.
66. TBB, Bankalarımız Kitabı 2007.
67. TBB, Bankalarımız Kitabı 2008.
68. TBB, Bankalarımız Kitabı 2009.
69. TBB, Bankalarımız Kitabı 2010.
70. TBB, Bankalarımız Kitabı 2011.
71. TBB, Bankalarımız Kitabı 2012.
72. TBB, Bankalarımız Kitabı 2013.
73. TBB, Bankalarımız Kitabı 2014.
74. T.C. Hazine Müsteşarlığı, *2013 Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu*.
75. Terzi, Nuray (2009), *Güneydoğu Avrupa'da Finansal Küreselleşme ve Gelişim*, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl:11, Sayı:40, s.1-14.
76. Türkiye Bankalar Birliği (2012), *Türkiye'de Bankacılık Sektörün Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, Yayın No: 280.
77. Uras, Güngör (1979), *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İktisadi Yayınlar Ltd. Şti.
78. Vu, Tam Bang and Noy, Ilan (2009), *Sectoral Analysis of Foreign Direct Investment and Growth in the Developed Countries*, International Financial Markets, Institutions and Money, No.19, 402-413.

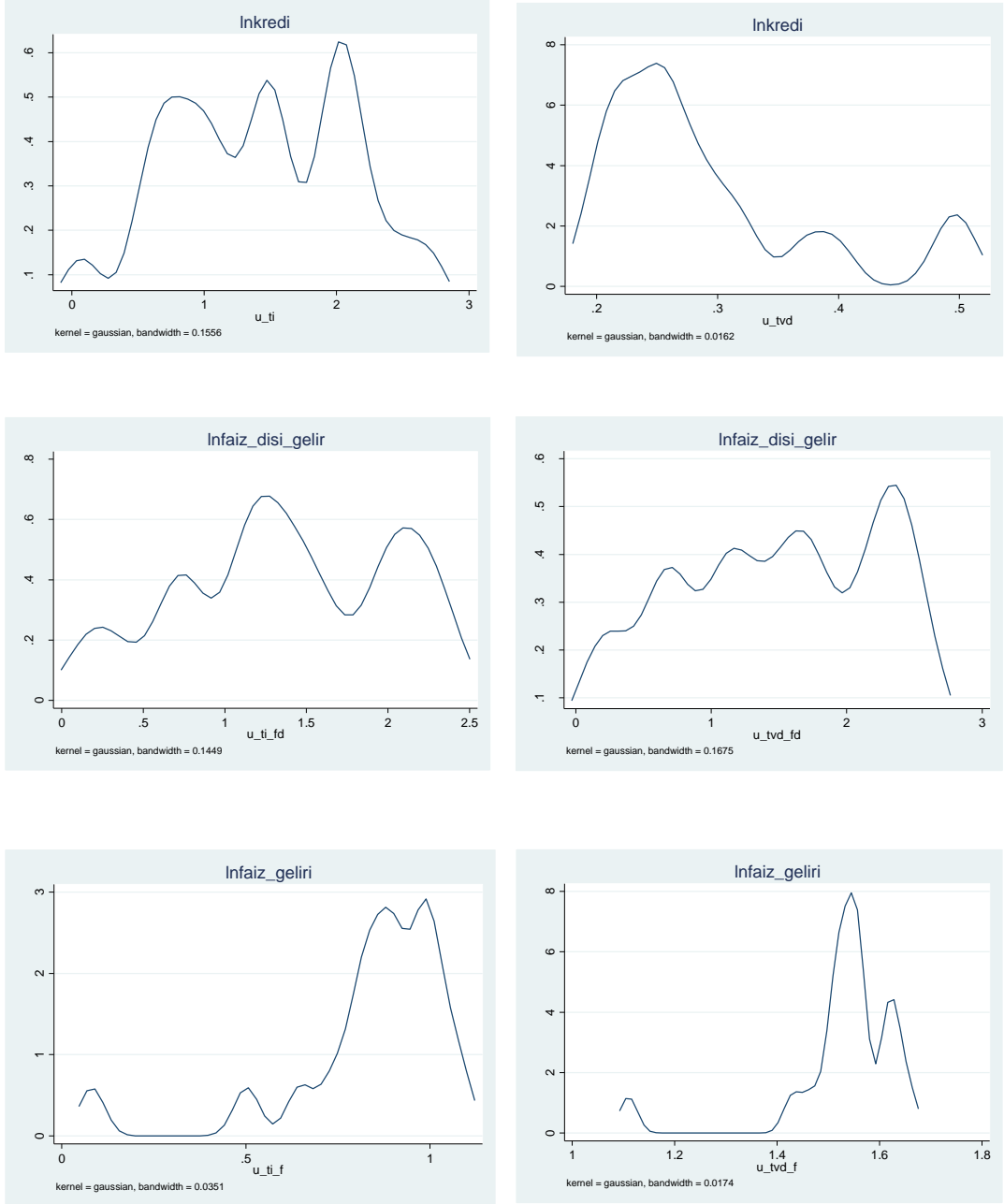
ÖZGEÇMİŞ

Nesibe PEKTAŞ 1991 Artvin doğumludur. 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi Matematik Bölümünden mezun olmuştur. 2013 yılında Gebze Teknoloji Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans programına başlamıştır. Süleyman Şah Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi İktisat Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

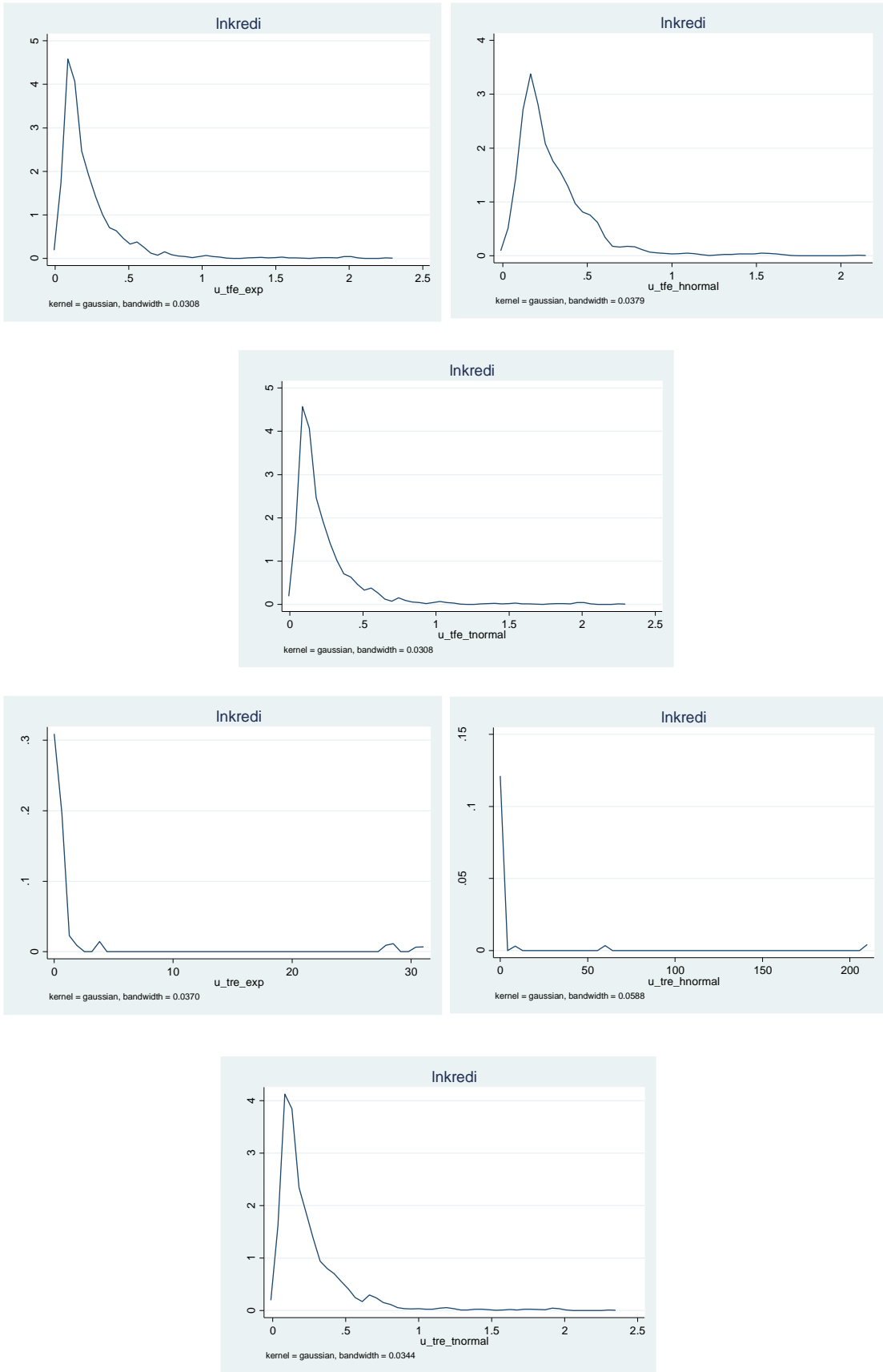
EKLER

Ek A: KERNEL YOĞUNLUK DAĞILIMLARI

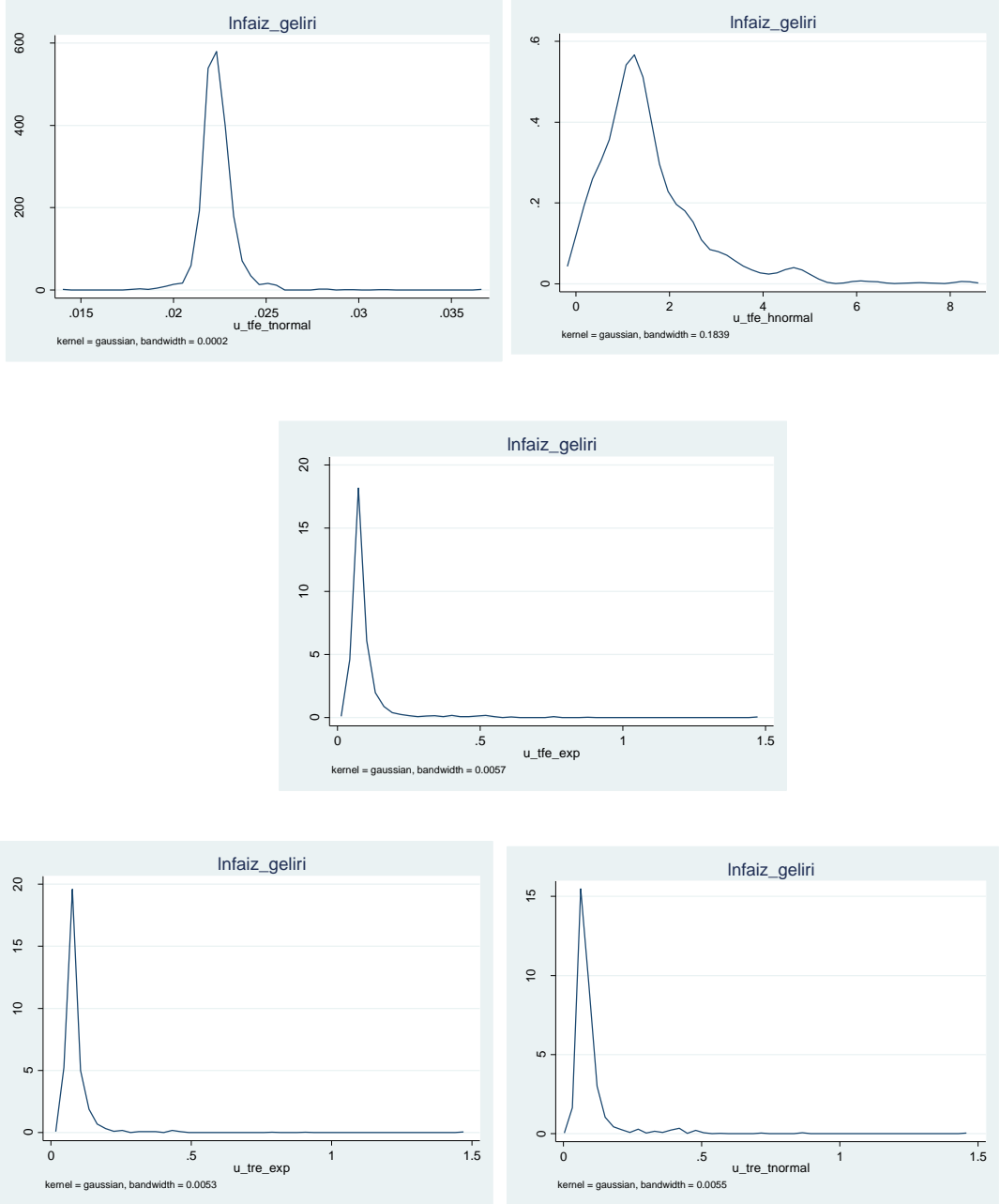
Şekil 3.2: Zamanla-değişim Modellerine göre Kernel Yoğunluk Dağılımları

Şekil 3.3: Inkredi Değişkenine ait Kernel Yoğunluk Dağılımları

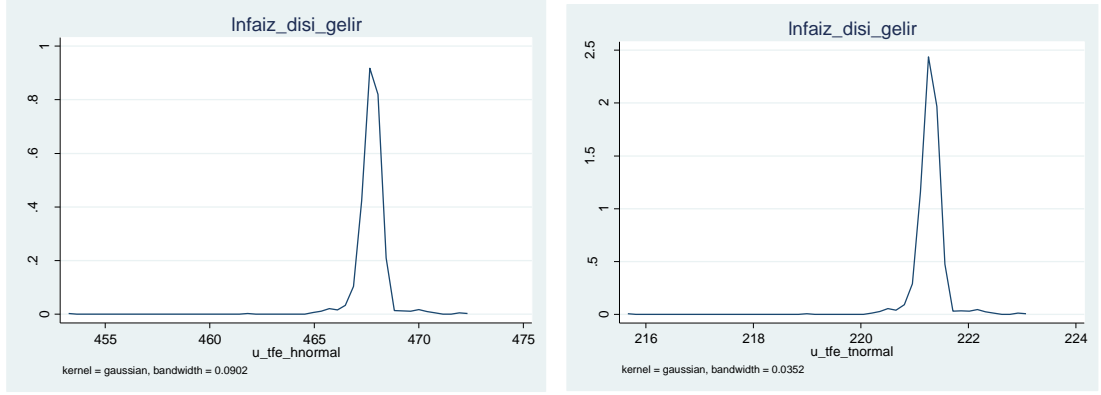

Şekil 3.4: Infaiz_geliri Değişkenine ait Kernel Yoğunluk Dağılımları

Infaiz_geliri'nin teknik etkinlik terimi yarı-normal dağılıma sahip olduğu durumda kernel yoğunluk dağılımı göstermemektedir.

Şekil 3.5: Infaiz_disi_gelir Değişkenine ait Kernel Yoğunluk Dağılımları

Infaiz_disi_gelir'in teknik etkinlik terimi üstel dağılıma sahip olduğu durumda kernel yoğunluk dağılımı göstermemektedir.

Infaiz_disi_gelir'ine ait teknik etkinlik terimi üstel, yarı-normal ve kesikli-normal dağılım altında rassal etkiler modeliyle hesaplanamamaktadır.